

2313 VII. 1501

ISTORIA OMENIRII
II
EVUL MEDIU

PENTRU CLASA II SECUNDARĂ

DE

I. GĂVĂNESCU

PROFESOR LA UNIVERSITATE

Multum, non multa.

*Să trăiești, osto, romane,
Stilp al lumii apăsane!
Tu, cu feptu-ți, ai oprit
Vulul crunt din răsărit,
Și, cu brațul tău armat,
Pasul soartei l-ai schimbat!*

V. Alexandri.

EDITIA II.

Arcaș român din secolul XIV.

BUCUREȘTI
INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE CAROL GÖBL
Furnizor al Curții Regale
16, STRADA DOAMNEI, 16

1897

Prețui Lei 2,50

D 2313

ISTORIA OMENIRII

II

EVUL MEDIU

PENTRU CLASA II SECUNDARĂ

DE

I. GĂVĂNESCU

PROFESOR LA UNIVERSITATE

Multum, non multa.

*Să trăești, ostaș romane,
Stîlp al lumii așusane !
Tu, cu pestu-ți, al oprit
Vulul crunt din răsărit,
Și, cu brațul tău armat,
Pasul soartei l-ai schimbat !*

V. Alexandri.

EDIȚIA II.

Arcaș român din secolul XIV.

BUCURESCI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE CAROL GÖBL

Furnizor al Curții Regale

16, STRADA DOAMNEI, 16

1897

38-931

(lei 5)

Toate exemplarele vor purta semnătura mea.

J. B. Marin

1951
6561

8 - OCT. 2019

PREFAȚA

(de la prima ediție)

Orî-ce popor are dreptul să privească lumea istorică din punctul său de vedere.

Acesta e principiul care m-a condus în scrierea istoriei Evului mediu.

S-ar părea că principiul, de sine înțeles cînd e formulat, exprimă o procedare inevitabilă a spiritului omenesc, în genere. Orî-ce om *nu poate* să nu privească lumea din punctul său de vedere; orî-ce popor *nu poate* să privească evenimentele istorice din alt punct de vedere decît din al intereselor lui.

Aceasta este absolut adevărat, însă, numai în teorie abstractă, și pentru popoarele ajunse la maturitate intelectuală și culturală. Copilul, fie el individ sau națiune, vede, de regulă, lucrurile prin ochii altora. Noi am vedut, pînă mai ieri, istoria universală prin ochii Francezilor sau Germanilor. Și mi se pare că tot așa o mai privim încă și astăzi.

Uitați-vă la cărțile noastre de școală. Ele se estind asupra evenimentelor, cari interesează, în prima linie, pe Francezi sau pe Germani. Francezii și Germanii și-au scris cărțile istorice pentru *ei*, și spre a orienta tinerile *lor* generații în cercul lumii istorice, care se raportează, mai întîi de toate, la viața națiunii *lor*.

Victor Duruy, în *Petite histoire du moyen âge* (p. 133), spune că la mijlocul Evului mediu sunt numai trei fapte interesante: Cruciatele, lupta papilor cu imperiul și rivalitatea dintre Franța și Anglia, «cari, pînă în 1328, își dispută provinciile, și pînă în 1453 chiar coroana.»

«Le reste de l'Europe, adaugă el, vit dans l'isolement et l'obscurité.»

Dar, în acea «isolare și obscuritate», noi vedem, aici în răsărit, fapte capitale, tot așa de interesante, din punctul de vedere al vieții noastre naționale, ca și rivalitatea Franței cu Anglia, pentru aceste două națiuni.

În acea «isolare și obscuritate» se ridică imperiul romîno-bulgar, care s-a măsurat cu două imperii: bizantin și latin, și mai-mai

le-a răpus, pe cel dintii în aplausele marelui papă Inocențiu al III; pe cel d-al doilea, în ciuda lui.

În acea «isolare și obscuritate» se pune temelia statelor romine și se începe, între ele și Ungaria, o rivalitate, tot așa de interesantă, pentru noi, ca și rivalitatea dintre Franța și Anglia pentru Francezi.

În acea «isolare și obscuritate» apare în răsăritul Europei înspăimântătoarea semi-lună, care trimite fiori de groază pînă în adîncul Apusului. Și poporul nostru are mîndria că atunci, alături cu celelalte popoare mici dintre Balcani și Carpați, și încă mai des *singur*, a servit de «stilp al lumii apusane.»

*Și cu brațul lui armat
Pasul soartei l'a schimbat.*

Dar ce pasă istoricului francez de faptele glorioase și de luptele pe viață și pe moarte ale unui mic popor dela Dunăre, pierdut în răsăritul Europei? Pentru el, noi trăim în «isolare și obscuritate», fiindcă viața noastră n-are nici-o influență și n-duce nici-o lumină asupra vieții și destinelor poporului său.

Dar noă ce ne pasă de încercăturile lui *Silperic* și ale lui *Sigbert* cu niște femei ca *Fredegunda*, *Calsvinta* și *Bruncho*, cari pricinuesc atîtea omoruri și provoacă resbele între Franci? Aleg numai un exemplu. Dacă un istoric francez insistă, cu nume proprii, asupra acestor întîmplări, lucrul se explică și se justifică. Ei scriu istoria din punctul de vedere al intereselor vieții lor naționale. Ceea-ce nu se justifică, însă, este că și noi o scriem tot așa, adică o prescriem, traducînd cărțile streine în limba noastră. N-ar mai rămînea, spre a complecta procedarea, decît să traducem și *viața lor* în *viața noastră*.

Pe noi, ne interesează mai întii noi, și mediul istoric inconjurator, vecinii noștri. «A cunoaște, este a putea», zicea *Aug. Comte*. Maxima filosofului francez se aplică la universul istoric, ca și la cel fizic; la omul-individ, ca și la popoare.

Evul mediu e un haos, se zice. Numai principiul, prin care privește spiritul în lume, introduce în haos o regulă, o ordine, o lege, Spre a străbate labirintul evenimentelor din epoca medievală, epocă de frămîntare a popoarelor europene, m-am servit de firul roșiu al istoriei neamului nostru și al evenimentelor din răsărit. Am conștiința că pe această cale, se poate merge mai departe. Voiu aplauda cel dintii o încercare mai reușită.

Nu numai o considerație subiectiv-națională, dar și una de natură obiectiv-istorică ne îndreptățește a proceda ast-fel.

Orientul e marca scenă istorică unde se începe, se stîrșește și se manifestă în splendoarea ei viața societăților din Evul mediu.

În adevăr. Ce eveniment provoacă plămădirea Evului mediu?

Năvălirea barbarilor, cari dărimă Imperiul Roman de Apus și servește de ferment social reconstitativ al unei lumi noi.

Ce eveniment determină încheierea Evului mediu? Sfărâmarea celei-lalte jumătăți a Imperiului Roman, prin năvălirea Turcilor în Europa și luarea Constantinopolei.

Și în ce se manifestă, pînă în adîncimea lui, principiul de viață al societății medievale? În cruciate, cari ridică mil de oameni, din toate straturile sociale și din toate țările creștine, spre a-i duce în Asia, ca să scape Ierusalimul și locurile sfinte din mîinele Musulmanilor.

Dar aceste trei evenimente capitale, hotărîtoare pentru viața omenirii din Evul mediu, unde s-au petrecut? Nu în *Orient*?

Și toate treile vin în atingere directă cu viața poporului nostru. Barbarii pe noi ne calcă întii. Mulți din cruciați trec și lasă urme de trecerea lor, cel puțin în peninsula balcanică: soarta primei părți a expediției I și soarta cruciatei a IV, mai ales, s-a decis de poporul român din Balcani, și de aliații lui, Bulgarii și Slavii. Și apoi, cînd e vorba de urgia, care pune capăt imperiului bizantin — de Turci — unde se petrec grozavele lupte desperate cu năvala lor cotropitoare? Unde întîmpină ei stavila cea mai neînfrîntă? Nu în Orient? Nu la Dunăre și în țările noastre?

Sintem îndemnați, prin urmare, și de cursul evenimentelor a muta centrul de gravitate și punctul de vedere din apus în răsărit, spre a privi și studia viața omenirii din Evul mediu. Și nu-i de-loc o pornire exclusivistă a pleca, în special, dela istoria poporului român.

La considerația națională și istorică, se mai adaugă alte considerații de natură curat pedagogică.

Este natural a lega de firul istoric naționale, firele istorice ale celorlalte popoare și a bate ast-fel pînza istoriciei universale pe urzeala istoriciei Romînilor, pe care copiii o cunosc deja, în mod sumar și elementar, din clasele primare.

Să nu uităm un singur moment că în clasa I, II și III secundară *introducem* pe copii în istoria omenirii în genere, îi orientăm pentru *prima oară* în peripețiile totului uman, din care face parte țara lor. E firesc lucru, că trebuie să legăm, în spiritul lor, nouile fapte de cele vechi, cunoscute deja de ei; să le ducem mintea, cum spun pedagogii, dela cunoscut la necunoscut, dela apropiat la depărtat. Din țara lor, luată ca centru, să le arătăm de jur împrejur lumea istorică, desfășurîndu-se în succesiunea fenomenelor ei selurite. După-cum cea mai elementară reflexiune psihologică ne-a dus a propune, pentru *copiii mici*, istoria antică în mod *romano-centric*, tot așa ne duce, aceeași simplă și elementară reflexie psihologică, a propune, negreșit tot pentru *copiii mici*, istoria timpurilor noi, — Evul mediu și modern — în mod *romîno-centric*.

Pentru *acești* elevi, istoria universală trebuie să servească mai mult ca auxiliar explicativ al istoriei naționale.

Firește că, în cursul superior din liceu, și mai ales la Universitate, procedarea se schimbă. Copilului, pus în țara lui, ca centru, îi arăți de jur împrejur lumea istorică, după legile perspectivei în spațiu și timp. El va vedea lucrurile cu atât mai mici, mai șterse și mai vagi, cu cât vor fi mai depărtate de noi, de centrul privirii lui istorice. În plină lumină va sta țara lui și țările vecine; în penumbră și în umbră, din ce în ce mai deasă, țările mai depărtate sau mai puțin importante.

În cursul superior din liceu și în Universitate, elevul său studentul e luat din țara lui, e dus să călătorească, spre a vedea cu mintea, mai de aproape, țările străine; e ridicat în înălțime, spre a privi, ca din sborul păsării, mișcările uriașe ale omenirii. Și d-acolo, din noul său punct de vedere *obiectiv*, va măsura mărimea relativă a valurilor ridicate de marea veșnic ne-astîmpărată a lumii istorice; va observa valoarea relativă a întâmplărilor ivite în omenirea întregă, în diferite timpuri. Avînd în spirit imaginea limpede și vie a țării lui, nu va fi pericol că o va pierde cu totul din vedere, de acolo din înălțimea amețitoare a contemplațiunii științifice și filosofice. Cînd ai văzut odată bine un lucru de aproape, și în relațiunile lui cu sistemul de lucruri încunjurătoare, îl distingi mai repede și din depărtare.

E însă cu totul pe dos a începe deodată cu micii copii de 12 ani — cari n-au învățat încă a-și defini și raporta istoria patriei în sistemul întreg al istoriei universale — să le arătăm lumea dela înălțimea obiectivă, care abia le înfățișează țara lor ca un punct microscopic într'un colțisor al istoriei.

* * *

Nu ascund că ideea, care m-a sedus a lucra și acest mic manual pentru școlile secundare inferioare, a fost d-a aplica la studiul istoriei cîte-va principii pedagogice. Unul din aceste principii se coprinde în primul *motto* de pe copertă. De al doilea *motto* nu mai vorbesc. Ar fi trist, dacă ar mai avea nevoie și el de tâlmăcire. Cînd cine-va, din studiul istoriei, nu învață să-și admire și să-și iubească mai mult țara, învederează nu numai miopia lui intelectuală, dar și uscăciunea inimei, cecitatea lui morală.

De «*non multa, sed multum*», sau, curat romînește, de «puțin, dar bine», e încă nevoie a se mai vorbi.

Mulți din oamenii școlii mi-au spus: «Istoria veche, ca istoria veche; dar a evului mediu e grea, omoară copiii. Se face un curat balamuc în capul lor, amețit de atîtea nume barbare, de atîtea fapte mărunte și fără o legătură generală între ele.» Dorința colegilor mei d-a descurca terenul, s-a întîlnit cu a mea. Am pus fără milă securea în crăcile stufoase și înelcile ale întunecoasei păduri numită «evul

mediu», și am căutat să deschiz poteci și luminiș, spre a înlesni mersul și vederea micilor călători din clasa II gimnasială.

Scopul studiului istoriei în cursul secundar, mai ales inferior, nu este a da idei complete și minuțioase despre istoria fie-cărei țări, ci o cunoștință generală despre liniamentele capitale ale dezvoltării și peripețiilor lor, grupîndu-le, pe cît posibil, împrejurul *oamenilor mari*, atît de interesanți, prin faptele și manifestările lor excepționale, pentru felul de concepție al copiilor. Nu de geaba prevede programa, în cursul inferior, predarea istoriei mai mult în mod *biografic*. Asta se bazează pe o considerație psihologică, importantă pentru pedagogia practică.

Nu e nici-o pagubă, spre exemplu, dacă n-ar ști copiii amănuntul că Englezii, în «războiul de o sută de ani» au bătut pe Francezi la *Creçy* și la *Poitiers* și anume în ce an, și de cine erau comandați Englezii și de cine Francezii. E destul să știe că Englezii au bătut în două rînduri pe Francezi, sub regele lor Eduard III; și e destul să cunoască numele locului unde s-a dat bătălia decisivă, *Azincourt*, care a tras așa de greu în campană pentru soarta Franței.

«Dar copiii le învață și pe celelalte». Știu, că le învață, bietii copii. Ce nu învață ei pentru notă, de ambiție, sau ca să treacă clasa, de trică. Cestiunea este, dacă trebuie să li se ceară a memora *acum*, atîtea nume proprii de importanță secundară, cari se pot învăța mai tîrziu, în cursul superior.

«Dar e bine să le știe și pe acestea». Ce nu e bine să se știe! Toate la timpul lor, însă. Nu trebuie perdut din vedere activitatea integrală a școlii, — «ansamblul», cum zic muzicanții. Ce ar fi cînd într-o orchestră, fie-care artist ar zice: «Adică, de-ce să nu cînt eu după gustul meu? De-ce să nu fac eu cît mai multe întorsături de note, cît mai multe variațiuni și triluri, dacă odată pot să le fac și-mi place.» Flautistul, vioristul, or trombonistul, care ar face așa, fără a se sinchisi de partițiunea tovarășilor săi și de urechile auzitorilor, ar proba un lucru: că nu e artist.

Și școala e o orchestră; și din ea trebuie să icasă o armonie, mult mai durabilă și mai importantă: armonia victiilor intelectuale, echilibrul forțelor sufletești. Invățătul, care ar proceda în școală după metoda solistului independent din orchestră, și ar acapara numai pentru sine puterile mintale ale elevului, fără a se gîndi la cerințele colegilor săi și la cantitatea totală de energie a copilului, ar proba că nu e bun profesor, că nu înțelege «ansamblul» la care colaborează.

Se găsește totdeauna teorii *ad hoc*, spre a justifica o greșeală. Și pentru încărcarea minții copiilor cu nume proprii și date multe și mărunte s-au găsit unele. Am auzit însumi două. Le citez pentru curiozitate și pomenire. «Se dă mult, zicea un profesor, pentru ca să aibă copilul de unde uita». Altul caută să esplice mulțimea numelor proprii, comparîndu-le cu niște insule de repaos ale minții

în oceanul faptelor ! Prea multe ȋnsule de repaos, ȋnsă, ȋmpedică mișcarea spiritului.

Maî pe sus decit toate teoriile și considerațiile, este una de natură curat *biologică* : păstrarea sănătății fizice și mintale a copiilor. E crud, e ȋnuman să uciți, sub pretext de a ȋnstrui. Să se facă statistica cuvintelor noi — termeni tehnici, nume proprii — ce se cer unui copilăș de 12 ani să memoreze ȋntr'un an... Te sperii!

Puțin și bine : Iată principiul ce trebuie să străbată odată ȋn școlile noastre secundare.

* * *

N-am perdut un minut din vedere că scriu pentru copii, cari nu caută ȋntr-o carte idei pure, ci maî mult ȋmpresii. A trebuit să auresc și să ȋndulcesc hăpul științei, amestecând *utile dulci*. De aceea, am dat stilului tonul unei povestiri maî familiare, maî prietenoase și maî puțin reci. Sper că aceasta va fi de ajutor profesorului, care nu dorește să-și mărginească predarea cursului la comunicarea unui material istoric brut, sub o formă seacă și dogmatică, ci îi place a pune ȋn mișcare inima și fantasia elevilor. Va fi de ajutor și profesorului, care se silește a despărta pe elevi de recitarea bucherească a textului cărții, și de pornirea lor către *papagalism*.

Am repetat, dinadins, ȋn capul cărții, *linia timpurilor*, spre a se avea ȋn vedere ȋncă o dată de copii. Această linie ar trebui utilizată ȋn tot cursul anului. Elevii, să-și facă, dela ȋnceput, un caiet, ȋn care să ȋnsemneze la fie-care lecție, pe linia timpului, evenimentele ȋnvățate. Treptat, se vor alcătui ast-fel *tablouri sinoptice comparative*, din ce ȋn ce maî dezvoltate, coprinzind ȋntâmplările memorabile din diferitele țări. Natural că se vor nota ȋn primul rȋnd datele principale, hotărȋtoare ȋn viața unui popor.

ȋntrebările le-am omis, de astă-dată, de teamă să nu iasă volumul prea mare. Pun ȋnsă mare ȋnsemnătate pe ele. După norma celor ȋndicate ȋn *Esul antic*, profesorul va pune des ast-fel de ȋntrebări, menite a exercita spiritul copiilor, deprinzȋndu-l cu flexiunea asupra faptelor omenești.

Nu maî e nevoie să spun că materialul istoric nu e al meu. L-am luat din istorici. Am avut ȋnainte, maî ales pe *Durry* — dela care am luat și ilustrațiile și hărțile, — pe *Duperrex*, precum și operele științivilor mei colegi : d-nii *Xenopol*, *Hasdeu* și *Tocilescu*, pentru partea relativă la Istoria Romȋnilor; d-l *P. Rășcanu*, pentru istoria universală.

Harta Ducatelor și Voevodatelor *Bulgare* și *Romȋne*, dintre veacurile al IX-lea și al XIII-lea, e luată din *Istoria Romȋnilor* de d-l *Xenopol*, vol. I.

București, 16 August, 1895.

I.

IDEI PREGATITOARE

1. Lungimea și măsura timpului istoric.

a. Timpul, din zilele noastre, pînă la nașterea lui Isus Christos.—Noi ne aflăm acum în anul 189(7), dacă numărăm anii începînd dela nașterea lui Isus Chr.

În această sumă de anii se copriind 18 sute și 97 de anii, adică aproape 19 secole.

Ca să ne închipuim mai lămurit ce lungime de timp ne desparte pe noi, cari trăim astăzi, de zilele în care s'a născut Mîntuitorul, să ne închipuim timpul printr'o linie dreaptă, ale cărei capete ar fi: de o parte nașterea lui Isus Christos, și de alta anul în care ne aflăm acum.

Isus Christos

1897

Să împărțim această linie în 19 părți, coprinzînd fie care parte cîte o sută de anii, afară de cea din urmă care n'ar coprinde decît 97. Dacă privim din ca-

pătul din urmă, al anului 189(7), către cel-alt capăt al tiniei timpurilor, și ne uităm la numărul secolilor, însemnate numai printr'o mică liniuță, care taie pe cea lungă, vedem cam cât de departe suntem noi de acele vremuri. Spre a vedea însă și mai lămurit această distanță de timp, să împărțim fiecare parte din acea linie, adică fie-care secol, în alte patru bucățele mai mici, coprinzând fiecare 25 de ani, și să însemnăm aceste sferturi de secol prin câte o liniuță mică de tot, iar jumătățile de secol prin câte o liniuță ceva mai măricică. Cel din urmă sfert al secolului al 19-lea, adică acela în care trăim noi, rămîne neterminat, de oarece îi lipsesc încă 3 ani.

Să în numărăm acum sferturile de secol, câte sînt dela 189(7) și pînă la nașterea lui Christos.

Copiii cari învață în clasa I sau a II-a gimnasială, sînt mai toți cam de 12 ani, adică au trăit pînă acum aproape o jumătate de sfert de secol. Sa se facă acum socoteala: câte vieți de copil de clasa I sau a II-a gimnasială se

coprind în suma de ani, care a trecut dela nașterea lui Christos pînă azi? Sau cîți copii de 12 ani au trăit și au murit de atunci și pînă acum?

Luînd ast-fel fie-care, ca unitate de măsură a timpului, lungimea timpului trăit de el, sau durata vieței sale proprii pînă în momentul de față, va putea să-și facă oare-cum ideie: cît de mult este dela nașterea lui Christos și pînă astă-zî.

Pentru că viața omului nu se sfîrșește însă la 12 ani, ci cam după 75 ani, — dacă omul a trăit cumpătat și și-a îngrijit de sănătate, — adică după trei sferturi de veac, să măsurăm și să socotim cîte vieți omenești de cîte 75 de ani s'au trecut una după alta de atunci pînă acum.

Și acum să ne uităm pe linia veacurilor și să vedem cu ochii cît ține, cît e de lungă viața unui moș bătrîn de 75 ani comparată cu lungimea întregii luni; și să mai vedem apoi cît de mică și neînsemnată e bucățica de timp, ce coprinde o jumătate de sfert de veac, comparată cu distanța întreagă a timpului dela nașterea lui Isus Christos pînă azi. Spațiul de timp de 12 ani e rēpresintat prin partea de linie coprinsă între literile *a* și *b*, iar durata vieței de 75 ani se găsește între literele *a* și *c*.

Numai așa, măsurînd și punînd viața noastră alături cu o durată așa de întinsă de timp, putem să ne facem o idee, și cît e de mare acea durată de timp și cît e de mică viața noastră, pe care o luăm ca unitate de măsură. Altfel, știm numai că dela Christos sînt 189(7) ani, dar nu ne închipuim cît e de mult de atunci. Asemenea, cînd ni se spune că muntele *Omul* este înalt de 2500^m, știm numai într'un mod nehotărit că acel munte

este foarte înalt, dar numai atunci simțim cât este de înalt, cînd stăm la poalele lui și ne uităm spre vîrfurile lui și măsurăm din ochi, cu înălțimea corpului, înălțimea uriașă a muntelui.

După-cum nu s'a găsit nici-un om care să fie înalt cât muntele *Omul*, tot așa nu se găsește nici un om în zilele noastre, care să se fi născut în timpul lui Christos. Chiar dacă ar trăi un om 100 de ani, tot vedem că de atunci și pînă acum n'a putut trăi nimeni; dar aș putea trăi și muri 19 oameni de câte 100 ani, unul după altul, închipuindu-ne că cel de al doilea s'a născut chiar în minutul cînd cel dintîi a închis ochii pentru vecie, cel de al treilea s'a născut în momentul morții celui de al doilea, și așa mai departe.

Vieța unui om nu este mai nimic pe lingă vieța omenirii dinaintea de el, după-cum înălțimea unui copil e aproape de nimica față cu înălțimea unui munte uriaș.

b. Timpul pînă la Abraham și la cel mai vechiu Faraon al Egiptului (*Menes*). — Noi numărăm anii începînd dela nașterea lui Christos. Dar oamenii au trăit și înainte de a se naște Christos. Vieța omenirii este deci mai lungă decît 189(7) de ani.

Asta ne-o putem închipui ușor, de oare-ce Christos este un vlăstar al poporului lui Istrael sau al poporului ebreu, iar acest popor a trăit și înainte de a se naște Christos. Știm apoi, din istoria Bibliei, că poporul ebreu a trăit într-o vreme în Egipt, sub stăpînirea Faraonilor, de sub care l'a scăpat Moisi. Dar poporul Egiptean e și mai vechiu decît cel ebreu, adică se pomenește de faptele lui cu mult mai înainte de acelea al Ebreilor. E adevărat că timpul în care a trăit Abraham e foarte depărtat,

în trecut, de timpul în care s'a născut Isus Christos; ba chiar e mai mult dela Christos și pînă la Abraham îndărăt, decît dela Christos și pînă azi, pentru-că Abraham trăia cu 2000 de ani înainte de Christos, iar dela Christos și pînă azi sunt numai 189(7) de ani. Dar timpul în care strălucia regii Egiptului, adică Faraonii, e și mai depărtat în trecut decît timpul în care trăia Abraham.

După socotelele făcute, cel mai vechi stăpînitor al Egiptului, *Menes*, a zidit un oraș, numit *Memfis*, cam pe la anul 5000 înainte de Christos. Prin urmare, viața cunoscută a Egiptului se începe aproape dela 5000 de ani înainte de Christos, adică e de două ori și jumătate mai îndepărtată decît timpul în care a trăit Abraham. Astfel că e de două ori și jumătate mai mult timp dela nașterea lui Christos pînă la *Menes*, Faraonul Egiptului, decît dela nașterea lui Christos și pînă astăzi. Să prelungim dar linia timpurilor, dela nașterea lui Christos îndărăt, de două ori și jumătate mai mult decît aceea care reprezintă timpul dela Christos pînă azi. Să luăm o linie, punînd cele două capete *Menes* și 1897; s'o împărțim în veacuri și să măsurăm cu cele două unități de măsură, aiese mai înainte: cu etatea de 12 ani a unui elev din cl. I sau II gimnasială și cu cea de 75 ani a unui om bătrîn, spre a vedea cîte vieți de om bătrîn și cîte vieți de copil se coprink în această sumă de ani. Să ne uităm apoi pe linie și să comparăm bucățica de timp, care coprinde trei sferturi de veac (liniuța *b c*), și cea care coprinde o jumătate de sfert de veac, cu întreaga lungime a liniei timpului dela *Menes* pînă astăzi, și vom vedea cît de mică este viața

unui bătrîn de 75 ani și mai ales cît de neînsemnată este viața unui copil de 12 ani, comparată cu viața cunoscută a omenirii din timpurile celor mai vechi Faraoni și pînă astăzi. Ba încă, pe lungimea scării ce a putut încăpea în mărimea acestei pagini, pîrticica de viață a copilului se pierde din vedere: ea nu se poate decît închipui, împărțind cu mintea, în două părți egale, spațiul dintre liniuțele *a* *b*, ce reprezintă viața unui om de 24 de ani.

2. Aplicarea pe linia timpurilor a datelor istorice deja cunoscute.

Știm că *Traian*, Impăratul Romanilor, a trecut Dunărea pe la Severin și a venit de a cucerit Dacia între anii 100 și 105 după Christos. Să însemnăm cu un punct pe linia secolelor acest timp, ca să vedem cît e de departe de zilele noastre.

Mai știm că un alt Impărat roman, *Aurelian*, ne mai putînd apăra Dacia în contra năvălirii barbarilor, a părăsit aceste ținuturi, retrăgîndu-și armatele și o parte din locuitorii dincolo de Dunăre, cam pe la anul 275 d. Christos. Să se arate pe linia secolelor și această parte de

timp, spre a se vedea cam cît a trecut, de cînd a adus Traian pe Romani în Dacia și pînă cînd Aurelian a luat o parte din ei de i-a trecut dincolo de Dunăre, precum și dela acest timp și pînă în zilele noastre. Mai știm apoi, din *Istoria cvului antic*, că imperiul roman de Apus a căzut în anul 476 d. Ch.; iar cel de Răsărit la anul 1453. Să se arate pe linia timpului aceste date principale, spre a se vedea cît spațiu din întinderea ei se coprinde între ele. Să se noteze că între aceste două puncte s'a desfășurat întîmplările ce se vor povesti în anul acesta.

Să se arate asemenea unde vine pe linia secolelor, timpul *întemeierii Principatelor Romîne*, acela al domniei lui Mircea și a lui Mihai-Viteazul, timpul revoluțiunei lui Tudor Vladimirescu, al *Unirii Principatelor* și al *întemeierii Regatului*, numărîndu-se secolele cîte au trecut dela Traian și dela Aurelian pînă la aceste întîmplări, precum și de atunci pînă astăzi.

Să se spună în al citelea secol după Christos s'a întîmplat fie-care din evenimentele de mai sus, și să se însemneze toate pe linia timpurilor.

3. Legătura istoriei patriei noastre cu istoria omenirii.

S'a învățat în istoria patriei noastre: cum a cucerit *Traian* Dacia, cum a adus în ea supuși romani, din toate părțile imperiului, spre a o coloniza; cum a retras apoi Aurelian o mare parte din coloniile romane din Dacia. S-a învățat prin câte suferințe și nevoi au trecut de atunci locuitorii acestei țări, compuși din Romani amestecați cu Daci, câte roiuri și feluri de *barbari* au trecut peste ei, cum se retrăgeau Români în munți, ca să se apere, în întăriturile Carpaților, de năvala furioasă și crotopitoare a barbarilor, — pînă s'a întemeiat domnia Munteniei sub *Negru Vodă* (*Tugomir Basarab*) și a Moldovei sub *Bogdan-Vodă*. Și d'aci încolo s-a învățat tot șirul întâmplărilor: luptele din afară cu Turcii, Ungurii, Poloni, Tătarii, etc., precum și schimbările din năuntru cum au urmat după vremuri, pînă în zilele noastre, pînă la luptele glorioase de acum din urmă, pe care le purtă armatele române, în *Bulgaria*, în contra Turcilor (1877), și pînă la prefacerea României în *Regat* (1881), sub *Carol I.*

Toate acestea, la un loc, alcătuiesc viața poporului român; iar din povestirea lor se alcătuește *istoria patriei* noastre.

Cu toate-că știm aceste fapte și întâmplări ale națiunii noastre, tot nu le *înțelegem* destul de bine, dacă nu cunoaștem și istoria popoarelor cu cari a avut a face neamul nostru, precum și istoria popoarelor cu cari ne înrudim.

Ce facem cînd voim să pricepem viața unui om? In-

trebăm și cercetăm ce fel de oameni erau părinții lui, unde au trăit și cum au trăit? Ce fel de oameni sunt frații și rudele lui, unde și cum trăiesc ei și ce fac? Apoi căutăm să aflăm cine sunt oamenii cu cari a avut el a face, de ce neam sunt, unde și cum au trăit sau trăiesc? și cum s'au purtat cu el? De ce s'au purtat așa sau alt-fel? Cu chipul acesta înțelegem și firea aceluși om și faptele lui, precum și de ce a avut pe cutare prieten iar pe cutare dușman.

Tot așa trebuie să urmărim și când voim să înțelegem viața și faptele poporului nostru, bunioară. Trebuie să cunoaștem poporul din care ne tragem, și pe acelea cu cari ne înrudim, precum și pe acelea cu cari am stat sau cu cari stăm în legătură fie de vecinătate, fie de prietenie or dușmănie, sau dela cari am luat pilde bune și am învățat cite ceva folositor.

Poporul din care ne tragem, este *poporul roman*. Popoarele cu cari ne înrudim sunt: cel *italian*, *frances*, *spaniol*, *portughez*. Popoarele cu cari am avut odată sau avem chiar acum relațiuni de tot felul, sunt: popoarele *slave*, adică Rușii, Bulgarii, Sirbii, Polonii; apoi *Turcii*, *Ungurii*, *Grecii*, *Ebreii*, și diferite popoare de viță *germană*, precum Sașii, Austriacii, etc.

Au mai fost unele, cari au stat puțin prin aceste locuri, au trecut prin țara noastră, cîrduri-cîrduri, apoi s'au dus mare parte spre Apus, ca niște cete călătore, fără sălaş, fără rost de viață, cutreierind pămîntul, jăfuind locuințele și avutul oamenilor stabiliți în tîrguri, în sate și orașe și deprinși cu viața regulată și pașnică. Ast-fel de popoare, numite *barbare*, au fost *Goșii*, *Gepizii*, dar mai ales *Hunii*, *Avarii*, *Tătarii*.

Dar nici popoarele barbare n'au trecut pela noi, fără a lăsa urme, câte-o-dată adînci, în viața poporului nostru.

Dacă vom studia faptele și moravurile tuturilor popoarelor înșirate pînă aci, fie pentru-că sînt tot de-un neam ca noi, fie pentru-că am avut a face cu ele și ne-au hotărît momente fericite sau triste în viața noastră de popor, vom isbuti a pricepe mai adînc și mai adevărat trecutul nostru, și a vedea cu ochi luminați și siguri în viitor.

Prin studiul popoarelor înrudite cu noi, ne vom înțelege pe noi înșine mai bine, prinzînd caracterul comun al rasei. Din studiul celor-lalte popoare străine, vom înțelege mediul omenesc în care trăim ca națiune, vom pătrunde firea și apucăturile vrăjmașilor și amicilor noștri, vom ști ce interese și gînduri îi mișcă și-î călăuzesc, și vom fi ast-fel în stare, la lumina farului istoriei, să conducem viața națiunii noastre pe valorile ne-astîmpărate ale lumii, ferind-o de stînci și de talazuri primejdioase.

4. Evul mediu în istoria Romînilor și a omenirii.

S'a văzut pînă acum (1) marea istorie a puternicului popor roman: — cum statul întemeiat pe țărmul Tibrului s'a ridicat încet dar necontenit, prin bărbăție și înțelepciune, dela smeritele lui începuturi pînă la cea mai înaltă treaptă de mărire și putere în lume, dela un orașel cu mici ținuturi pînă la stăpînirea glorioasă a numeroaselor popoare supuse republicei și împărăției romane (2).

(1) *Evul antic.*

(2) Să se recapituleze, în linii generale, creșterea statului roman.

S'a văzut cum, din cauza prea marei întinderi, statul roman fiind greu de cîrmuit, s'a împărțit în imperiul de Apus și de Răsărit, unul cu capitala mai mult în Milan, celalt cu capitala în Constantinopole. Cum, din cauza slăbiciunii din năuntru și a ciocnirilor din afară, mai ales cu popoarele barbare, imperiul din Apus cade la anul 476 d. Chr., lăsînd într'o viață sbuciumată și cu puțină vigoare cealaltă împărăție din Răsărit, care mai durează încă vr'o mie de ani, pînă cade și dînsa sub loviturile Turcilor, la 1453 d. Ch.

Veacurile, coprinse între aceste două date principale, alcătuiesc o epocă deosebită în istoria tuturilor popoarelor Europei, decî în istoria omenirii culte. Ea se numește *Evul mediu*, sau timpul de mijloc, coprîns între evul vechiu sau antic și cel nou sau modern.

În această epocă s'a uîvit întîmplări de mare însemnătate pentru viitorul omenirii.

Vom studia cum s'a născut și s'a dezvoltat poporul român în acest timp, precum și popoarele înrudite cu noi ieșite tot din tulpina poporului roman. În vechia Galie se naște poporul *frances*; în Italia, cel *italian*; în peninsula hiberică, cel *spaniol* și *portugez*, — pe cînd în Dacia și în peninsula balcanică să naște cel *romîn*. După căderea imperiului roman de Apus (476 d. Ch.), tocmai începe timpul plămădirii noilor popoare, din cari se închiagă cu încetul state de sine stătătoare, cu unitate de aspirații, de țintă și de acțiune în viața lor publică. În acelaș timp, pe cînd se formează popoarele neo-latine și se dezvoltă statele lor, cresc și se dezvoltă în Europa și alte popoare și state, precum cel *englez* în Britania, cel *german* în Germania, etc

E timpul deci cînd încolțește, înmugurește și înfrunzește o nouă lume, care mai tîrziu va înflori și va da roade.

Vom mai studia cum *religia creștină*, care în imperiul roman de Apus a fost persecutată și abia dela Constantin cel Mare admisă în imperiul de Răsărit, capătă acum putere tot mai mare asupra inimelor și spiritului; cum credința ei se întinde și cucerește toate popoarele Europei, unind într'un gînd și într'un cuget oameni cu totul necunoscuți între ei și despărțiți unii de alții prin munți și mări, prin-văi și fluvii.

Imprejurul acestor două mari schimbări istorice, adică *nașterea popoarelor și a statelor noi europene și stăpînirea triumfătoare a religiei creștine*, se grupează o mulțime de alte întimplări excepțional de însemnate. Intre acestea, una din cele mai vechi și mai principale, este *năvălirea barbarilor*. Barbarii au pricinuit și au grăbit ruina și căderea imperiului roman; tot ei, amestecîndu-se cu populațiunile romane sau romanisate, și altoindu-se din viața și spiritul culturii latine, au servit apoi de element important în plămădirea altor popoare și state noi, răsărite pe ruinele lumii vechi, ca lăstare tinere în locul uriașului stejar resturnat parte din loviturile vremii, parte de acelea ale securii vrăjmașului.

Dacă năvălirea barbarilor esplică multe evenimente de prima importanță în istoria medievală a popoarelor Europei, studiarea ei este și mai necesară pentru înțelegerea istoriei poporului nostru. Toate roiurile de barbari, cari s'au năpustit cu lăcomie asupra Europei, au trecut și au petrecut mai întîi p-aici, pela noi, prin Dacia. Cit și cum au influențat ei la formarea națiunei noastre, vom

vedea mai departe. La rîndul său, poporul român a contribuit a îmblînzi și civilisa pe unii dintre ei, pe cît era cu putință.

II.

FORMAREA POPORULUI ROMÎN

I. Trebuința Romanilor de a cuceri Dacia.

Maî înainte d'a povesti întîmplările prin cari a trecut poporul nostru, și relațiunile ce a avut cu alte neamuri, în evul mediu, e bine să cunoaștem cum s'a format, ce elemente sufletești intră în alcătuirea firei lui, și anume dela ce popoare au fost luate.

Popoarele sunt amestecate. — Nicî un popor pe lume nu este alcătuit dintr'un singur neam de oameni. Singele strămoșilor lor s'a amestecat, maî mult sau maî puțin, cu singele altor popoare. Tocmaî din acest amestec capătă un neam maî multă vioiciune, maî multă energie și putere de viață. Neamurile, cari au ținut din capul locului să trăiască fără amestec cu altele, și-au sleit isvoarele de viață, unele maî curînd, altele maî tîrziu: — au decăzut, au degenerat și n'au maî însemnat nimic în viața totală a omenirii.

Poporul român, ca și celelalte popoare de viță latină sau *neo-latine*, este format maî întîi, firește, din *clemente romane*. Acestea constituiesc temelia sufletească a ființei lui. Dar să ne uităm la unul din cele maî inimoase și maî înaintate popoare de viță latină, la *Francezii*. În ființa lor găsim, fără îndoială, maî întîi de toate sînge *roman*.

E acesta însă absolut curat? Deloc, ci amestecat cu al poporului care locuia în Galia la venirea Romanilor, adică cu al *Galilor*, precum și cu al barbarilor, cari s'au așezat în Galia în timpul căderii imperiului roman, adică cu al *Francilor*. Tot ast-fel și în singele *poporului român* găsim, se 'nțelege, mai întâi de toate, elemente datorite obârșiei romane; dar, afară de acestea, găsim altele, datorite poporului care stăpânea Dacia înainte de Romani, precum și elemente datorite popoarelor venite în urmă și amestecate cu Romanii într'o viață comună mai îndelungată.

Cucerirea Daciei. — Când Traian a cucerit Dacia, n'a stîrpit pe toți locuitorii ei. A nimicit, ne-apărat, armatele lui Decebal, a trecut prin foc și prin sabie tot ce se punea înaintea mersului său biruitor; dar cei cari i se plecau smeriți și supuși, cei cari fugeau și se ascundeau de urgia furiei romane, femeile fără apărare și copiii nevirstnică, au rămas cu viață. Prin ei neamul dac s-a păstrat mai departe, cit-va timp, amestecîndu-se cu încetul și trăind la un loc cu populațiunea adusă de Traian în Dacia, spre a o coloniza.

Dacii, la venirea Romanilor, erau un popor stabilit în sate și orașe, se ocupa cu agricultura, deci eșiseră cu totul din starea nomadă a popoarelor barbare. Neamul lor era un neam viteaz și mîndru, doritor de ne-atîrnare și plin de inimă. Il însufleția un sentiment puternic de respect de sine și de demnitate personală. Par-că sufletul lor ar fi inspirat pe *Bolintineanu*, să scrie:

Cei ce poartă lanțul și-a trăi mai vor,
Merită să-l poarte spre rușinea lor.

Decebal, regele Dacilor, cînd a văzut că nu-i mai ră-

mînea mijloc de scăpare, și că era gata să cază prins în mîinile Romanilor, s'a omorît singur. Umilit n-ar mai fi putut trăi. Din potrivă, el isbutise într'un timp să umilească pe un împărat roman, care, ce e drept, era de parte d'a semăna cu Traian la vitejie și curaj. El impusese lui Domițian condițiuni rușinoase de pace.

A fost mare noroc pentru Romani că tocmai atunci s'a suit pe tron unul din cei mai vestiți împărați ai lor, *Traian*. Altfel, cu oamenii ca Domițian și ca cei cari au urmat, în mare parte, după Traian, Daciilor s'ar fi jucat fără frică. Și cine știe unde i-ar fi ridicat curajul și ambiția lor, vitejia și setea lor de glorie? Par-că o presimțire îngrijitoare, născută din instictul de conservare al neamului, îndrepta, încă demult, gîndul celor mai însemnați comandanți ai Romei în partea locului, spre Dacia, cu dorința d'a învinge și aduce la supunere desăvirșită pe agerii și isteții ei locuitori.

Așa, chiar marele Cesar plănuse o expediție în contra Dacilor, și era hotărît s'o și îndeplinească; dar, cînd să plece, a fost ucis de conspiratorii republicani. Ideia d'a se scăpa de grija Dacilor ajunsese mai tîrziu aproape tot așa de fixă, cum fusese odată ideia d'a scăpa de Cartagena. Ea s'a intrupat în fine într'un om, care părea merit, prin calitățile lui, să o realizeze. Hotărîrea lui Traian d'a răpune puterea Dacilor devenise așa de neștrămutată, și dorința d'a o îndeplini neapărat ajunsese a-i fi așa de scumpă, încît, după toate jurămintele lui, nu se putea să nu urmeze, ca întărîre și mai sigură a jurămîntului: «așa cum vrea eu să reduc Dacia în provincie romană!»

Cînd s'a întors la Roma, învingător, nu mai știa ce

să facă Romanii de bucurie. O sută două-zeci și trei de zile ar fi dus'o, se zice, într'o veselie și într'o sărbătoare. Nebunii chiar de entusiasm s'ar fi săvârșit. Peste un sprezece miș de fiare ar fi perit în luptele sălbatice de cari făceau ei atita haz în circuri. Aproape tot atitii gladiatori s'ar fi luat la întrecere; și cine știe cite vieți omenești nu s'or fi jertfit astfel, în amețeala răpitoare a petrecerii și în veselia îmbătătoare a triumfului! Dintre semnele bucuriei strămoșilor noștri pentru cucerirea Daciei, ne-a rămas unul mai presus de toate, măreț, frumos, neperitor, — icoană de amintire a luptelor și biruințelor cistigate de Romanii în contra trufașului rege Decebal. Acel semn e columna ridicată de Traian în mijlocul forului la Roma. Pe ea stau zugrăvite de jos pînă sus, fel de fel de scene din răsboalele Romanilor cu Daci.

2. Locuitorii Daciei înainte de Romanii.

Ne interesează să cunoaștem ceva mai de aproape pe *Daci*, acest popor viteaz și mindru-

Columna lui Traian la Roma.

În noi circulă ceva și din singele lor, în sufletul nostru trăiește ceva și din sufletul lor.

Pentru complectarea istoriei omenirii cu privire la aceste locuri, dacă nu tocmai și dacă nu atât pentru cunoașterea mai aprofundată de noi înșine, e necesar, însă, să avem o idee și despre cei mai vechi locuitori ai Daciei.

a) **Schiții și Agatirșii.** — La cele cunoscute deja despre Schiți (1), cari locuiau prin Muntenia, Moldova și sudul Rusiei, adăogăm că dela dinșii se păstrează pînă astăzi numele a patru rîuri mari din România. Ei au botezat rîurile: *Prutul*, *Siretul*, *Argeșul* și *Mureșul* cu numirile întrebuintate și în timpul nostru.

Și mai durabile trebuie să fi fost influențele venite din partea *Agatirșilor*, așezați prin Transilvania și munții despre România. Pe-cînd Schiții erau *nomazi*, fără locuințe statornice, Agatirșii erau oameni stabiliți locului. Barbari erau și unii și alții, nu e vorbă. Dar barbaria Schiților era crudă și sîngeroasă, pe-cînd a Agatirșilor se arăta prin fapte și obiceiuri copilărești, chiar ridicule dacă vrem, în tot cazul mai nevinovate, și săvîrșite mai de toate po-poarele sălbatice de atunci și de azi, pe unde mai sint. Așa, ei se văpsiau, se sgîriiau pe față și pe corp (adică se *tatuau*), ca să pară mai frumoși, și se întorțonau cu tot felul de brățări și de inele făcute din aurul scos din munții și de prin rîurile bogatei noastre țări. Dar încolo, afară de cusururile copilărești și de vițiile obișnuite la niște oameni în starea lor primitivă, *Agatirșii* aveau por-nire către îndeletniciri pașnice și culturale.

(1) Sa se revază *Evul antic*, p. 130.

Una din cele mai importante, este creșterea albinelor. Se dusesse vestea pînă departe, în Grecia, despre mierea și ceara ce se producea în ținuturile lor. Și această ocupațiune, precum și renumele ei bine meritat, s'a moștenit de atunci peste veacuri în țările noastre, pînă mai deună-zî.

Afară de albine, Agatirșii cultivaū vitele, cultivaū pămîntul și cu deosebire cultivaū vița de vie. Agatirșilor și Sciților, ca și mai tîrziu Dacilor, le plăcea să bea mult. Și nu glumiau cînd era vorba de băutură. Iși băteau joc de vinul amestecat cu apă. Vin curat și mult, era patima lor. Grecii, rafinați și subțiri la gusturi, numiau, cu drept cuvînt, acest obicei: «sălbatec». Cînd vedeau vr'un grec bînd prea mult vin și încă ne-amestecat cu apă, ziceau: «ăsta bea ca Sciții!»

Prin Sciți se înțelegea, cînd Sciții propriu ziși, cînd Agatirșii, cînd amîndouă populațiile împreună. De altminteri, ei erau tot de un neam, anume de cel *iranic*.

Sciții, ca nomazi ce erau, poate n'or fi stat pînă la urma urmelor tocmai prin ținuturile noastre. De aceea nu știm, întru cît om fi datorind și lor ceva din ce sîntem și avem. De alt-fel, dacă nu ne-o fi rămas nimic dela dînșii, n-avem de ce să ne plîngem: n'am pierdut mult. Nu doară pentru-că erau așa de sălbatici. Nu se caută ce au fost odată strămoșii cui-va, ci se caută mai mult ce este el astă-zî. Și alte țări, azi civilizate, ca Germania, etc., se trag din popoare odată barbare, și nu le mai e rușine s-o spună, cum nu e rușine unui om în vîrstă matură să spună că odată a fost copil, cum nu-i mai este rușine omului în genere să spună că tot genul omenesc se trage din maimuțe. Prie urmare, nu rușinea asta ne-ar împiedica să spunem și noi ce datorim Sciților, dacă am sci

că le datorăm ceva ; dar bănuim că mai mult Agatirșii aū înriurit, cît aū putut și ei, asupra vieții popoarelor venite în Dacia, cu cari s'aū contopit cu timpul, stăruind a rămînea pînă la sfîrșit în aceste locuri.

b). *Geții și Daciî.* — Cele dintîi popoare, cari aū venit în Dacia peste Sciți și Agatirși, aū fost *Geții și Daciî*, popoare tot de-un neam amîndoa, anume de neamul *tracic*. Ei aū venit de peste Dunăre, unde locuiaū la început — Geții pe cîmpia dintre Hemus și Istru, adică dintre Balcani și Dunăre ; iar Daciî în împrejurimile Rodopului — și s'aū așezat în Dacia : Geții mai spre sud, între Dunăre și Carpați, iar Daciî mai mult peste munți în Transilvania, Banat, etc. Mai tîrziu însă aceste două popoare de aceeași viță se confundară într'unul singur, și nu se mai pomeni decît de *Daci*.

Cînd a venit Traian în contra lor, i-a găsit stabiliți în sate și orașe. Dar mai înainte și ei fuseseră tot nomazi. Alexandru Macedon, în expediția sa în contra lor, i-a găsit numai cu orașe de lemn. Pe ici pe colo găseași și la ei case clădite din piatră grămădită fără ciment. Construcții din cărămidă, însă, nu se pomeniaū. D'aceea nici nu se află ruine de clădiri dace. Dar tot ajunseseră să-și înjghebe încălta locuințe din garduri de nuele lipite cu pămînt. Tot era ceva. Casele țărănești, la noi, în multe părți ale țării, nu se zidesc nici astăzi alt-fel.

Bună rea, aveaū Daciî casa lor, și puteaū să se ocupe în tihnă cu ale cîmpului. Cultivaū mai ales *meiul*, sau *malana*, cum ziceaū ei în limba lor, de unde a rămas vorba *mălaiu* și poate și mămăliga (dela *ma-malaiu*). Cultivaū viile, și scoteaū din ele vin mult și bun ; de aceea patima

beției era unul din cele mai vătămătoare păcate ale lor, pînă s'a hotărît un rege temut de ei, *Boerebiste*. să-î pună capăt, poruncind să se stirpească toate viile. Toate viile nu s'or fi stirpit ele, de sigur, dar cu asta tot s'a mai ținut în friu vișiiul beției.

Din portul Dacilor s'a păstrat, pînă azi la țaranî; obiceiul d'așî reteza părul înainte pe frunte, și încolo a-l lăsa în plețe lungi pe spate. Așa se purtau Daciî. Romanii se purtau tunși mărunț la cap și rași la barbă și la mustăți. Țăranul nostru nu-și rade mustățile ca Romanii, dar nici nu-și lasă de regulă barbă ca Daciî. Barba o lasă să-î crească numai la vre-o supărare mare și în semn de jale; iar mustățile nu și le rade nici mort. I se pare afară din cale caraghios. Ast-fel a păstrat Românul dela Daci unele, dela Romanii altele.

Aceste lucruri, deși interesante, sunt mici pe-lîngă însușirile sufletești moștenite dela cele două popoare. Amîndoă erau mîndre și viteze; din sufletele lor unite a eșit firea Românului de azi. Incaî Daciî nici nu știaî ce î frica de moarte. Aveaî par-că un dispreț pentru viață și o plăcere de a muri (1).

3. Alte elemente străine aduse în Dacia.

Romanisarea.

Pentru colonizarea Daciei, Traian a trimis locuitorii din toate părțile imperiului. A trimis din Galia, din Ispania, din Italia, dar mai mult a trimis din părțile apropiate de

(1) Un popul care naște din alți doi populi bravi
Nu poate ca să fie un popul slab de sclavi.

(*Bolin'incanu.*)

noua provincie: din Panonia, Iliria, Dalmația și Asia mică. A căutat, negreșit, ca populația adusă în Dacia să fie toată curat romană, sau cel puțin compusă din elemente deja *romanisate*. Pe unele populații le căra aici din adins cu gândul de a le romanisa cu desăvârșire, smulgându-le din țara lor de baștină și punându-le în contact neîntrerupt cu coloniștii romani. Ast-fel a făcut cu niște cohorte aduse în Dacia tocmai din Britania.

Dintre elementele străine, trimise aici cu coloniștii, cel mai însemnat a fost *Grecii* din Asia mică. Ei nu-și uitaseră cu totul limba, când au venit; tot mai aveau nevoie de romanisare. Dela ei au rămas pînă astăzi în limba românească vorbele: *drum, martur, papură, tufă, strugure, teacă*, etc.

Pe lângă Grecii din Asia mică, se aflau între coloniștii elemente *tracico-ilirice*, aduse din Dalmația, Iliria, Panonia, de pe coasta Mării Adriatice; precum și elemente *celtice* aduse din Spania, Galia și Britania.

Toate elementele neromane sau numai romanisate nu însemnau nimic la număr față cu mulțimea și puterea elementului stăpînitor al Romanilor. Și pe fie-ce an, numărul Romanilor adevărați sporia atrași de vestea despre bogățiile minelor de aur ascunse în munții «fericitei Dacii.» Alerga care mai de care să se îmbogățească din bilșugul noei provincii. Se dusesse atunci pomina de Dacia ca în zilele noastre de California.

Potopul lumei romane trebuia să înnece ast-fel în sinul său elementele etnice străine, fie ele aduse, fie localnice.

Unul din factorii cari au lucrat puternic la romanizarea provinciei a fost, pe lângă populația civilă, *legionarul roman*.

Cînd se cucerea o țară și se transforma în provincie, se

stabilia în ea una saū mai multe *legiuni*, pentru pază. Odată stabilită o legiune într'un loc, cu greu se mai muta. Era adusă acolo pentru veci, lăsată să prinză rădăcină adincă, ca să dea ținutului caracter latin. Asta se și întâmpla, în cele din urmă, vrînd ne-vrînd; căci legionarul, fiind ținut, după lege, să servească în armată vre-o 25 de ani, ce era să facă el, adus de tînăr în țară străină, de unde știa că n-o să mai plece? Căuta să se așeze omul ca la casa lui. Se însura cu o femeie din poporul țării cucerite; și fiind-că, după obicei, copiii erau crescuți de micii în lagăr, iată că limba legionarilor, adică cea *latină*, devenia cu încetul, pe nesimțite și în mod firesc, limba populațiunii supuse.

Legiunea romană, care a stat în Dacia mai mult, se chema *a XIII gemină*. A trebuit să se întimple, sub Aurelian, lucru ne mai pomenit pînă atunci, adică să se lepede Romanii singuri, de bună voia lor, de o provincie cucerită cu atîta trudă și sînge, ca să părăsească legiunea *XIII gemina* Dacia (1).

Și tot stătuse legiunea, decînd a adus-o Traian în Dacia (106 d. Ch.) și pînă a trecut-o Aurelian (270) peste Dunăre în Moesia, destul, ca să romanizeze cite-va generațiuni.

La retragerea legiunii peste Dunăre, în Moesia, n'aū plecat însă, firește, decît militarii și funcționarii, chemați și datorî să urmeze ordinului de plecare. Ceî-lalți coloniști aū rămas pela vetrele lor, întimple-se ce s'o întâmpla, hotărîți să înfrunte cu toți necazurile și nevoile cari, ce e

(1) Și ținuturile de peste Eufurat fuscseră părăsite de Adrian, dar în ele nu se așezase nici-o legiune romană, ca să fie nevoită a se retrage.

drept, se înmulțiau și se grămădiau tot mai mult pe capul lor. Dar ce era să facă? Își aveau aici tot rostul vieții, aveau satele și orașele lor, nu se mai simțiau deloc streini; din contră se simțiau chiar acasă la ei, vorbeau cu toții aceeași limbă. Ce fusese *Dac, Trac, Grec, Celt*, etc. se asimilase cu mulțimea stăpînitoare, mai puternică și mai cultă, a Romanilor.

Dăduseră și ei ceva Romanilor din al lor; primiseră însă dela dinșii mai mult: obiceiuri, legi, limbă, deprinderi de trai, etc.; și din contopirea acestor elemente la un loc, pe fondul latin general și covârșitor, se plămădia treptat un singur popor, un popor nou, *poporul român*, cu conștiința unității și a personalității sale hotărîte.

De ce era să și părăsească ei căminurile părintești, împodobite cu atâtea amintiri? De ce să-și lase ei cîmpul roditor, udat cu sudoarea frunții lor, și pămîntul în care steteau ascunse nu numai comori materiale, mine de aur, dar alte comori și mai scumpe inimii: moaștele părinților și ale copiilor, atâtea legături puternice și sfinte care ne țin sufletele prinse de țara unde ne-am născut și am trăit?

Și apoi unde era să se ducă? Pentru ei, or-încotro ar fi apucat, ar fi fost în străinî. Să treacă împreună cu legiunile în Moesia? Dar tocmai acolo bîntuiau dela o vreme mai cu furie cetele barbare ale *Goșilor*. Ce fericire era să i aștepte acolo? Să-și lase ei căpătiul sigur și ogorul muncit și mult pușinul avut agonisit cu trudă, ca să încerce o soartă nesigură, ba chiar amenințătoare? Ar fi trebuit să plece departe de tot, în centrul mai adăpostit al imperiului roman. Dar cu ce mijloace? Trebuia să fie destul de bogați, toți, cu mult bănet și aur

grămădit în lăzi, ca să se simță gata de așa călătorie lungă, în niște locuri ne-mai umblate de ei, unde nu stăpîniau nici o palmă de pămînt.

Or fi fost, nu e vorbă, și, ast-fel de bogătași, cari or fi părăsit Dacia și s'or fi dus departe. în orașele mari ale împărăției, spre a se bucura de averile adunate și a scăpa de vremile rele, cari începeau să bată tot mai amarnic în Dacia. De aceștia s'or fi găsit și înainte chiar de Aurelian; cu cel mai mare cuvînt în timpul lui și după el. Dar greul poporului n'a putut și n'a voit să se deslipească de căminurile sale.

La una ca asta se și așteptau, de alminteri, oamenii politici ai statului Roman. Știau de mai înainte că legiunile și funcționarii or pleca, ei, de voie de nevoie. N'or să se împotrivescă ei poruncei împărătești. Dar marea mulțime de cetățeni romani? Ce s-ar fi putut face cu dinșii? Cum să-i aducă? Cum să-i părăsească la voia întîmplării? Grija aceasta i-a împedicat demult pe Romani să se lepede de Dacia.

Înainte de Aurelian, îi venise și lui Adrijan odată ideea să retragă legiunile, să strice podul de peste Dunăre și să se lipsească de Dacia. Să se lipsească de *Dacia*, era ușor de zis. Dar cum era să se lipsească de *locuitorii romani*, stabiliți acolo? De luat, nu-î putea lua; să vină de bună voia lor, nici nu era de gîndit. Și greutatea asta i-a făcut să nu se îndure de Dacia.

Dacă asta li se părea oamenilor de stat și împăratului anevoie atunci, zece ani abia după cucerirea Daciei, ce să mai zicem dar după 170 de ani, cînd populația romană se mai înmulțise, cînd prinsese rădăcinii adînci de tot, cînd bogăția țării crescuse, cînd cetăți înfloritoare

se ridicaseră pretutindenți, împodobite cu clădiri incântătoare și cu monumente mărețe? Se prevedea cu siguranță că acestea vor fi pierdute pentru împărăție, dacă s'or retrage legiunile.

Dar nu mai era de răbdat. Statul roman era nevoit să facă jertfa asta dureroasă. Piarză-se o provincie frumoasă și bogată, pentru cucerirea căreia se prăpădise atâtea puteri și pentru latinizarea căreia se adusesese atâtea mulțime de lume romană,—numai imperiul să mai capete puțină liniște.

Cine tulbura acum atât de mult liniștea Romanilor — erau *Goșii*.

Din amestecul Romanilor de peste Dunăre cu populațiunile *tracice* de acolo s'a născut, cu timpul, o nouă ramură de *popor român*, asemuit cu acel din Dacia, ramură compusă din aceleași elemente etnice. Iar din vechii *Traci*, rămași mai neamestecați cu Romanii, avem și astăzi un rest în *poporul albanez*.

INVASIUNEA BARBARILOR.

Inainte de parăsirea Daciei.

G o ș i i.

Mai avusese împărăția romană necazuri cu *barbarii* și înainte vreme în părțile Daciei. Cât a trăit Traian fusese, chipurile, liniștite. Marele cuceritor băgase spaima în ei. Curînd după moartea lui însă, chiar sub Adrian, încep, despre răsărit de Carpați, *Sarmatii* și *Roxolani*. Partea cea mai ne-păzită, pe unde pătrundea acum barbarul în imperiū ca pe o poartă deschisă, erau tocmai șesurile dinprejurul râului Prutul, hotarul dintre Marea-Neagră și

Carpați. D'aci intrau cetele direct în Moesia prin Dobrogea (*Scythia minor*). Ca să se apere și despre partea asta, a pus Adrian de a săpat un șanț adînc de întărire, trăgîndu-l dela Prut, de-o parte pînă la Akerman, de alta prin Tecuciù, Agiud, etc., pînă la Carpați.

N'a fost de mare ajutor acest șanț.

Pela începutul secolului al 3-lea, sub *Caracala*, apar pentru întîia dată *Goții*. Ei locuiseră pînă atunci pe țărmii Mării Baltice; de acolo se coborîră către Marea Neagră, unde își așezară, cum am zice, corturile, ca să aibă de unde năvăli în imperiul roman. De aci se repeziau și prădau, cînd părțile de răsărit ale imperiului, coprinse dela Dunăre în jos, pînă către Grecia; cînd Dacia, trecînd prin Muntenia și intrînd în Transilvania pela Turnul-Roșu.

De stabilit în *Dacia-traiană*, nu s'aun stabilit; dar în *cea aureliană*, peste Dunăre, au rămas parte din ei multă vreme statornică, împrumutînd locuitorilor de-acolo cuvinte, cari nu se găsesc în a noastră. Noi n-am luat dela ei decîd vorba *hoț*, care însemna Got. Nicî nu putea să însemneze pentru noi altceva *Goții*; căci ei numai se repeziau ca niște hoți, jefuiau ce jefuiau, și apoi fugeau îndărăt acasă, pe țărmul Mării Negre.

Peste tot, au stat p-aici *Goții* vre-o sută de ani. În timpul ăsta au făcut multe și mari ne-ajunsuri imperiului roman. Legiunile din Dacia au fost chemate și așezate în *Moesia*, numai ca să facă zăgaz de apărare mai puternic în contra lor, și să nu-i lase a pătrunde mai departe în adîncul imperiului.

Erau împărțiți în trei ramuri: *Ostrogoții* sau *Goții* de răsărit, *Visigoții* sau *Goții* de apus și *Gepizii*. Venirea *Hunilor* peste ei, din Asia, îi silește să se îndese cu multă furie în imperiul roman și să pătrunză de tot în năuntrul lui.

Germanii.

De altminteri, imperiul era în mai multe locuri, mai ales pe toată linia despre Nord, amenințat de popoare barbare tot de un neam cu Goții, adică de *Germani*. Din aceștia, la început, unii erau așezați lângă Rin, anume: *Francii*, *Frisonii* și *Anglii*; alții pe lângă Baltica: *Vandalii*, *Burgunzii*, *Longobarzii*, etc.; alții în centru: *Suedii* și *Saxonii*; alții în lungul Dunării de sus, precum: *Alemanii* și *Bavarii*; iar mai spre răsărit erau: *Marcomanii*, *Quazii*, *Herulii*.

Germanii erau un neam de oameni chipeși, arătoși la statură, cu părul bălaiu, cu ochii albaștri, cheflii și buni de petrecere, dar și războinici. Ne-avînd case și orașe, — căci la început, adică pe vremea de care vorbim, erau barbari, — cînd îi cătai nu-i găsea decît or la vînătoare, or la masă, or gata de luptă. Cea mai mare parte din timp o petreceau în păduri.

Dar nu erau nici așa sălbateci. Aveau și ei un rost de viață socială, aveau căpeteniile de cari ascultau. Mai multe familii la un loc făceau un *trib*, cîrmuit de cei mai bătrîni. Nu toate triburile erau la fel cîrmuite. Unele își alegeau un șef sau rege, ca să-i conducă în război, acordîndu-i acest drept nu numai lui pe toată viața, dar și copiilor lui. Cîte-o-dată era destul o sumă de tineri ne-astîmpărați să dorească a da năvală și a prăda o provincie romană mai apropiată, or să facă război cu altă ceată sau cu alt trib, și numaidecît se adunau la un loc, își alegeau o capetenie dintre ei, și plecau. Dar atunci dreptul de comandă al căpeteniei nu ținea mult; numai cit voiau cei cari il aleseseră.

Altfel Germanii erau niște barbari cu *dispoziții promuncate către cultură*. Cînd puteau pătrunde unii dintre ei în imperiul roman, și nu erau goniți, se așezau pe lucru, se liniștiau, deveniau muncitori pașnici, buni servitori, soldați devotați, luptîndu-se în rîndurile Romanilor în contra celor-alți barbari năvălitori. Unii dintre ei se distingeau prin istețime, curaj și vitejie, ajungeau sus, comandanți superiori. Se uitau cu mult respect la civilizația romană, căutau să și-o însușească, socotiau ca mare cinste să fie primiți și tolerați, sub orice condiții, în cetăți și sate. Cu timpul, îndulcindu-se tot mai mulți dintre ei din plăcerile sufletești ale civilizației, începură, mai din convingere, mai de rușine, mai de silă, să se astîmpere binișor cu toții, să primească înriurirea culturală a Romanilor sau a popoarelor romanizate, să se amestece cu ele și să dea astfel naștere la popoare și state noi, după cum vom vedea.

Pornirea Germanilor către civilizație o găsim și la Goți. În vremea cît au stat ei pe la Marea Neagră, și în apropiere de Dacia traiană și aureliană, au primit să se creștineze și să se boteze. Ba unul din ai lor a tradus și Biblia în limba gotică. Au ajuns să aibă chiar Episcopi dintre ei. Asta e o dovadă că cu astfel de barbari tot s'ar fi putut face cu timpul casă împreună, chiar dacă la început a avut lumea să rabde cam multe din cauza jafurilor lor.

Dar nu trecu mult, și căzu peste noi și peste Europa, o pacoste de năvălitori, cari, după chipul și faptele lor, mai că te făcea să crezi că sunt alte lighioi, nu oameni.

Aceștia sînt *Hunii*.

Huniî.

Germaniî tot se mai apropiaû în firea lor de popoarele mai înaintate ale Europei, de Greci și Romani. Se trageaû, ca și aceștia, tot din o viță veche de oameni, din *Arî*. Dar Huniî erau cu desăvîrșire alt soiû da oameni, de altă viță, de vița *mongolică*; și nu erau numai în stare de barbarie, dar le lipsea or-ce pornire către cultură, și orî-ce dorință d'a ieși din halul în care se găsiaû. Cum se arătară în pragul Europei, venind din Asia, (la anul 375 p. Ch.) băgară frica de moarte în inima tuturor, chiar în inima celoralte popoare barbare.

Par-că nu erau oameni. Așa ființe nu se mai văzuse pînă atunci. Mulți îi luaû de *draei*. Unde aveaû un corp bondoc, scurt și gros, dar cu picioarele lungi, și un cap mare și un nas lat și pleoștit, și niște sprîncene ridicate în sus pe frunte spre tîmple, și niște ochi mici, duși în fundul capului. Cine-î întilnia, îngheța de frică, numai văzîndu-î așa îmbrăcați, ca niște urși, în piei de animale sălbatice cu blana în afară, și în picioare cu piei de țap, în mîna cu suliți și cu săgeți otrăvite. Puțin de te rănea cu ele, eraî perdat. Mai pune că și faptele lor erau feroase. Din goana calului prindeaû omul cu arcanul și il ucideaû așa de geaba, fără nici-o nevoie, și mai repede decit ai ucide un pui de găină. Și aveaû și o vorbire glodoroasă, un graiû răstit, de credeaî că bolborosesc numai a ceartă. Cînd îi vedeaî apoi mîncînd, îi venea să fugi în lume. Să mai stea ei să facă focul, să-și frigă o bucată de carne! Nici prin gînd nu le trecea. Carnea o puneau ca șaua pe cal, apoi încălecaû de asupra ei; și, după ce o băteaû ast-fel bine multă vreme în hopăitul călăriei, o mînceau cu o lăcomie de lupi; iar,

Hunil.

înloc de legume, rodeau rădăcinii de plante sălbatice. N'aveau casă, n'aveau masă. Pe cal ședeau, pe cal mîncău, pe cal dormiau. Bagaj, prăzi, tot ce aveau mai greu de purtat, le duceau după ei în care, unde ședeau femeile de torcea, cum or fi tors și ele, și îngrijau de copii. Carul era casa lor, drept vorbind. Cutreierau astfel din loc în loc, ca un potop prăpăditor de urîțenie și de cruzime omenească. Pe unde treceau, svîntău.

Ne putem închipui ce impresie au făcut ei asupra lumii, dacă un Got a trebuit să zică despre ei: «Hunii sunt un soi de oameni născuți în mlăștină, mică, sfrijiți, îngrozitori la vedere. Dacă n'ar vorbi, nici n'ai zice că sînt oameni.»

Și aceste lighioi au trecut mai întii pe aici, pe la noi, prin Dacia; ba încă și-au așezat cartierul în apropiere de Dacia, în Panonia, de unde se revărsa cînd spre noi, cînd spre Apusul Europei. Și au stat așa vre-o opt-zeci de ani.

Mișcarea barbarilor stîrnită de Huni.

Pină la venirea Hunilor, barbarii își aveau de bine de rău ținuturile hotărite, unde sălășluiau și de unde năvăliau din cînd în cînd asupra provinciilor imperiului roman. Cum se iviră Hunii și se năpustiră peste dinșii, o strechie desmetică par-că a dat în toți. Precum sloiul mare de ghiață, pornit din vârful muntelui, trage după sine și împinge înaintea sa, rostogolindu-se la vale, alte sloiuri mai mici, de crezi că să năruie toată culmea muntelui, în urletul îmmulțit care umple văile de răsunset înspăimîntător; tot așa, cînd se repeziră Hunii asupra Europei,

un puhoiū de cete omenești, o goană nebună se stîrni în feluritele triburi barbare care se împingeau toate în toate părțile, fugărindu-se și căutînd să fugă, sperîind lumea cu spaima, cu zăpăceala și cu furia lor desperată.

Cei dintîi barbari isbiți de Huni, au fost *Ostrogoșii*, pe cari îi și supuseră și-i robiră. Frații acestora, *Gepizii*, speriați, se deteră de bună voie în mîinile lor, iar *Visigoiții*, așezați mai la apus, fugiră peste Dunăre, se rugară de împăratul să-i îngăduiască a se adăposti acolo. Împăratul n'avu încotro, și-i îngădui.

Hunii, ajungînd în fața Carpaților, îi ocoliră; unii apucară pela nord, alții străbătură prin Muntenia și trecură, pela Turnul-Roșu, în centrul Daciei.

Cu toții tăbăriră în *Emonia*, drept la mijloc între cele două împărății de Apus și de Răsărit, de unde puteau să prădeze cînd pe una cînd pe alta.

De frica lor, și împinși de ei, se mișcară și cei-lalți Germani din Europa, dînd busna în imperiul roman.

Suevi, *Vandalii* și *Burgunzii* pătrunseră în Galia, o pustiiră și trecură apoi în Italia, înaintînd pînă în Etruria. Respinși de acolo, *Burgunzii* se retraseră în Galia (413), iar *Suevi* și *Vandalii* trecură în Spania și ocupară *Lusitania* (Portugalia) și partea de sud (419).

Tot atunci *Visigoiții*, cari fuseseră primiți să se adăpostească în imperiū, înaintară cu de-a sila mai departe, pînă ajunseră în Italia, unde prădară și jefuiră partea de nord, apoi trecură în Galia, ocupînd partea de sud, și în Spania, așezîndu-se aci în părțile lăsate libere de *Suevi* și de *Vandalii*, adică în răsăritul și nordul țării (419).

Vandalii nu steteră mult în Spania; către jumătatea secolului al 5-lea (430—449) trecură d'aci în *Africa*, con-

duși de *Genseric* și se făcură stăpîni peste tot nordul ei, ocupînd și Cartagina, ba încă și insulele Baleare, Sicilia, Sardinia și Corsica, și distrugînd tot ce era semn de cultură în aceste locuri. Tot cam p'atunci pătrunseră și *Francii* în Galia și *Saxonii* în Britania.

Atila.

Pe cînd popoarele se mișcau astfel în toate părțile, *Hunii*, care le stîrniseră, așezați odată în cîmpiile Pannoniei, păreau că s'aui liniștit. Făceaui, nu-î vorbă, dese năvăliri în provinciile învecinate de Apus și Răsărit, dar nu se mai arătau așa de turbați și fără căpătîiu ca la început. Prădaui ce prădaui și se întorceaui îndărăt la ei, în tabără. Lumea începuse să creadă că *Hunii* s'aui astîmpărat și că n'aui să mai prăpădească pămîntul, cum i se părea odată.

De odată se ridică însă dintre *Hunii* un rege groaznic, vestitul *Atila*, om extraordinar, din aceia cari sînt meniți de soartă să lase urme neșterse în cartea veacurilor. Era setos de răsboaie și isteț tactician, desprețuia moartea, dar îi plăcea să ciștige luptele mai mult prin puterea minții, dînd și conducînd planurile de bătaie numai din cortul său. Era crud și crunt ca o fiară pentru vrăjmași și pentru nesupuși, blind și îndurător către cei plecați și către cei ce îl rugaui. Era mîndru și ambițios ca puțin în lume, dar tot odată șiret, prefăcut, gata să te încurce cu vorbe meșteșugite și cu lingușiri amețitoare. Cumpătat la mîncare și la băutura, cit vrei; dar în casa și la masa lui ce nu cătaï, aia nu găsiaï. Podoabele și luxul îi luaui

ochii. Cu nimic nu l-ai fi speriat, dar știa să evite la timp primejdiile.

Așa minte și atîta curaj la un om, pus în capul unui popor ca Hunii, trebuia să aducă o mișcare însemnată în lumea de atunci. Atila își întinse stăpînirea peste toate popoarele dela Rin pînă în China. Toate ascultaū de porunca acestui om bondoc, cu peptul lat, cu capul mare, cu ochii mici și ne-liniștiți ca de șarpe, cu mișcări vii, cu mers repede și trufaș. Acum omenirea chiar credea cu tot dinadinsul că i-a sosit ceasul. Se dusesese vestea de «Atila» ca de biciul lui D-zeu, venit în lume ca s-o pedepsească pentru păcatele ei. Pe unde trecea el cu ai lui, iarba nu mai creștea. Era foc și pirjol.

Atila își pusese în gînd să prăpădiască mai întii imperiul de Apus, pe care îl credea putred de bogat. Putred era în adevăr imperiul, dar nu numai de bogăție. Trimise vorbă și lui *Genserich* din Africa să intre în Italia, pe cînd el se va năpusti asupra Galiei. Par-că numai măciuca lui n-ar fi fost destul pentru un stat așa de hodorogit. Din fericire pentru viitorul omenirii, se afla atunci în imperiū un general, cum nu se mai văzuse demult în capul armatelor romane. El se chema *Aetiu*, poreclit *Cel din urmă Roman*. Aetiu chemă la luptă de apărare pe toate popoarele barbare, fugărite de Hunii în imperiū, mai ales în Galia: pe *Franci*, *Burgunzi*, *Visigoți*. Toți alergară spre a întîmpina primejdia care venia drept spre ei, și la *campi catalaunici* (Châlons sur Marne) ieșiră înaintea grozavului Atila. Aici se vărsară valuri de sînge; dar Atila fu respins (451).

Atunci, abia după un an de pauză, regele Hunilor porni și păstrunse chiar în Italia, hotărît să nu se oprească decît la

Roma. În adevăr, în tot mersul lui, dacă se abatea câte odată din drum era numai cît îi trebuia ca să pustiască și să arză cetățile ce întilnia înainte-î. Așa pățiră cetățile din regiunea Padului. Cu cît se apropia însă de Roma, se petrecea în sufletul lui o tulburare nemaî simțită pînă atunci. Nu doar că-î era teamă de Aetiu, cu toate că-și vedea armatele împutîșnindu-se; și asta îl neliniștea destul, firește; dar alt sentiment îl stăpînia mai mult. Era frica de vestita cetate *Roma*, de Roma cea *eternă*. Vechiul și strălucitul ei renume vrăjia spiritul barbarului și îi insufla un fel de teamă și de respect, ce-l străbătea ca niște fiori simțiți în fața unui idol de lemn, cu puteri ascunse și neînțelese. Copilărească frică, dar tot așa de reală ca or-ce frică. Mai ales cînd văzu apoi Atila și pe Papa Leon ieșindu-î înainte în vestminte pontificale, cu măreață înfățișare, par-că ar fi văzut că-î iese înainte, în chip de om, chiar spiritul misterios al măririi și puterii romane, cu legendara lui splendoare aproape supra-naturală. Mai bine l'ar fi întîmpinat o legiune. Papa Leon îl rugă să primească supunerea cetății, dar să nu î facă Romei nici un rău. Atila, înduioșat, primi și se retrase. După un an muri în reședința sa.

După moartea lui Atila.—Moartea marelui rege al Hunilor aduse după sine liberarea și risipirea popoarelor stăpînite de el. *Ostrogoșii* rămaseră de-o-cam-dată în Pannonia. *Gepizii* însă trecură la noi în Dacia. Ocupară mai întîi cîmpia Tisei pînă prin munții Banatului, Abrudului, etc., dintre Transilvania și Ungaria. Apoi se întinseră de amîndoa părțile Dunării, așezîndu-se atît în Dacia traiană cît, și mai ales, în cea aureliană, prin Sîrbia și Bulgaria de azi, unde rămaseră multă vreme, pînă fură nimicîți de Longobarzii și de Avarii.

În ce privește pe *poporul hun*, el se dete afund, cînd închise ochii Atila, ca umbra cînd apune soarele. Parte din ei se perdură în alte popoare, parte se întoarseră în Asia, de unde revin mai tîrziu filii și strănepoții lor, sub nume de *Avari*, *Bulgari* și *Unguri* sau *Moghari*.

Și de năvălirea acestora tot noi o să avem parte mai întîiu decît alte neamuri din Europa.

Influența barbarilor asupra sînței Romînilor.

Nici dela Goți, nici dela Huni, nici dela Gepizi însă nu ne-a rămas nici-o urmă în vorbire sau în moravuri. Se pomenește doar, ca o amintire dela Huni, despre un munte în Seghișoara, numit *muntele Hunilor*.

De influența *neamului Hunilor* însă n-am scăpat cu totul și pentru tot-dauna, chiar după stingerea Hunilor lui Atila. Mai tîrziu veniră *Ungurii*, tot de un neam cu Hunii; și aceștia, stînd mai mult timp în ținutul Daciei, alături cu Romîni, mai îmblinzindu-se și civilisîndu-se, ne-au împrumutat cuvinte, după-cum și ei au luat dela noi altele.

Goții și *Gepizii*, popoare de origine germană amîndouă, au putut influența numai asupra locuitorilor de peste Dunăre mai mult, căci acolo a poposit mai cu seamă temeiul lor.

Goții, adică mai precis *Visigoții*, încaî, numai în sudul Dunării s'au așezat, cu voia împăratului, și de frica Hunilor. *Gepizii*, ce e drept, au stat și în Dacia traiană. De ce nu au lăsat asupra vieții și firei noastre nici o înrîurire? Pentru acelaș cuvînt, pentru care n'au lăsat nici Hunii: Romîni s'au ferit de a avea a face cu dînșii. Cum? Ce făceau Romîni?

IV.

ROMINII IN MUNȚI

Cînd *Goșii*, ca «hoșii», se repeziau dela Marea Neagră și prădau și jefuiau provinciile romane din apropiere; cînd copita calului hun culca la pămînt iarba cîmpiilor dintre Dunăre și Carpați, și dintre Carpați și Nistru; cînd viscolul prăpăditor al barbarilor sufla a pustiū prin ținuturile Daciei, ce făceaū Daco-Romaniū? ce făceaū *Romîniū*?

Ce era să facă niște bieți locuitori pacînici și muncitori, părăsiți de cîrmuire, părăsiți de armata, care trecuse peste Dunăre să apere imperiul de alte nevoi? Bogații de prin orașe, unde lăcomia de bani și de prăzi a barbarilor atrăgea mai întîi de toate cetele jefuitoare, își luaseră care ce avusese și plecaseră la adăpost în năuntrul imperiului. Cei cu mai puțină dare de mină și săteniî fugiau care încotro apuca. Nicăieri însă nu puteau să se apere mai sigur de potopul năvălitor, decît pe înălțimile munților și în desimea pădurilor.

Sute de ani așteptară Romîniî, în creierul Carpaților, să treacă și să se potolească vijelia, care urla mereu, după scurte întreruperi, jos în vale, unde își lăsaseră căminurile părăsite, cu nădejdea că ba azi ba mîne or să poată să se întoarcă din nou la ele și să-și reia avutul și munca începută.

În acest răstimp uitară, negreșit, multe din cite știuseră odată. Uitară așezămintele vieții de stat roman, cu care se deprinsese. Nu mai aveau nevoie, între stîncele munți-

lor, nici de *senat*, nici de *consul*, nici de *ensor*, nici de *patriciū* etc. Abia își mai aduceau aminte, ca prin vis, de *împărat*, pe care-l pomeniră în basme ; de *veteran*, soldat legionar ieșit din oaste, din care făcură *bătrîn*, nume dat în urmă or-cărași moșneag ; de *jude*, care le împărția dreptatea ; de *domn*, cu care numiră mai târziu pe principe ; de *popă*, care la Romani păgini săvârșia jertfele zeilor, iar la Români creștinii aduce rugă lui D-zeu. Fără o cîrmuire oare-care (*domn*), fără dreptate (*jude*) și fără o credință (*popă*) nu poate dura nici-o societate de oameni, or-cit de înapoiată.

Români în munți au dat deci, în multe privințe, îndărăt. Inloc de a mai cultiva pămîntul, se apucară de păstorie. Păstoria e o îndeletnicire inferioară plugăriei. Dar, de alta, par-că în tot răul ar fi și un bine. Starea de păstorie a poporului român îl făcea, vrînd nevrînd, să cutreiere încoaci și încolo prin munți, să se întâlnească mai des unii cu alții, să se cunoască mai de aproape. Cu chipul acesta, ei se asemuiră și mai mult între dînșii ; și, cînd mai târziu se vor revârșa la vale în cîmpiile mai liniștite, or-cit de departe s'or duce, unii într-o parte, alții în alta, ei vor avea aceeași limbă, aceleași obiceiuri, se vor înfățișa în graiul și portul lor ca fiind același popor. De aceea și astăzi un Basarabean se înțelege și se cunoaște ca frate cu un Bănățean, un Muntean cu un Bucovinean, etc. Feriți în munți de contactul prea intim cu alte popoare, Români păstrară caracterul mai curat al limbei strămoșești latine, introducînd negreșit în graiul schimbării flexionale și sintactice, la care e supusă orî-ce limbă vie, și adăugînd cuvinte noi pentru lucruri și idei noi.

Numai un popor străin a venit și a trăit mai aproape de Romîni, goniți și ei tot de furia altor barbari, și îngăduiți de strămoșii noștri în munți alătura cu dînșii. Aceștia sînt *Slavii*. Despre ei vom vorbi mai tîrziu.

Și în alte părți ale Europei aū căutat oamenii scăpare în munți dinaintea barbarilor. Așa, frații noștri de peste Dunăre, se retraseră în munții Hemuluș, Pinduluș, Rodopuluș. Tot în munți fugi de năvălitori și populația din Tirol și din Retia.

Dar ce deosebire între năvălirile din alte părți, din toată Europa, și între cele ce aū căzut pe aceste locuri! P'acolo n'a ținut furia decît vre-o *200 de ani*. La noi a bătut cu turbare uraganul invasiunei *o mie de ani*.

Acolo sosiaū barbarii oboșiți, sătuș, mai domoliți și chiar mai imblinziți. La noi veniaū proaspeți, sosind or din Miază Noaptea Europei, or dela Răsărit din Asia, lacomi, insectoșai de prăzi și de sînge, năpustindu-se fioroși ca niște fiare sălbatice flămînde. Și noi trebuia să le ținem pept, pe unii să-i mai întirziem, pe alții să-i mai potolim, pe alții chiar să-i imblinzim, și, cu timpul, să-i curățim de spinii sălbatice și să-i civilisăm.

P'acolo, prin Europa apuseană, aū poposit numai Germanii. Hunii, bunioară, abia s'aū arătat, aū prădat și aū fugit îndărăt tot spre Răsărit. Puși în pragul de trecere al năvălirilor din Răsărit înspre centrul Europei, noi am fost cei dintii bîntuiți de toate neamurile barbare; și, cînd toren-tul lor era peste măsură de mare și de covirșitor, cînd nu puteam resfrînge îndărăt năvala lor și nu puteam scăpa ast-fel și pe alții de necaz, cel puțin am știut să scăpăm, din mijlocul valurilor și din înnecul obștesc, scînteia geniului latin, încredințată inimelor noastre spre păstrare.

Acea scinteie a licărit, prin tufișul brazilor, pe piscul munților, luptându-se ca o candelă sfintă cu bătaia vîntului, pînă-ce a crescut treptat și s'a răslățit iar luminoasă peste întinsul frumoasei Dacii. Sentinelă a latinității, națiunea noastră a stat aici neclintită ca stinca în furia valurilor. Talazurile popoarelor s'aun spart spumegoase de dînsa, aun trecut, și ea a rămas, par-că spre a hotărî mai tîrziu din orient, cursul evenimentelor istorice. Cu drept cuvînt îi strigă entusiasm poetul Alexandri:

Să trăești, ostaș romane,
Stîlp al lumii apusane!
Tu cu peptu-ți ai oprit
Valul crunt din Răsărit,
Și cu brațul tău armat
Pasul soartei l'ai schimbat!

Abia suntem acum la începutul năvălirilor din țara noastră, pe-cînd în Apus ele sunt pe sfîrșit. La noi, mai avem de așteptat, afară de Gepizi — cari ne-aun și sosit în vremea aceasta, îndată după moartea lui Atila — încă alți mulți oaspeți neomenoși. Mai așteptăm pe Avari, pe Slavi, pe Bulgari, pe Unguri, pe Tătari, pe Turci. (1)

(1) În poezia sa epică «Sentinela română», *Alexandri* descrie cîteva momente din aceste triste și croice timpuri:

Sentinelă, priveghează,
Norul crunt înaintează.
Sentinelă, te arată,
Norul crunt se sparge... Iată,
Iată ordele avane,
Iată limbile dușmane
De Gepizi și de Bulgari,
De Lombarzi și de Avari!
Vin și Hunii, vin și Goții,

Vin potop, potop cu toții,
Pe cai iuți ca rînduncele
Fără frîne, fără șele,
Cai sirepi, ce fug ca vîntul
De cutremură pămîntul!
Mulți sînt ca nisipul mării.
Mulți cu ghiarele muștrării
Intr'un suflet păcătos,
Intr'un cuget sîngeros...

În timpul acesta, popoarele din Apus se cam așezaseră. Barbare așa cum erau, odată stabilite care pe unde apucară, se liniștiră, se amestecară cu populațiile localnice deja romanisate, se organizară în state, și se îndreptară cu încetul către cultură.

V

STATELE INTEMEIATE DE BARBARI ÎN APUS.

1. — În Italia.

În Italia și-au așezat stăpînirea trei popoare barbare: a) *Erulii* (476—489), b) *Ostrogotii* (489—552) și c) *Longobarzii* (567—774).

Acești barbari, toți de viță germană, au întemeiat aici pe rînd regate.

Sai, Române, pe omor
Fă-te fulger rășbitor,
Fă-te Dunăre turbată,
Fă-te soartă ne'mpăcată,
Căci potopul, iată-l vine
Și amar, amar de tine!
— Vie!...

.....

Crunt rășboi! privire cruntă!
Fiul Romei se încruntă...
Și barbarii toți grămadă
Morții crude se dau pradă!
Zece cad, o sută mor,
Sute vin în locul lor.
Mii întregi se risipesc,

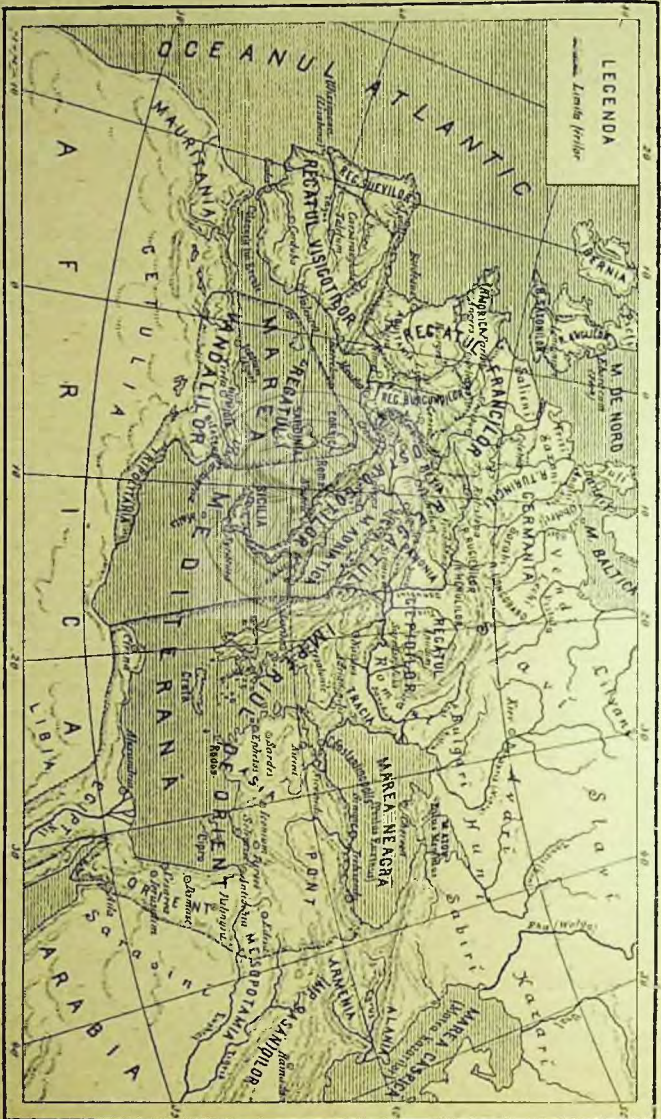
Alte mii în loc sosesc!
Dar viteazul, cu-a sa pală,
Face drum printre năvală
Și pătrunde prin săgeți,
Că-i Român cu șapte vieți!

.....

Fug Gepizii, fug Bulgarii,
Și Lombarzii și Avarii;
Fug și Hunii, fug și Goții,
Fug potop, potop cu toții,
Și se duc, se duc ca vîntul,
Asurzind întreg pămîntul
De-a lor urlete barbare,
De-a lor vaete amare!

.....

REGATELE BARBARE ȘI IMPERIUL DE ORIENT, ÎN SECOLUL V.

a) Erulii. — *Odoacru*, regele Erulilor, după-ce prinse și exilă pe ultimul împărat din Apus, *Romulus Augustulus*, își luă titlul de *rege al Italiei*, cu voia împăratului din Orient, care se credea că o să rămână de-acum singur împărat peste tot statul roman, iar Odoacru n'o să-i fie decît un fel de locotenent. Și — lucru ciudat — așa credea toată lumea pe atunci. Faptul că un barbar domnia în Italia și că în această țară, simbul central al împărăției romane, nu se mai găsește un împărat roman ci un rege *barbar*, nu speria pe nimeni, nu se părea nimănuî un ceva grozav. Li se părea mai de grabă un pas înainte spre întărirea imperiului, de oare-ce de unde erau doi împărați, acum o să fie numai unul, cu reședința la Constantinopol.

Lumea se obișnuise cu barbarii. Mulți dintre ei se așezaseră, cu voia cîrmuirii, ca lucrători de pămînt sau *coloni*; și mai mulți fuseseră luați ca soldați cu plată. Împăraților le venia chiar mai bine să aibă în armată barbari, căci nu se temeau de ei, ca de pretoriani, că o să-i răstoarne; și apoi nu se lega către ei cu nimic pe viitor, nici să le dea pensie, nici pămînturi. După-ce 'și făceau treaba cu ei, le dedeau drumul. În sfîrșit, începuse astfel lumea în Apus a socoti că barbarii nu-s așa periculoși, dacă știi cum să-i ieși și să te folosești de dinșii.

Cînd a venit Odoacru cu Erulii în Italia, imperiul era înțesat de barbari. Nu se părea nimănuî extraordinar să mai vină încă o ceată peste atîtea altele. Și dacă Odoacru o lua un rang și un titlu așa de mare ca acela de *rege al Italiei*, ce o să fie cu asta? Nu mai avuseseră Romanii și pe alți barbari în funcții înalte, chiar generali vestiți? Ce-i dacă se găsește între dinșii unul și mai destoinic, ca

Odoacru bunioară, ca să ocupe un rang și mai înalt, de rege. Doar n-o să se facă prin asta *împărat*. Împărat rămîne numai cel dela Constantinopol, singur peste tot imperiul. Odoacru o să fie doar un *locșitor* al lui, în Apus.

Cam așa judeca lumea, mai ales cea diplomatică și politică, pe atunci. În realitate, cu numirea lui Odoacru de *rege al Italiei*, imperiul de Apus încetează, moare. Dar evenimentele mari istorice, cari, mai târziu, se resimt adinc peste veacuri în viața popoarelor, adesea nu fac mare șgomot, chiar atunci, în momentul cînd se întîmplă. Ele vin încet-încet, cum vine moartea naturală la un om bătrîn, cum vine somnul seara la omul obosit.

b). **Ostrogoții. Teodoric cel Mare.**—Din Panonia, unde se aflau după moartea lui Atila, *Ostrogoții* trecură, sub regele lor *Teodoric*, în Italia, mai cu voia mai fără voia împăratului *Zenon* dela Constantinopol. Ei supuseră pe Eruli, și Teodoric luă locul lui Odoacru.

Dintre toți regiii barbari de viță germană, *Teodoric* e cel mai însemnat. Fusesse crescut la Constantinopol, unde învățase a respecta cultura romană, pe care de altminteri n-o prea pricepea. Dar e destul să simță omul cît e de jos, că atunci, vădînd ce-î lipsește, devine mai modest și mai sfios, se silește să se ridice neconținut și, în tot cazul, nu batjocorește tocmai ce ar trebui să admire. Teodoric se silea în toate chipurile să nu pară barbar, asculta de oamenii învățați ai Italiei, mai ales de istoricul *Casiodor*, de filosoful *Boetiu* și de oratorul *Simach*. Păstră în ființă toate legile și așezămintele Romanilor, dete funcțiile numai la Romani, îngriji de monumentele Romei, cu toate că reședința lui nu era acolo, ci la *Ravena*. Trei-

zeci și șase de ani, cit ținu stăpînirea lui, Italia se simți fericită. Par-că se vedea iar în epocele frumoase de înflorire a artelor și științelor.

Teodoric nu poruncia numai în Italia. Iși întinsese stăpînirea și peste alte popoare barbare, precum *Alamanți*, *Marcomani*, *Longobarzi*, *Bavari*, *Visigoți*. Regii barbari de prin prejur se uitaū la el cu teamă și cu respect; căutaū tot felul de prilejuri să intre în legături de rudenie cu el, măcar să le boteze un copil.

Numai o nemulțumire avu Teodoric în viața lui, dar mare de tot. El ar fi vrut ca poporul din Italia și cu Ostrogoții lui să trăiască în armonie, ca frați; și asta nu se putea. Eraū deosebiri mari între cele două popoare. Mai întii de toate, puțin păsa poporul de jos al Italiei de modul cum priviaū faptul cuceririi ostrogote oamenii politici și tilmăcitorii isteți ai evenimentelor zilei; el, poporul, simția în Ostrogoți tot niște barbari cotropitori, ca și în Eruli. Afară de asta, Ostrogoții se deosibiaū și în religie de Italieni. Tot creștini se ziceaū și unii și alții, nu e vorbă; dar Ostrogoții, ca mai toți barbarii, eraū creștini *arient*, adică credeaū în religia creștină, așa cum o esplicase *Arie*, pe care biserica îl considera ca *eretic*.

Și din o cauză și din alta, Italienii cu Ostrogoții o duceaū rău împreună. Se făcu chiar complot în contra lui Teodoric. Se crezu, pe nedrept, că și *Boetiu* ar fi lu atparte la el. Complotul se descoperi și Boetiu fu omorît. Cînd află Teodoric că înțeleptul său ministru fusese nevinovat, se mihni așa de tare, că din asta i se trase chiar moartea (525).

După moartea lui, statul Ostrogot se stinse cu încetul, parte din cauzele interne, arătate mai sus, parte din cauza loviturilor primite din afară, dela armatele imperiului de

răsărit, conduse mai ales de vestitul general *Belisariu*. Italia ajunse atunci sub cîrmuirea directă a împăratului din Constantinopol, *Justinian* — pînă venirea Longobazii, cari întemeiară al treilea stat barbar

c). Longobarzii, coborîți demult de pe țărmurile Baltice, ocupaseră acum în urmă locurile Ostrogoților, în Panonia. D'acolo, în unire cu Avarii barbari de viță mongolă, ca și Hunii, trecură de prăpădiră pe Gepizii, cari locuiau în Dacia. Apoi, (sub conducerea lui *Alboin*), intrară și coprinseră Italia, stăpînind'o dela nord pînă la sud, afară de Roma, care era cîrmuită de papa. Mai tîrziu, prin secolul al 8-lea (775), fură bătuiți și supuși de Franci, pe cari îi chemaseră în contra lor chiar papa dela Roma, cu-toate-că, din punctul de vedere religios, tocmai de Longobarzi ar fi avut creștinii să se plîngă mai puțin, de oare-ce, din *arieni* ce erau, venind în Italia îmbrățișaseră credința comună tuturor celorlalți creștini. Dar alte interese începuseră, chiar de pe acum, să incolțească în sufletul papilor dela Roma. Aveau și ei un petic de pămînt în stăpînire: Roma și cite-va ținuturi de prin prejur, — și se îndulciseră la putere; ar fi vrut să aibă și mai mult. D'aci supărarea lor pe Longobarzi, cari țineau să stăpînească singuri toată Italia, dacă se poate.

În urma căderii Longobarzilor, Italia se împărți la mai mulți stăpîni. *Nordul* fu luat de Franci; *centrul*, adică Roma cu alte cite-va orașe, intră sub cîrmuirea papei; *sudul*, împreună cu *Sicilia*, ținea de împăratul răsăritului, sau din *Bizanț*; iar cetățile de pe țărmul mărilor, precum *Genua*, *Fisa*, *Neapole*, *Veneția*, deveniseră libere și independente.

2. In Galia.

In Galia se așezară mai întâi *Burgunzii*, în primul sfert al secolului V-lea, și, curînd după dinșii, *Visigoții*. Și unii și alții ocupară partea de sud ; cei d'întîi, *Burgunzii*, între munții Alpî, Jura și fluviul Rodan ; ceilalți, *Visigoții*, între munții Pirinei și fluviul Loire. Pela jumătatea secolului, intrară și *Francii* în Galia.

Francii locuiseră, împărțiți în mai multe triburi, pe țărmul drept al fluviului Rin. Dintre toți, cei mai deștepți, mai

Francii.

ageri și mai inimoși erau *Francii* din tribul *Salilor* sau *Francii salici*. Dinșii erau cîrmuiți, pe timpul de care

vorbim, de dinastia *Merovingienilor*, întemeiată de regele lor *Meroving*.

Cel mai însemnat rege din această dinastică fu *Clovis* (481—511) care isbuti să supună toată Galia, bătînd pe Burgunzii și pe Visigoții din sud, și să unească sub el și pe celelalte triburi de Franci, întrebuițînd tot felul de viclenii și de mijloace, unele chiar criminale. El își alege de capitală *Parisul*, merit a deveni mai tîrziu capitala lumii civilizate.

Fără îndoială că și vitejia lui și a soldaților lui l-a ajutat la izbîndă, dar și diplomația lui șireată și prevăzătoare. El băgase de seamă că, ce împedica pe Burgunzi și pe Visigoți d'a se lipi de locuitorii Galiei, era religia. El a lăsat Episcopilor speranța că, de se va boteza, nu se va face *arian*, ci drept credincios, după poruncile bisericești. De aceea Episcopii și Papa se dădeau bine pe lîngă el și-l ajutau în planurile lui. Prietenia asta a bisericești îi folosea foarte mult lui Clovis, îl făcea să fie privit cu alți ochi de locuitori; căci orîcît de cuccuritor era el, îi venia, firește, mai bine să nu aibă în ei niște protivnici.

Avînd odată luptă cu *Alamanii*, așezați pe partea dreaptă a Rinului, el promise că, dacă va învinge, se botează. Invinse (la *Tolbiac*) și se botează. Asta produse mare bucurie în lumea creștină. Papa îl numi *rege prea creștin* și îl măguli cu porecla de *întîiul fiu al bisericești*. Avea și de ce. Clovis, odată botezat în legea drept credincioșilor, puse și pe ai lui să facă tot așa, ba sili și pe Burgunzi să se lepede de *arianism*.

Clovis întemeiase astfel un stat mare și puternic; ba mai mult decît atît:—un stat *durabil*; căci și alte state bar-

bare ajunseseră puternice, ca al lui Teodoric, bunioară; dar abia apuca să închiză ochii întemeietorul lor, și se prăbușiau și ele.

Ce e drept, și statul Francilor a fost supus, după moartea lui Clovis, la schimbări, cari, înloc să-l ducă înainte, l'au dat îndărăt. Fu împărțit între cei patru fii ai răposatului rege, apoi iar unit sub unul din ei (*Clotar*), apoi iar împărțit între fiii acestuia, apoi iar unit (sub *Dagobert*). Rămase multă vreme tăiat în două părți, una *Neunstria* sau țara de apus, unde ședeau Francii intrați mai demult în Galia și obișnuiți mai mult cu moravurile blinde și civilisate ale Galo-Romanilor; și cealaltă *Austrasia*, sau țara de apus, unde ședeau Francii rămași mai mult cu viața și obiceiurile lor vechi. Fu statul franc, în sfârșit, sbuciumat de mari lupte interne; — dar nu căzu. Avea în el prea multă viață. Mai de grabă căzu dinastia domnitoare, a Merovingienilor; statul rămase însă tot în picioare, cîrmuit de altă dinastie și mai viguroasă.

În timpul din urmă al Merovingienilor, cînd regiș ajunseseră așa de slabi încît căpătară chiar poroclea de *fi-neanți* sau regi de nimic, afacerile regatului erau conduse de miniștri, numiți *majordomi*.

Cel mai renumit dintre acești *majordomi*, *Pepin cel Scurt* (714—752), luă în sfârșit chiar titlul de rege și întemeiă ast-fel altă dinastie, a *Carlovingienilor*. Asta se întîmplă pela jumătatea secolului al 8-lea. Nu trecu mult, și noua dinastie ajunse la o strălucire ne-mai pomenită încă pînă atunci în istoria *Evului mediu*. Gloriosul rege, care o ridică așa de sus, fu *Carol*, numit cel Mare sau, mai scurt, *Carolmagnu* (768—814).

3. In Spania, Africa și Bretania.

Și în alte foste provincii romane se înființară state de către barbarii cuceritori. În Spania, cel mai însemnat fu al *Visigoților*, în Africa al *Vandalilor*.

Visigoții, ca să poată trăi în pace și liniște cu locuitorii dinții ai Spaniei, cu *Iberii* romanizați, fură și ei nevoiți să se lepede de arianism și să treacă la credința drept credincioșilor. Statul lor dură pînă în secolul al 8-lea, cînd veniră *Arabi* în Spania.

Regatul *Vandalilor* în Africa ținu și mai puțin. La început avu mare strălucire, sub *Genseric*. Devenise chiar o putere maritimă. Italia îndurase multe din cauza acestui neam de oameni — mai ales Roma, pe care o jefuiră cumplit. *Vandalii* s'au purtat așa de barbar în ținuturile pe unde treceau, și arătară așa de puțin respect pentru semnele culturii și gloriei romane, încît dela ei a rămas vorba de *vandalism* pentru orice purtare de felul acesta. Și ei erau tot creștini *arieni*; dar nu-i tulbura nimeni pentru asta și prin urmare n'aveau de ce să-și schimbe credința. Din contră, fiind *ei* tari și mari, *ei* nu dădeau acum pace locuitorilor creștini drept credincioși.

După o sută și mai bine de ani dela venirea lor în Africa (429—534), statul lor fu distrus de marele general *Belisariu*, pe timpul împăratului Justinian dela Constantinopol.

În fine, și în Bretania se înființară în timpul acesta mai multe state barbare, de către *Saxonii* și *Angli*, veniți din nordul Germaniei, ca să ajute pe locuitorii *Bretonii* în contra năvălirii *Picților* și *Scoților* din Caledonia (sau

Scotia). Sosiți rînduri-rînduri în aceste ținuturi, ei formară, în timp de aproape un secol și jumătate (438—584), șapte regate (*Eparhia anglo-saxonă*), cari tocmai la începutul secolului a 9-lea fură unite într'un singur stat, sub un singur rege, *Egbert cel Mare* (827—837).

Bretonii fură aproape estersinați. Astfel, cu dinșii dispăru și mult-puțina romanisare a țărilor acestora. De altminteri, influința Romanilor fusese slabă în Britania. Deci, poporul german, așezat aici, n'a avut cum să-și piardă caracterul național, ca cele așezate în Italia, Galia, or Spania, cari se asimilară cu Italienii, cu Galo-Romani, cu Ibero-Romani, și dedeseră ast-fel naștere popoarelor *neo-latine*: italian, francez și spaniol.

VI. ALTE NAVALIRI ÎN DACIA.

I. Avari.

În apus se potolise furia năvălirilor. Diferitele popoare barbare, de viță germană, se așezaseră, după-cum văzuserăm, care într'o provincie care într'alta, și ridicaseră regate, unele mai durabile, altele trecătoare. Tocmai tîrziu, prin secolul al 8-lea, va mai fi tulburat apusul, mai ales Spania, de *Arabi*; iar Francia și Germania de *Nortmanii* din nord. În orient însă furtuna nu stă deloc, încă multă vreme.

În Dacia, după Huni veniseră Gepizii. Am spus că aceștia fuseseră nimiciți de Longobarzii uniți cu *Avari*. Longobarzii au trecut pe urmă în Italia, Avari însă rămaseră p'aici, pela noi.

Cine erau acești *Avari*? Tot niște barbari, dar nu de

viță germană, ci de viță *mongolă*, urmași ai Hunilor, și tot așa de grozavi ca aceștia. Când intrară în Europa, venind din Asia, pela jumătatea secolului al 6-lea (550), popoarele, aducându-și aminte de ce pățiseră dela Huni, se speriară. Avari, nici una nici alta, trimit îndată soli la Constantinopol, să vorbească Impăratului. Impăratul Justinian, ca să-și astîmpere, le promise că le va da pe fie-care an o sumă de bani, cu condiție să apere imperiul de alți barbari în părțile de răsărit. Barbarii, cari se află acum mai mulți în părțile acelea ale Europei, erau *Slavi*. Pe ei tăbăriră mai întii Avari.

Dar niște urmași ai Hunilor nu erau făcuți să slujească multă vreme cinstit pe parale, ca păzitorii ai altora. Avari trec în imperiū, prin Dobrogea. Impăratul ca să scape de ei și să-și trimită mai departe de scaunul chiar al împărăției, le oferi locuri în Panonia. Ei nu primesc, și înaintează și mai mult înăuntru, prădînd și jefuind. Odată porniți, nu se mai opriră. Se apucară să cutreiere lumea. Se întoarseră spre Dunăre, o luară în sus către Apus, și merseră înainte tot prădînd și jefuind, pînă deteră în Austrasia de Franci, cari îi bătură. Respinși, o luară iar înapoi, pe caii lor iuți; și, tot fugind cu caiele lor încărcate de prăzi, deteră peste Gepizi, pe cari, împreună cu Longobarzii, îi prăpădiră.

Atunci se așezară și ei în locurile unde tăbăriseră odată Hunii în *Panonia*. D'aci se întinseră asupra Daciei, în care intrară prin văile ei apusene, despre Tisa. Dar n'aveau ce să mai găsească p'acî. Romîni se grămădiseră în munți, și d'acolo așteptau să treacă puhoiul hordelor care bîntuiea văile Daciei, și care părea că n'are să se mai sfirșească odată.

Mult rău făcură popoarelor și acești sălbateci de neam

mongol. Numele și faptele lor rămase de pomină și pînă astăzi în poveștile din străbuni ale Slavilor. Ajunseseră cu cetele lor barbare pînă sub zidurile Constantinopolei. Fură bătute și respinși, nu e vorba, de împăratul *Eracle*; dar desperaseră lumea cu barbariile și cu îndrăsneala lor. Numai vestitul rege al Francilor, *Carolmagnu*, care ridică sus de tot gloria neamului său, le puse capăt. El veni asupra lor și-i bătuse de-î stinse, pela sfîrșitul sec. 8-lea.

Peste tot dară, spaima stăpînirii acestor barbari ținu mai bine de două secole (563—797), în Dacia. Unde s-a mai întîmplat așa grozavă nenorocire în alte părți, în Apus? Ce frumoasă civilizație s-ar fi dezvoltat în țările acestea, dacă ar fi fost mai ferite de cumplitele horde, cari dărîmau și rădeau de pe fața pămîntului or-ce colibă și sălaș omenesc, necum case și monumente mai bogate! Tot ce rămăsese din vechia cultură romană jos în cîmpiile Daciei, se culcase la pămînt, în triste ruine, la suflarea viscoloasă a vijeliei năvălirilor.

2. Slaviî.

Slaviî în contact cu Romîniî.—Nici Goțiî, nici Gepiziî, nici Avariî nu îndrăsniră să urmărească pe Romîni pînă în vizuinile munților. Dar ce n-a putut face curajul, a făcut frica. Dela o vreme, strămoșii noștri se pomeniră că potecele și coastele munților încep a fi urcate și bătute, din-ce-în-ce mai mult, de un neam de oameni înalți și bine făcuți, bălai la față, cu părul bătînd în roșu. Nu semănau mai cu nici unul din popoarele cari umblau forfota, cutreierînd și cotropind ca niște turbați țările bieților muncitorî. Nu veniau cu urlete și chiote de răsboi, ca cetele mon-

gole, gata numai decît pe ceartă și pe pradă. Căutaū și ei liniște și adăpost, fugiaū și ei de focul și de cruzimile Avarilor. Nu năvăliaū ca să jefuiască și să supună. Indrăsniaū să urce munții în ascunzăturile Romînilor, numai ca să scape de aceleași necazuri și supărări, de cari scăpaseră și strămoșii noștrii. Acești oameni erau *Slavii*.

Romîni văzură că noii mosafiri aū alt gînd decît Gepizii și Avarii, și-i îngăduiră să trăiască și ei, cum or putea, în munți, alătura cu dînșii. Mai băgară de seamă apoi că sunt blînzi, liniștiți, muncitori, că sînt ca și dînșii primitori, ospitalieri, că sînt veseli, le place să cînte și să povestească, și că respectă femeile, că n-aū năravuri urite, ca alți barbari. Și se vede astfel că se învoiră bine unii cu alții, de oare-ce se împrieteniră cum se cade și trăiră împreună mai bine de *șase sute de ani*. Chiar după-ce trecură toate primejdii și se coborîră dela munți în cîmpie, nu se mai despărțiră. Dar drept vorbind, nici n'avea ce să se mai despărță, că Slavilor le plăcuse așa de mult cu Romîni, încît se făcuseră și ei Romîni. S-aū legat, s-aū înrudit, s-aū contopit de tot în neamul ospitalier, care primise să-i găsduiască la nevoie. Din acest amestec, firește că și Romîni aū luat multe dela Slavii: cuvinte, credințe, eresuri. Nici nu se putea alt-fel.

Întinderea lumii slave. — Dar să nu ne închipuim că toți Slavii s'aū urcat în munți. Văile erau pline de ei. Neamul lor era foarte numeros și se întindea pînă departe de tot, ca o mare de capete blonde, spre răsărit.

Ei locuiseră mai înainte vreme în basenul Niprului și al Vistulei, înconjurați din toate părțile de popoare cu cari nu se puteaū învoi. La miază-noapte și răsărit erau *Fini*, la miază-zi *Sciții*, la apus *Germanii*. N'aveaū încotro

să se urnească de vrăjmași. Ei nu dădeaū busna peste lumea din prejurul lor. Eraū pacinici. Pindiaū pînă se făcea un loc go! prin plecarea unora saū altora din vecinii lor nestatornici, și se mișcaū și ei încet-încet, mereū spre miază-zi. Astfel, pe neabagate de seamă, pătrunseră, ca apa printre picături, în imperiul de orient, încă din secolul al 3-lea. Pînă în secolul al 7-lea, se umplu de Slavoni nu numai toată valea Dunării, dar și ținuturi de peste Dunăre, spre sud pînă în Grecia.

Nu numai atit; dar unii din frații lor profitară de ocașie, cînd Germanii plecară de se stabiliră în diferite părți ale imperiului, și ocupară ținuturile din *partea dreaptă a Dunării de mijloc*. Alții se așezară în Boemia, Moravia, Galiția.

În sfîrșit, ca să ne facem idee cît erau de mulți Slavi, e destul să spunem că ei se întindeaū dela Baltica și lacul Ilmen pînă la marea Egee și marea Neagră, și dela Elba pînă la Nipru.

Pe această întindere de pămînt, numai cîmpiile Tisei și ale Dunării de mijloc nu erau ale lor. P'aici trăiaū tocmai spaima lor, Avari.

Impărțirea Slavilor în trei gruguri principale. — Firea și obiceiurile lor.—Fiind prea mulți și împrăștiați, era natural că cei mai depărtați să se deosebească din ce-în-ce mai mult unii de alții. Se desfăcură ast-fei mai multe grupuri:

1) Slavii occidentali, numiți și *Venzl*, coprinzînd pe *Leși* saū pe *Folonți*, pe *Cehi*, pe *Moravi* și pe *Slovacii* din Ungaria de sus;

2) Slavii septentrionali saū *Rușii*; și

3) Slavii meridionali saū Anții, coprinzînd pe *Sirbi*, *Croați*, *Bosniaci*, *Datmați*, *Sclavinii*, și pe toți Slavii de peste Balcani, din Macedonia, Grecia, Pelopones.

Slaviu se deosebiaū, în felul și firea lor intimă, tot atit de

puțin de vechile popoare culte ale Europei, de Greci și de Romanii, ca și Germanii. Erau tot de viață *arică*, deci porniți către viață liniștită și către cultură. Nenorocul lor a fost că n'au venit în atingere mai de timpuriu cu popoare romanisate, ca să se lepede mai de mult de barbarie. Romanii abia aveau ideie de ei. Pe toți îi numeau *Veneți*, ba chiar îi confunda cu *Sciti*. Din cauza caracterului lor blând și a firei lor vesele, a deprinderii lor la muncă și a felului lor ospitalier. Slavii au slavizat mai pe toate popoarele *barbare*, cu cari au trăit împreună, nu numai pe cei de viață mongolică, precum au fost *Bulgarii*, dar chiar une-oră pe cei de viață *arică*, precum *Germanii*. Numai cind au venit în contact cu poporul roman și-au pierdut puterea lor de slavizare, și, în loc să slavizeze ei pe Romanii, mai degrabă s'au romanizat dinșii de către elementul roman. Cind au venit, bunioară, în contact cu *Românii*, Slavii n'au putut rezista; și, găsindu-se în fața unui element superior, mai energic și mai cult decât dinșii, s'au transformat cu încetul și s'au asimilat cu tovarășii lor de viață.

Cu-toate-că erau barbarii, Slavii se îndeletniceau cu ocupații pacifice, cu industria și mai ales cu agricultura. Românii, cari mai se lăsaseră de agricultură cît stătură în munți, îndemnându-se acum cu Slavii și dindu-se din nou la munca câmpului, se serviră chiar de cuvintele Slavilor spre a numi multe lucruri de ale agriculturii. Așa, în loc de *aratru*, cum ziceau odată, întrebuițară vorba slavonă *plug*. Tot dela ei luară cuvintele: grindeiu, răzor, brazdă, etc.

Viața socială a Slavilor era cît se poate de *patriarhală*. Familia era totul, și capul familiei cărmuia interesele atât materiale cît și spirituale ale ei. El aducea jertfe zeilor, ca un preot; el porunca și judeca; el supraveghia și

hotăra munca fie-căruia. Și fie-care trebuia să muncească. Cine nu muncea, nu avea ce să mănînce, afară de nu era cum-va infirm, olog, ciung, orî bătrîn de tot. Incolo, dacă muncea, orî-cine avea tot ce-î trebuiește. Nu se pomenea *sărac* între ei, dar nimeni n'avea un petec de pămînt al lui particular. Proprietatea privată nu esista. Tot pămîntul era al întregii familii, și era muncit de toți membrii ei; apoi, la urmă, cînd se culegeau bucatele de pe cîmp, fie-care își lua partea sa, după cît muncise. Astfel, trîntorii nu puteau trăi în societatea slavă.

Cînd se uniau mai multe familii la un loc și formau un *trib*, își alegeau de cap sau *Staroste* pe cel mai bătrîn; iar cînd era nevoie să se unească mai multe triburi, spre a se întîmpina vre-un pericol, atunci ascultau cu toții de un singur șef, numit *Kniaz* sau *Jupîn*, adică domn. Dar această unire dura numai cît ținea și primejdia. Tocmai tîrziu s'au deprins Slaviî să asculte mai mulți de un singur cap, care să fie mai presus de capii de familie, — adică să aibă și ei un *stat* mai întins și mai tare, cîrmuit de aceeași voință sau de aceleași legi. Asta au învățat-o mai ales dela Germani, și anume de la Franci, cînd au văzut ce bine le merge acestora săi fie mulți la un loc, conduși tot de-un gînd și un suflet, sub vestitul lor rege Carol cel Mare sau *Carolmagnu*.

Cîtă vreme au rămas așa îmbucătățiți în triburi și în familii ne-atîrnate unele de altele, Slaviî au însemnat puțin lucru în istorie. Or-cum, ei tot se simțiau că fac parte dintr'un singur popor, pînă pela începutul secolului al 10-lea. Atunci năvăliră *Ungurii* și se așezară în părțile Daciei, despărțind ast-fel și mai mult diferitele grupuri ale poporului slav. Cu timpul, se formară din in-

tinsul neam slavon mai multe popoare și state deosebite, cari nu mai voră să știe unele de altele. Fie-care doria să fie, și ajunse a fi, ne-atirnat, cu viața și cu soarta lui proprie. Se încinseră între ele chiar vrăjmășii; și vrăjmășiile, inloc să descrească, se întetiră tot mai mult din veac în veac, pînă astă-zî.

Noi, fiind învecinați mai de toate părții cu Slavii, avurăm mult a face cu dînșii, anume mai ales cu *Bulgarii*, cu *Polonii* și cu *Rușii*. Vom vedea mai departe cînd și ce fel de relațiuni aũ fost între noi și ei. De-o-cam-dată să cunoaștem mai de-aproape pe Bulgarii.

3. Bulgarii.

Bulgarii de azi, care își aũ statul lor lingă noi, dincolo de Dunăre, nu sînt Bulgarii din vechime, cari aũ năvălit în Europa aproape odată cu Avarii. Bulgarii de azi sînt *slavi*, cei vechi erau de viță *finică*, *mongolică* sau *tătară*, frați de-un sînge cu Hunii, cu Avarii și cu Ungurii.

Bulgarii *finici* locuiau la început pela Volga. D'acolo se coboriră spre Marea-Neagră și pătrunseră chiar mai de vreme decît Avarii, pela sfîrșitul secolului al 5-lea, în imperiul bizantin, pustiind Tracia și Iliricul. Apoi se stabiliră în Panonia. Bătuți de Avari, unii din ei se duseră în Italia, și căpătară dela regele Longobarzilor locuri în munții Abruzi, unde se auzi multă vreme vorbindu-se limba bulgară; alții rămaseră supuși Avarilor, în Panonia; cei mai mulți se stabiliră însă spre răsărit de Nistru, considerîndu-se tot ca supuși ai Avarilor, pînă cînd își re-luară independența sub ducele lor *Cubrat*, în jumătatea secolului 7-lea. La moartea lui *Cubrat*, Bulgarii se împărțiră între cei *cinci fi* ai răposatului duce și se împrăștiară

care încotro apucară. Cei de sub conducerea lui *Asparuc*, se așezară în Basarabia, de unde trecură peste Dunăre, în a doua jumătate a secolului 7-lea (679), ocupînd partea de răsărit a Bulgariei de azi.

Aici deteră peste Slavi, pe cari îi supuseră, de supus; dar intrînd apoi în legături strînse cu dînșii, ajunseră de-și perdură cu timpul tot ce aveau tătăresc în ei, și limbă, și obiceiuri, și port, și se asimilă ast-fel de tot cu Slavi, încît nu rămase dela ei decît *numele* de Bulgari, pe care îl adoptară și Slavi. Prin urmare, noi am avut, în urmă, a face cu Bulgari *slavi* sau slavisați, nu cu bulgarii *finici*. Negreșit că noul popor, ieșit din amestecul Bulgarilor cu Slavi, avea însușiri și dela unul și dela altul din aceste două popoare. Una din calitățile bune ale Bulgarilor, era deprinderea d-a asculta orbește de un șef. Asta nu se cunoștea la Slavi. Mai pune că Bulgarii erau și vestiți rășboinici. Avînd și disciplină și curaj, era natural să ajungă departe. D-aceea întemeiară repede un stat mare și puternic, care se întinse dela Balcani pînă la Carpați, peste Dacia traiană.

4. Influența Bulgarilor asupra Romînilor

Să vedem ce înriurire au avut Bulgarii asupra Romînilor.

Cohorîrea Romînilor din munți.—Dacă Romîni ar fi mai rămas cît-va timp în munți, pînă ar fi trecut și puterea Bulgarilor, ar fi scăpat de o înriurire, care nu le a făcut nici un bine, ba le-a făcut mult rău. Dar, dela o vreme, ei începuseră a mai ieși din ascunzătorile munților. Se mai liniștise puțin vijelia barbarilor. Furia Avarilor trecuse, puterea începuse a le scădea încă depecînd Bulgarii scăpaseră de sub jugul lor (678), prin urmare cu un secol și mai bine chiar înainte de a fi răpuși de Carolmagnu (797). Bulgarii, la

rîndul lor, cînd veniră, sub Asparuc, din părțile Basarabiei, trecură întîi dincolo de Dunăre și își vărsară tot focul barbariei lor peste Slavi și elementul romanic din Dacia *aureliană*. Astfel că în văile Carpaților, de o parte și de alta a lor, urletul viscolos al năvălirilor se mai potolise. Romîni și Slavi din munți, ahtiați de orizonturi mai deschise și largi, doritori de a-și relua munca cîmpului părăsită de atîta vreme, începură a se lăsa cu încetul din piscurile lor, către cîmpie. Jos în vale deteră la început de oameni, cari erau cam tot de ai lor, mai ales Slavi, muncitori și pacînici. Și pînă la venirea Ungurilor, adică timp de vre'o două sute de ani, de pela 700 pînă pela 900 d Chr., nu s'a mai întîmplat nici-o năvălire așa de barbară, încît să silească pe Romîni a se retrage în ascunzătorile lor din munți. Ce e drept, Bulgarii de peste Dunăre își întinseră puterea și peste Dacia traiană; dar barbaria lor scăzuse mult în contact cu Slavi, cari îi făcură să-și astîmpere mai toate apucăturile lor mongolice și să păstreze aproape numai numele din firea lor de mai nainte. Cînd veniră peste noi Bulgarii, putem zice, drept vorbind, că veniră tot Slavi; limba bulgară devenise limba slavonă, cu care se înlocuise. Cînd se vorbește dar de limba «bulgară veche», nu se mai înțelege deloc limba vorbită de Bulgarii tătari, ci de Slavi, cari aū trăit cu Bulgarii în Moesia.

Astfel Bulgarii aū trecut dincoace de Dunăre numai cu numele neschimbat, dar încolo cu alt chip, cu altă înfățișare, cu altă limbă, cu alte apucături, decît acelea pe cari le avusesese, cînd trecuseră din Basarabia în peninsula Balcanică. Erau alți oameni. De aceea Romîni și Slavi din cîmpia Carpaților, nu aveau tocmai de ce să fugă dinaintea lor.

De una poate ar fi fost mai bine, dacă ar fi fost ceva mai feroș, că atunci Romîniî ar fi scăpat, în munți, de influința lor. Nu doară că le-au făcut vr'un rău peste măsură de mare. Să-î prefacă în Bulgari n'au putut; mai de grabă au prefăcut Romîniî pe Slavi în Romîni. Dar erau mulți, și puteau decî să întrebuinteze sila; dacă te supuneaî însă, te iertaî, te lăsaî să-ți vezi de treabă. Tot nu erau ca alți barbari, cari nu voiaî să știe de nimic, decît de jaf și de omor.

Astfel, Romîniî și Slaviî căzură în stăpînirea Bulgarilor. Intîmplarea asta ne-a adus nouă, Romînilor, două rele însemnate :

- 1). Ne-a despărțit de frații noștri de peste Dunăre ;
- 2). Ne-a împedicat, pentru multă vreme, să ne dezvoltăm după-cum cerea firea și geniul nostru național.

Să vedem cum s'au produs aceste două rezultate.

a) **Despărțirea poporului romîn în trei ramuri.**

Întinderea și unitatea poporului romîn, la venirea Bulgarilor.—Înainte de venirea Slavilor, nu se afla în peninsula balcanică altă populație decît romană sau romanizată. Între Romanii din Dacia traiană și cei din imperiî nu era altă despărțire decît Dunărea. Nicî un popor nu se puse la mijloc între ei. Barbarii Goți, Huni, Avari veniseră, stătuseră ce stătuseră p-aici, apoi trecuseră mai departe. Nu făcuseră sat nicî cu Romîniî de dincoace, nicî cu cei de dincolo de Dunăre. Slaviî, cînd se strecurară cu încetul, s'au stabilit de stabilit, dar nu pása nimănuî de ei. Elementul romanic circula prin masa lor ca prin o apă liniștită și mică pe care o trecî cu piciorul, fără să te ineci, nicî să te țină în loc. Dacă ar fi rămas lucrurile multă

vreme așa, marea Romanilor ar fi înghițit pe a Slavilor și mai târziu toată peninsula Balcanică, împreună cu Dacia traiană și poate și mai departe, ar fi fost una, locuită tot de un popor, de poporul *român*.

Elementul roman din răsărit, despărțit de cel din Apus, mai cu seamă dela începutul secolului 6-lea, se întindea nu numai în Moesia, ci și în Dalmația, pe țărmul mării Adriatice, pînă către Panonia. De mai sus de porțile de fier și pînă la marea Neagră, tot cursul Dunării era împodobit cu cetăți romane. Atîta importanță avea în statul roman populația din această parte a imperiului, încît mulți din împărații cari au domnit la Roma sau la Constantinopole, se trăgeau din trînsa. Așa, Aurelian, Constantin cel Mare, Justinian, erau din Moesia; Dioclețian era din Dalmația—și alții.

Limba ce se vorbea de dînsa era tot una cu cea vorbită în cîmpia și în vîrfurile Carpaților. Avem o dovadă despre aceasta. Pe-cînd Avarii cutreierau Moesia, o armată imperială voi să-î lovească lingă Balcani (in anul 679); dar fu zădărnicită de un soldat, care striga in gura mare: «*torna, torna fratre*». Armata, crezînd că e v'un pericol neprevăzut înaintea ei, se întoarce și o rupe la fugă. Dar soldatul nu strigase pentru armată, ci ca să atragă atențiunea unui camarad, care era să-și pearză niște dăsağı căzuți de pe spinarea catirului ce ducea de căpăstru. *Torna, torna fratre*, seamănă așa de mult cu «întoarnă-te sau întoarce-te, frate», cum se zice azi, la noi, după *o mie trei sute* și mai bine de ani, încît nu e nici o îndoială că limba vorbită atunci la Balcani era tocmai ca cea vorbită la Carpați. Și tot așa ar fi rămas poate lucrurile pînă azi, dacă n-ar fi venit Bulgarii mongolici.

Desfacerea poporului român în trei ramuri, după stabilirea Bulgarilor.—Cînd apărură Bulgarii în Moesia, populația romană saŭ romanisată, adică Romîniî din partea locului, cari pînă atunci se împăcaseră de bine de rău cu Slaviî, se retraseră cu grămada în munții: uniî spre sud, în munții *Balcamlui*, *Pindului*, *Tesaliei*, *Epirului*, chiar pînă la *Atos*, pînă la *Elada* și *Pelopones*; iar alții, spre nord, peste Dunăre, la frații lor din *Carpați*.

De atunci se despărțiră Romîniî din Dacia traiană de cei din sudul Dunării. Între ei se puseră la mijloc Bulgarii, cari își întinseră stăpînirea dela Balcani spre nord, pînă peste Dunăre.

Astfel se nascură cele trei ramuri de Romîni în răsăritul Europei: *cei din Dacia*, *cei din Mucedonia* și *cei din Istria*.

Deși depărtați între ei, limba lor tot seamănă foarte mult; deosebiriile dintre ele constituiesc doar niște *dialecte* ale aceleiași limbî, iar nu limbî deosebite. Vorba Francezilor din nord nu se aseamănă mai mult cu a Francezilor din sud, decit vorba noastră cu a fraților din Macedonia.

b) Influența politică și religioasă a Bulgarilor.

Romîniî, coboriți din munți, începură a-și clădi din nou așezăminte în cîmpie, ca să se poată ocupa în regulă și în tihnă cu agricultura. Cei rămași încă în munți urmară mai departe cu îndeletnicirile lor păstorești.

Ca or-ce societate de oameni cu porniri către cultură, Romîniî stabiliți cu Slaviî în cîmpie, de o parte și de alta a Carpaților, înjghebară, pe ici pe colo, mici state. Cîrmuitorul lor se chema, după limba bulgărească, *voevod* saŭ comandant, conducător în răsboaie.

Cele mai vechi *voevodate* cunoscute pînă astăzi sînt: cel

din *Crișiana*, cel din *Banatul Temișoarei* și cel din *Transilvania*. Toate acestea și altele cari or mai fi fost, ascultaū de căpetenia Bulgarilor.

Dar influința politică n-a fost nimic pelingă cea *religioasă* sau *bisericească*.

Cînd aū venit Bulgarii în părțile Dunării, Romîniū eraū de mult creștinū. Chiar dela început, din timpul colonisării, trebuie să fi fost mulți dintre ei adepți ai legiū lui Christos. Cu toate prigonirile păginilor, credința Mîntuitorului ciștiga neconținut sufletele în imperiul roman. Cînd Constantin cel Mare îngădui pe față cultul, și cînd teama de persecuțiū încetă, păgînismul se stinse repede. Ciți din străbuniū noștri s-or mai fi închinat pînă atunci la idoliū și zeii păgînū, se botezară cu toțiū în legea creștină. Cu-vintele romînesci vechi, luate din limba latină, precum *Dumnezeū, înger* (angelus), *sînt* (sanctus), *cruce, altar, tîmpla bisericeū, lege, sînta scriptură*, și altele, probează că ei, dela început, cum se făcură creștinū, se închinară lui D-zeū în *limba lor*, adică în limba latină, vorbită de popor.

Slaviū, venind în atingere cu Romîniū de dincoace și de dincolo de Dunăre, se creștinară și ei; apoi Bulgarii, venind în atingere cu Romîniū și cu Slaviū, se botezară asemenea, mai ales oameniū din popor. Dar botezarea lor se făcu mai cu anevoie, fiind-că boerimea și căpetenia Bulgarilor nu-ī lăsa, și prigoniamarnic pe cei cari îmbrățișau noua credință. Dar toate piedicele aū fost în zadar. În a doua jumătate a secolului 9-lea, *Bogoris* (sau *Boris*), căpetenia lor (852—888), urmă exemplul dat de majoritatea supușilor săi și trecu la creștinism, luînd numele de *Mihail*.

Ce era mai greu, se făcusc. D-aci încolo, noul creștin, cu crucea în mînă, ucidea fără milă pe cine nu se în-

china la ea, ca dinsul. De-o-cam-dată persecuțiile se îndreptară numai în potriva Bulgarilor necreștinați. Dar mai târziu, de pela sfârșitul secolului al 9-lea, era văi chiar și de bieții creștini, cari se rugău lui D-zeu *în altă limbă decît în cea bulgărească*.

Doi apostoli, frații *Metodiū* și *Ciril*, traduseră, în acest timp, cărțile sfinte în *limba slavonă*, scriindu-le cu niște litere inventate de ei și cunoscute pînă astăzi sub numele de *alfabetul cirilic*. De atunci, în toate bisericile creștine din ținuturile supuse Bulgarilor, nu mai fu voie să se citească decît cărțile sfinte scrise în *limba slavonă*, cu litere cilitice.

Această nenorocire a căzut și pe capul Romînilor. *Opt secole* aproape n-a mai răsunit, în incinta bisericilor romine, limba în care strămoșii noștri destăinuiseră odată lui D-zeu, în fața altarului, dorul inimilor lor apăsate de grijile vieței. Dar asta n-a fost în stare să facă pe Romîni a se împrieteni mai mult cu graiul stăpînitorilor. Se rugău ei, în gînd, lui D-zeu, tot în limba în care de mici fuseseră învățați de mume să zică *Dumnezeu* și *înger*, *sînta scriptură* și *sînta cuminicătură*. Și pe cit de bucuros primiseră, de bună voie, a se servi în vorbire de unele cuvinte ale Slavilor, în afacerile lor omenești de toată ziua, tot așa de dirji și de neînduplecați, refuzară a învăța cu de-a sila să se închine, în limba altora, lui D-zeu, pe care îl rugău tocmai să le dea puterea de a păstra neștirbite, din tată în fiu, comoara de însușiri a firei lor moștenită dela Romani.

Negreșit, să se opună pe față, nu era chip. Bulgariți ajunseseră tari și mari. *Simion* (893—927), fiul lui Mihail, îndrăzni chiar să iea titlul de *împărat* sau *țar*. Avea,

de una, pe ce să se încumeteze; căci pe lângă oastea lui, îi mai venea acum în ajutor brațul Romînilor, condus de curagioșii lor voievozi. Cu voia și bine-cuvîntarea papei dela Roma, *Simion* dete împărăției sale și un *patriarh*, cap al bisericeii creștine bulgare, deosebit și ne-atîrnat de patriarhul dela Constantinopole. Papa dela Roma încuviință bucuros acest pas al lui *Simion*, care nu-î cădea bine deloc patriarhului bizantin. Una din reședințele cele mai vestite ale patriarhului din Bulgaria a fost *Ohrida*.

5. Bulgarii și imperiul bizantin.

Bulgarii au adus ne-ajunsuri mari chiar imperiului bizantin. Prin năvălirile și loviturile lor îndrăznețe era cît p'aci chiar să-l răstoarne, odată. *Crum*, păgînul, unul din șefii lor mai vechi, luase odinioară capul tăiat al unui împărat bizantin, și-și făcuse din tivga lui cupă de băut vin la masă.

Dar șefii creștini ai Bulgarilor nu se mulțumiau numai cu așa de puțin lucru. Ei țineau să sfărâme chiar capul imperiului, capitala lui, *Constantinopole*. Țarul *Simion* a înconjurat de mai multe ori orașul strălucit, care fermeca demult ochii țărilor bulgare și ruși, doritori să facă din el orașul țărilor, *Țarigrad*. Imperiul bizantin nu și-a scăpat capitala decît plătind Bulgarilor un tribut anual. Cînd s'a suit însă pe tron *Vasile II Macedoncanu*, se începu în contra Bulgarilor o luptă desperată (pela 990), pînă ce le sfărîmă și împărăție și tot, pela începutul secolului 11-lea (1018).

Or-cum, sguuirile ce primise imperiul bizantin din partea atitor barbari, îl slăbiseră mult. Mai toate neamurile, cari au trecut pela noi, s'au isbit cu putere și de

el. Afară de acestea, mai avea imperiul de Răsărit su-părări și din partea altor popoare, din Asia. Era destul de întins, ca să poată fi lovit în mai multe locuri, și prea slab, mai ales prin intrigile din năuntru, ca să poată rezista mult la atâtea ciocniri dese.

Să vedem mai de-aproape, starea acestui imperiū, ca să-î înțelegem soarta.

VII.

IMPERIUL DE RASARIT SAU BIZANTIN.

Grecisarea imperiului de răsărit.

Cînd Teodosiū cel mare împărți imperiul între cei doi fii ai săi, dete Apusul lui *Onoriū* și Răsăritul lui *Arcadiū*. Imperiul de Răsărit a luat'o rău chiar dela început. *Arcadiū* era un tînăr incapabil și moleșit, care nu se pricepea să cîrmuiască; cel puțin n'asculta numai de mi-niștrii săi, ci se lua și după sfaturile împărătesei, fiica unui general franc.

D'aci încolo intrigele femeilor dela curte joacă, din nenorocire, un rol destul de mare în afacerile statului. Urmașul lui Arcadiū, *Teodosiū II*, e numai cu numele împărat; în locul lui domnește iar o femeie, vara sa. Și tot așa, urmară, unii după alții, un șir întreg de împărați fără vlagă și nedestoinici — tocmai în timpul cînd popoarele barbare ferbeau în toiul năvălirii lor în Europa și cînd, în Asia, Perșii se pregăteau și chiar începeau să atace imperiul în provinciile lui din Asia.

E chiar de mirare cum de n'a căzut mai de grabă acest imperiū și a ținut încă o mie de ani după căderea celui de Apus. La dreptul vorbind și cercetînd lucrurile

mai de aproape, el încetase curînd de a fi un imperiū roman. Nu era roman decît cu numele; în realitate era grec; și limba oficială și limba din biserică era grecească.

Imperiul se întindea în Europa *dela Adriatică pînă la Marea Neagră*; cuprindea în Africa *Egiptul*; și în Asia, pe lîngă *Asia mică, Siria* pînă la Eufrat.

În amestecul de popoare, din care se compunea, elementul cel mai viu și mai deștept era *Grecii*.

Spiritul grec nu amorfise. Atît în Alesandria din Egipt, cît și în Atena, în Rodos, în cetățile din Siria și Fenicia n-a încetat să se cultive arta și știința de către Greci. Popoarele mai simple din Tracia, din Macedonia, din Asia, fermecate de strălucirea culturii grecești, au fost atrase și împlînzite; pe de altă parte, vigoarea lor tînără a dat o nouă viață și putere societății și statului în care căuta să trăiască. Ceea-ce unia între ele pe diferitele elemente etnice din imperiul de Răsărit și le făcea să simțā că fac parte din acelaș stat, nu era numai unitatea de guvern, nu era numai că toate se cîrmuiau de aceleași legi, ci mai era că toate se adăpaseră la aceeași cultură, se *elenizaseră*. De aceea imperiul de Răsărit se mai cunoaște sub numele de imperiul grec sau *bizantin*, care decî nu trăiește ca imperiū roman propriū zis, ci mai de grabă ca un stat nou născut pe ruinele marelui imperiū roman.

Păcat numai că Grecii, cari au înrîurit acum asupra Orientului, nu mai aveau idealurile înalte și aspirațiile superioare ale strămoșilor lor. Spiritul grec, așa de scînteietor prin natura lui, degenerase, se stricase, începuse a se perde în nimicuri, încă din secolul IV d. Ch. Pornirea lor către zavistie și către intrigă au arătat-o și în

viața statului bizantin ; iar istețimea minții lor agere și darul lor firesc de vorbă se cheltuie în dispute și certe religioase, cari de multe ori dedeau naștere la prigoniri crude.

Justinian și Belisariu.

Cel mai însemnat împărat, ce întilnim dela Arcadiu încoa, este *Justinian* (527—565). Dacă n'ar fi trăit într'o societate așa stricată, acest om ar fi adus și mai mari servicii statului. Dar, înconjurat de curteni lingușitori și vicleni, cari mișunau la tot pasul, or încotro te 'ntorceai, fu nevoit și el să facă greșeli. Mai întâi, nici el n'a scăpat de păcatul multora din predecesorii săi de a se lua după capul unei femei ușoare în cirmuirea imperiului.

Nu-i vorba, încolo se pricepu el să-și aleagă miniștri destoinici. Dar adesea toată destoinicia oamenilor politici de pe lângă el se perdea în vânt, când împărăteasa *Teodora* voia alt-fel. Și încă *Teodora* nu era v'o femeie mai serioasă, care să fi cugetat matur asupra grelelor probleme ale unui stat. Au fost în lume și femei de astea. Dar, *Teodora* fusese o actriță, fără alt merit decât că era frumoasă și deșteaptă ; și toată deșteptăciunea și-o îndrepta la rău, căci era vițioasă și răsbunătoare. Când s'a văzut împărăteasă, credea că acum nu-i mai rămâne decât să taie și să spinzure și să-și facă toate poftele ei nebune. Cere și porunca tot ce-î trecea prin cap.

Și împăratul Justinian se supunea orbește la caprițiile ei. *Teodora* il prostise atât de mult, că il făcuse să-î dea și ei titlul de *coleg* în imperiū, adică să fie și ea, chiar în ochii lumii, văzută și primită ca un *împărat*, la fel cu Justinian. Cite încurcături nu s'aū născut din pricina ei, chiar dela începutul domniei lui Justinian ! Ce de ne-

mulțumiri și de răscoale! Una din ele merită să fie povestită, fiind-că dă pe față caracterul întreg al timpului aceluia, și fiind-că era să-l coste pe Justinian chiar tronul, iar pe țară a costat-o mii de oameni.

Una din petrecerile publice mai căutate la Constantinopole, pe vremea aceea, erau alergările de cai, la *Hipodrom*. Vizitii, cari mînau caii la alergare, se deosebiau între ei după culoare: unii aveau culoarea *verde*, alții *albastră*. Publicul se pasiona așa de mult de întrecerile lor, încît ai fi crezut că dela întrecerea vizitilor *verzi* or a celor *albaștri* ar fi atîrnat fericirea imperiului. Și astă-zî lumea se interesează de astfel de jocuri, și privitorii la hipodrom fac prinsoare între ei, că are să cîștige cutare or cutare călăreț. Dar atunci, spre culmea ridicolului, poporul se împărțise chiar în partide pătimășe, unii cari țineau cu *verzii*, alții cu *albaștrii*: și se dușmăniau între ei, lucru mare; și dușmăniile lor le țineau pînă și în afaceri serioase. Partidele de hipodrom se schimbaseră în partide politice.

Destul de păgubitoare era nerozia asta pentru stat; dar ea deveni și mai periculoasă din pricina Teodorei. Împărăteasa avea necaz pe *verzi*, încă de pe timpul cînd fusese actriță. Ea ameu capul lui Justinian și-l făcu și pe el să-i urască și să-i prigonească. D'aci se născu o răscoală în toată regula. *Verzii* întăritară așa de mult lumea în contra cîrmuirii, încît poporul alese un alt împărat și Justinian era cît p'aci, într'un moment de descurajare, să fugă din Constantinopole. Avu mare noroc cu vestitul general *Belisariu*, care se dete în partea lui și nimici armatele răsvrătiților. Zeci de mii de oameni periră în luptă. Astfel se stinse în valuri de sînge focul aprins dintr'o

jucărie a unor capete ușoare și a unor inimi stricate.

D'aci încolo fu liniște în domnia lui Justinian. Intrigile, firește, nu încetară; dar nu mai meraseră pînă la răsvrătiri și măceluri sîngeroase.

Belisariu.— Corupțiunea sufletelor și decăderea moravurilor se vede însă și din chipul cum erau tratați oamenii mari, devotați intereselor statului, oameni de merit și cinstiți, ca *Belisariu*. Cîte servicii n'a adus el imperiului! Unde era pericolul mai mare, acolo îl vedea. Și pericolele curgeau atunci pe imperiul bizantin din toate părțile. La răsărit, în Asia, *Perșii*; la miază noapte, spre Dunăre, cînd Avarii, cînd Slavii, cînd Bulgarii. Belisariu respingea toate atacurile cu vitejie.

N'a fost destul că scăpă imperiul de primejdii; dar brațul lui ne-învins ajută pe Justinian ca să-și realizeze visurile de mărire la care aspira. Justinian ar fi dorit, nici mai mult nici mai puțin, decît să restabilească vechiul imperiu roman, în toată întinderea lui, luînd din mîinile barbarilor provinciile din Apus. Belisariu isbuti să iea Africa dela Vandali și era cit p'aci să iea tot el și Italia dela Ostrogoți, pe care îi învinse. Ostrogoții, în admirația lor pentru demnul general biruitor, îi oferiseră coroana de rege al Italiei. Belisariu n'a primit. Voia să-și facă datoria pînă la capăt. Dar intrigile dela Constantinopole nu-l lăsară. Cînd îi era lumea mai dragă, fu chemat din cîmpul războiului, te miri pentru ce.

Invidioșii și zavistioșii nu puteau să rabde un om muncitor și cinstit între ei. În cele din urmă isbutiră a-l răpune. În locul lui fu trimis în Italia altul (Narse), de origină persană, care termină ce începuse Belisariu. Iar răz-

general fu urgisit. Împăratul nu mai avea ochi să-l vadă. Soarta viteazului, care își servise cu atîta inimă și dragoste țara, deveni din cele mai triste. Asvîrlit din rangurile sale înalte, despuiat de averile sale cîștigate prin muncă, rătăcea, bătrîn nevoiaș, cerșind milă prin cetățile imperiului, pe care îl apăraseră și-l măriseră.

Sfirșitul lui Belisariu nu poate să nu ne aducă aminte soarta ce aștepta, și la Grecii anticî, pe oamenii lor mari. Grecii bizantinî au moștenit dela strămoșii lor, ba încă au dezvoltat și mai mult defectele cari au împedicat totdeauna ridicarea unui stat temeinic: intriga, invidia, nerecunoștința, isvorită din egoism și nedreptate.

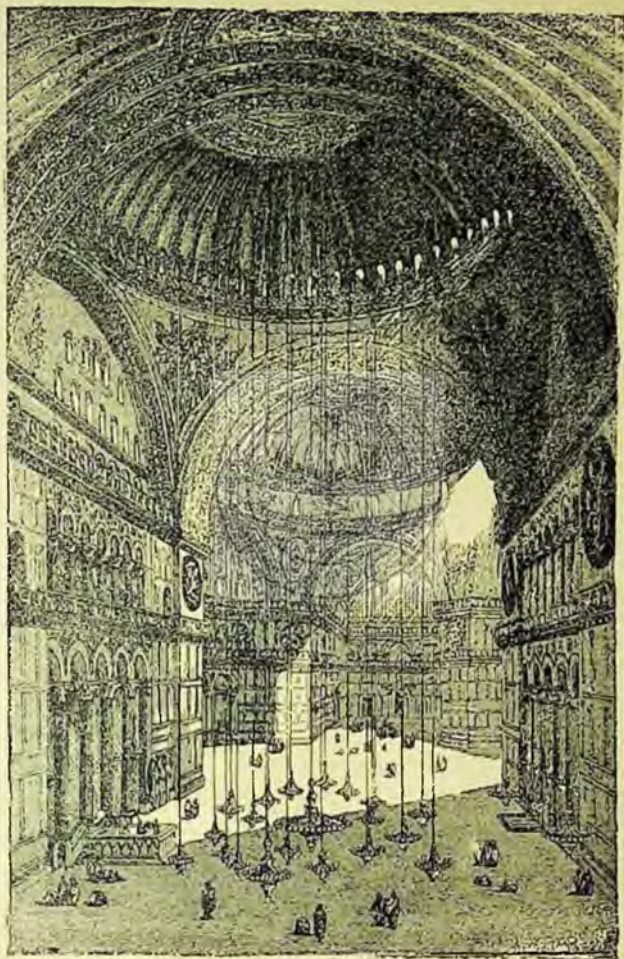
Legile lui Justinian. — Altfel, dela Justinian au rămas și multe lucruri bune. Din ordinul lui, o comisie de învățați au strîns toate legile imperiului și le-a scris, împărțindu-le după o regulă numită, ca să le poată afla și cerceta or-cine cu înlesnire. Așa, toate hotărîrile împăraților romanî le-a pus la un loc și a făcut din ele o carte numită *Codice*, care, fiind alcătuit după dorința lui Justinian, s'a mai numit și: *Codicele lui Justinian*.

2) Apoi s'a strîns la un loc tot ce învățații din vechime scriseseră asupra legilor, și s'a format astfel altă carte: *Corpus dreptului civil* (corpus juris civilis).

3) S-a compus apoi o carte mai mică de legi, bună să fie cetită de toți și de învățat prin școlile de atunci; ea se numea *Institutele*.

4) La aceste cărți de legi s-a mai adăugat în urmă alta, compusă din legile date de însuși Justinian, și care se întitula *Novele*.

Toate aceste opere au folosit mult lumii. Popoarele și statele nouî au căutat în ele învățăminte cum să-și re-

Biserica S-ta Sofia din Constantinople.

guleze și ele afacerile publice, cum să hotărască drepturile și datoriile cetățenilor.

Tot dela Justinian a mai rămas un monument strălucit la Constantinople: *biserica S-ta Sofia*.

Dinastia Eraclizilor. Dinastia isaurică și cea macedonică.

Dintre împărații ce urmează după el, vom aminti pe *Eracle* (610—641), ca mai însemnat. El ajunsese la domnie, răsturnând și ucizînd pe un împărat crud și tiran.

Asta ne arată că venirea la tron nu se făcea după o regulă, după o lege anumită. Ajungea împărat, cine putea cu forța și cine știa să se folosească de intrigă și de lingușiri.

Eracle avea de luptat cu *Perșii* în Asia și cu *Avarii* în Europa. Ceî dintîi înaintaseră și luaseră Siria și toată Asia mică. Pe de altă parte *Avarii* amenințau să iea chiar Constantinople. Împăratul nu știa ce să mai facă. Îi venea să fugă, și să mute chiar capitala în Africa, la *Cartagina*. Se hotărî însă, în cele din urmă, pe luptă desperată și isbuti a bate și respinge atît pe *Perși*, în mai multe rînduri, cît și pe *Avarii*, pe cari îi stinse aproape cu totul.

Dar nenorocirile se porniseră peste imperiū. Curînd se ridică un alt popor din Asia, *Arabi*, cari, într-o mină cu sabia și în alta cu cartea sfîntă a lui Mahomed, cu *coranul*, se revărsaū ca un potop cotropitor peste Asia, apoi peste Africa și chiar peste unele din țările Europei. *Heracle* nu putu să facă nimic în contra lor; iar după el aū urmat la tron numai oameni cari nici nu merită să fie amintiți de istorie.

Imperiul cade din rău în mai rău. Împărații, ajunși la tron prin omor, sfîrșesc prin a fi la rîndul lor omoriți

de alții, cari le ieaŭ locul. S'a făcut socoteala că din 107 împărați, cîți aŭ domnit dela Arcadiu pînă la căderea Constantinopolei, sub Turci (la 1453), numai 34 aŭ murit de moarte bună; în colo ceilalți ar fi fost or asasinați, or ciunțiți, or aŭ murit în temniță; trei din ei aŭ murit chiar de foame.

În secolul al 8-lea se isprăvește dinastia întemeiată de Eracle, saŭ a *Eracizilor*, și începe cea *isaurică*, întemeiată de *Leon Isauricul*. (717—741). În această dinastie s'ar fi găsit, nu e vorbă, cîți-va împărați mai răsăriți. Chiar *Leon* s'a distins în lupta cu Arabii; fiul saŭ, asemenea, (Constantin IV), bătut și pe Bulgari, și îi urmărit pînă peste Dunăre, silindu-i să ceară pace.

Dar cea mai mare parte din energia lor s'a cheltuit în *certuri religioase*. Nu puteau să sufere pe creștinii cari se închinau *la icoane*; li se părea că seamănă cu păgînii, cari se închinau la idoli ciopliți. D'aici ura și prigonirea, de mai bine de un secol, în contra închinătorilor la icoane. Și cu ce s'aŭ folosit? De isbutit să desbere pe creștinii de icoane, n'aŭ isbutit. Doar și-aŭ atras poreclea de *iconoclaști*, adică stricători de icoane, și s'aŭ înstrăinat și de Apus, unde papa nici nu voia să auză de ast-fel de porunci saŭ edicte imperiale, ba încă amenința, că dacă s'or mai atinge de icoane, ridică toate regatele din Apus în contra împăratului din Răsărit.

Cearta și desbinarea între biserica apusană și răsăriteană, d'aci încolo începe a se pronunța tot mai tare.

Ceva mai bine merse imperiul bizantin sub dinastia *macedonică*, inaugurată de *Vasile Macedoneanul*, în a doua jumătate de secol. 9-lea (867), și care domni aproape *doă sute* de ani. Între împărații din această dinastie se

cunosc cîți-va destul din însemnați. Ei avură de luptat tot cu *Arabi* și cu *Bulgari*, mai întii de toate; dar la aceștia s'au mai adăugat, pe vremea lor, și alți dușmani: *Ungurii* și *Pecenegii*, năvălitori de viță mongolică și unii și alții; apoi *Rușii*, în fine *Cazacii* dela Marea Neagră. În contra tuturilor au fost biruitoari.

Unul din ei, *Vasile II*, a distrus împărăția Bulgarilor și a luat numele de *Bulgaroctonul*. Ca să-și răsbune de necazurile făcute imperiului de acest popor, *Vasile II* s'a purtat chiar crud și barbar cu Bulgarii. N'a fost nimic că pe mulți i-a luat și i-a strămutat în Asia; dar a scos ochii la vre-o 15 mii din ei.

Dinastia *macedonică* a luat din mîna vrăjmașilor toate provinciile imperiului, perdute mai înainte; ba încă a făcut și pe alte state mai mici, de prin prejur, să asculte de autoritatea Bizanțului, precum: *Veneția*, *Dalmația*, *Croația*, *Serbia*, *Armenia*, etc.

Strălucirea Constantinopolului. — *Bizanțul* său Constantinopolea înflorise, cum mai nu era altă cetate în lume. Palatele ei mărețe, cit ulițele de întinse, te obosea ocolindu le; bisericile ei bogate îți luaū ochii cu aurul și argintul ce le împodobiau; grădinile și piețele ei spațioase îți fermecaū privirea cu monumentele și statuetele lor. Din toate părțile lumii curgeau aici frumusețile și bunătățile pămîntului, și de aici se împărțiau apoi perfecționate iarăși în lumea întreagă. Din Asia, pela Trapezund și Antiochia, își trimitea Arabia, India și Egiptul produsele lor; pela *Kiev* și *Novgorod* își trimitea Nordul blănille și sclavii săi; prin Italia se imprăștiaū în Germania și Franța mărfurile lucsoase ale Bizanțului. Stofele de mătase, țesăturile fine cu aur și cu argint, vi-

nurile din Bizanț erau vestite și căutate în toată lumea. Ce fusese Roma și Atena în antichitate, era acum Constantinopole în Evul mediu.

Afacerile imperiului ar fi mers și mai bine, dacă ar fi lipsit intrigile, zizaniile și certele din năuntru, atit politice cît și religioase. Mai ales acestea din urmă au smăcinat și slăbit mai de tot împărăția din Răsărit. Ele au pricinuit ruperea desăvîrșită a Răsăritului de Apus. Ceî doi capi ai bisericeî creștine, papa dela Roma și patriahul dela Constantinopole, ajunseră vrășmași, de se afurisiau unul pe altul, înloc să meargă mină în mină la civilisarea și îmblinzirea noroadelor.

VII.

BISERICA CREȘTINA.

Desbinarea în biserică creștină a isvorit, mai ales, din neînțelegerile asupra articolelor principale ale credinței.

Christ nu lăsase nimic scris. El învățase pe oameni numai prin viu graiu și prin viața lui curată și sfintă. Preceptele lui, pe cît erau de clare, pe atît erau de divine; pe cit de simple, pe atit de înalte. El voise să aducă în lume pacea și iubirea și să facă pe om a se desbrăca de egoism, rădăcina tuturor relelor. Spunea să iubim pe alții ca pe noi înși-ne, să nu facem altuia ce n'am vrea să ne facă altul nouă; ci din contră, să ne purtăm cu semenii noștri, cum am voi să se poarte și ei cu noi. Spunea să nu ne răsbunăm, și în rugăciunea către D-zeu să zicem: «și ne iartă nouă greșalele noastre, precum și noi ertăm greșiților noștri.» Invățătura lui avusese de scop să facă pe oameni mai buni unii cu

alții, mai iertători între ei, mai iubitori de binele și de fericirea aproapelui.

Apostolii lui Isus și discipolii acestora urmară a propovedui când oral, când prin *epistole* la toate neamurile preceptele «Invățătorului» și «Mîntuitorului.» Apoi începură a se scrie *Evangheliile*, în cari se descria viața, ideile și patimile lui Christ. Din coprinsul *Epistolelor*, al *Evangheliilor*, și din învățămintele ce mai țineau minte pe din afară frunțașii creștinilor, după-cum le auziseră și ei dela Apostoli și dela discipolii acestora, se alcătuiua credința fie-cărui creștin.

Nașterea ereziilor. — Nu era decî nici o singură carte, unde să se găsească întocmai și numai articolele credinței, după-cum predicase Christ. De aceea, în cele dintîi secole după moartea lui Christ, se nasc multe discuții și ne-înțelegeri. Unii pricepeau într'un fel cestiunile crezului creștin; alții în altul. Astfel se născură *ereziile*, abateri rătăcite dela credința obișnuită și generală a bisericeii. Cînd se ivia cîte-o *erezie*, se adunau reprezentanții tuturilor bisericilor la un loc, și hotărau că dînsa e în contra credinței cu adevărat creștinești. Adunările lor se numiau *sinoade ecumenice*. *Ereticul*, adică născocitorul ereziei, condamnat de sinod, era urgisit de toată suflarea creștinească.

Arianismul.—Cele mai multe și mai vechi erezii s'aun ivit în părțile unde înfloreau știința și spiritul grec. Cea dintîi a fost a lui *Arie* din Alexandria (280—330), în a doa jumătate a sec. IV-lea. *Arie* spunea de Isus Christos că este D-zeu, tot ca și Tatăl, dar nu este *aceeași ființă* cu tatăl. Episcopii și toată biserica nu se mulțumia cu doctrina aceasta. În adevăr, ce eșia din ea, cînd o tilmăcea mai

mult? Dacă fiul nu e *de o sfință* cu D-zeu Tatăl, atunci D-zeu fiind *unul*, urma ca fiul să nu fie D-zeu, iar dacă și Fiul este D-zeu, atunci urma să se admită că sunt *doi* D-zei deosebiți: unul Tatăl și altul Fiul. Doctrina lui Arie a fost osîndită de sinodul dela Niceea. Cu toate acestea, *arianismul* avu norocul de a se întinde, mai ales la barbarii Germani. Dar asta n-a fost spre binele barbarilor, după-cum am văzut bunioară la *Visigotii* și la alții.

Schisma.—S'au mai arătat și alte erezii, cari au dat naștere la certuri furtunoase și chiar la vărsări de sînge. Una este însă mai principală, pentru-că a determinat ruperea bisericeii de răsărit de cea de Apus. Neînțelegerea nu mai era acum despre natura *Fiului*, ci despre a *Sfintului Spirit*; și nu s'a ivit în Răsărit, ci de astă dată în *Apus*. Unii au început, chiar de prin sec. V-lea, să supună că Sf Spirit *purcede și dela Fiul*, nu numai dela Tatăl. Negreșit că reprezentanții bisericeii, în genere, prin urmare și papa dela Roma, au respins această doctrină, care se abătea dela dogma hotărîtă. Dar respingerea ei n'a ținut mult timp în Apus. Puțin cite puțin ideia cea nouă a prins rădăcină și în cele din urmă a fost primită și de papa.

Multe nemulțumiri se grămădiseră cu încetul între patriarhul din Constantinopole și papa dela Roma. Mai întii de toate, erau rivali. Unul se credea mai mare decit altul. Și fie care avea cuvînt să se creadă așa: papa, fiind-că ocupa scaunul episcopal întemeiat chiar de S-tul Petru în Roma, în cetatea eternă, în fosta capitală a lumii; patriarhul fiind-că se afla în capitala singurului *imperiu*, zis încă *roman*, în orașul unde rezida singurul împărat, care pretindea că are drepturi și asupra Italiei.

Dușmănia lor isbucni însă cu furie în jumătatea secolului al

8-lea, cînd se lupta care mai de care să creștinească pe Bulgari; apoi și mai grozav în secolul al 11-lea, cînd patriarhul *Mihail Cerulariu* afurisi pe papa și pe cei cari credeau ca el, și o rupse pe față, pentru totdeauna, cu Apusul (1064). De atunci papa rămase capul biserice *catolice*; iar patriarhul dela Constantinopole capul bisericei *ortodoxe*.

Maî erau în răsărit și alți patriarhi, precum cei din *Antiohia*, din *Ierusalim* și din *Alexandria*. Dar toți au recunoscut în cele din urmă, supremația patriarhului din capitala imperiului. Maî jos de patriarhi erau arhiepiscopii, mitropoliții și episcopii.

Cum a crescut autoritatea papii.—Și papa dela Roma era considerat, la început, tot ca un patriarh, egal în drepturi și în putere cu cel din Alexandria or din Antiohia. Dar, treptat, pretențiile lui au crescut, ajutat de multe împrejurări priincioase, din cari a știut să profite. Maî întii, el era în Apus singurul patriarh, pe cînd în răsărit, afară de cel din Bizanț, erau încă trei. Avea aface apoi cu o lume maî obișnuită cu ascultarea și supunerea, decit Grecii din Răsărit, deprinși numai cu discuții și cu gilcevi din nimica toată. Maî pune că era de capul lui în Roma. Nimeni nu era maî mare decit el. Impărat, ca să-l eclipseze, nu se afla decit la Constantinopole, și Papa să ferea totdeauna să dea ochii cu el, tocmaî ca să nu pară maî mic în fața nimănuî. Nicî chiar la sinoade nu se ducea în persoană, ci trimetea cîte-un delegat, ca să-l represinte.

Cu timpul și-a întins stăpînirea, nu numai peste Roma, pe care o cîrmuia în toată puterea cuvîntului, dar și peste alte ținuturi din prejur. Și-a făcut chiar un stat,

statul papal, care a crescut treptat. Devenise deci bogat și puternic.

Cel dintîi care a apucat mai cu temeiū pe această cale și s'a făcut celebru, este *Grigore cel Mare* (590—604). El sta în legătură cu regiū din Apus, a hotărît pe Longobarzī să treacă la catolicism și pe Visigoṭi să se lepede de arianism; a trimis misionari în Bretania și a întemeiat biserica anglo-saxonă; a întărit cetățile și le-a apărat de dușmani.

Un lucru ajuta iar mult pe paṭi să-și întinză autoritatea și puterea în toate țările apusului: *mănăstirile*. În evul mediū mănăstirile joacă un mare rol, mai ales cele din apus.

Și călugării din răsărit au servit la început cauza creștină: au propagat credința la Goṭi, la Slavi, în Asia, în Africa; dar au căzut curind sau în trindavie sau în certe și în mărunte discuții religioase, cari i-au împedicat de la altă ocupație mai folositoare.

Ce nu făceau, din contră, călugării din apus? Regula vieții lor (dată de S-tul Benedict, secol. VI), era, afară de post și rugăciune—*munca*. Iși espuneaū viața, propagînd creștinismul la popoarele barbare; își răpuneaū sănătatea, învățîndu-le apoi cum să muncească: le secaū mlaștinele nesănătoase, le tăiau pădurile nepătrunse, le araū cîmpurile înțelenite, le sădeaū pomī roditori. Eraū oameni, cari, ne-avînd familie și interese pămîntești, se devotaū cu totul omnirii. În mănăstiri s'au păstrat comorile neprețuite ale literaturilor antice, s'au cultivat știința, artele; s'au propoveduit lumina și cultura, prin școli. Și toate aceste centruri de propagandă, *mănăstirile*, cu harnicii lor muncitori, atirnaū de-a dreptul de papa. Călugării, la un or-

din venit dela Roma, mergeau la capătul lumii și se supuneau orbește la tot ce le zicea să facă. Cum să nu atragă, prin ajutorul lor, atâtea suflete în partea sa, papa, «sfințitul părinte» dela Roma? Vom vedea că în curînd puterea papei crește așa de tare, încît ajunge să îngenunche chiar pe regi.

Unde se putea compara *patriarhul dela Constantino-pole*, în astă privință, ca papa? Alătura de el, în capitală, se afla împăratul a-tot-puternic, socotit mai mult decît un om, și înaintea cărui toți se plecau pînă la pămînt și-î sărutau picioarele. Cînd ieșia împăratul din palatul lui,— care se credea că e ceva sfînt—, cu o zi înainte se ducea vestea în oraș, ca de trecerea unor moaște: se aruncau flori, se turnau parfumuri în calea lui. Ce însemna patriarhul pe-lîngă un așa puternic? De respectat, era, firește, respectat ca un cap al bisericeî. Dar și papa era cap al bisericeî. Ce era puterea patriarhului însă pe-lîngă a papei?

Desbinarea bisericeî a adus mari neajunsuri imperiului bizantin. Credincioșii catolici din apus au împărțit supărarea papei și vor căuta toți cu totul să facă rău imperiului. Par-că n-ar fi fost de ajuns vrășmașii necreștini.

Dintre acești vrășmași am pomenit în mai multe rînduri pe *Arabi*.

IX.

A R A B I I.

Mahomed.

Firea și caracterul Arabilor. — Arabii încep cuceririle lor numai din secolul 7-lea. Până atunci, abia se pomenia de ei. Erau împărțiți în mai multe triburi mici, conduse de câte un șef, numit *emir* sau *șeic*; și nimic nu-i unia, nici religia, de oare-ce unii credeau în Moise, alții în Cristos și cei mai mulți se închinau la stele (*sabeism*); nici cîrmuirea, de oare-ce nu formau un stat, ci asculta fiecare trib de șeicul său.

Omul, care în scurtă vreme, isbuti să dea Arabilor o singură credință și să-i unească pe toți sub comanda sa, fu *Mahomed*.

Mahomed le-a dat o credință și i-a organizat în stat; natura pămîntului din țara lor le dedese și le formase firea și caracterul. Mai toată Arabia e un deșert nisipos, ars de soare. Cum era să se deprindă acolo locuitorii ei la munca regulată a cîmpului, mai ales că nici apă îndestulată nu se afla, necesară la creșterea semănăturilor? Numai ici și colo se găsea câte-o insulă verde în mijlocul nisipurilor—cîte o *oază*—și doar pe țărmurile mărilor creșteau plante și arbori, ale căror produse și roade foloseau mult oamenilor. Astfel firea Arabilor fu înclinată spre lene, și se născu în ei pornirea de a căuta aiurea ce le trebuia, cutreierînd cînd marca, cînd uscatul, spre a prăda orașele și pe călători. De aceea li se dete și numele de *Beduini* sau *Sarasinii*, adică *hoți*.

Altminteri, în firea Arabilor se aflau și calități, menite a-î face să se ridice și să ajungă departe. Erau cumpătați, răbdători, ospitalieri. Cine intra să se adăpostească în cortul lor, n'avea să se mai teamă de nimic. Se de-deau în foc pentru prietenii, dar nu cruțau nici mort pe inamic. Afară de aceasta aveau mare drag pentru poezie, mare dor de războaie, și un suflet însetat de idei religioase.

Mahomed a găsit deci, în Arabii, un element minunat spre a face din ei niste credincioși fanatici ai ideilor lui, și un instrument orb pentru propagarea și întinderea credinței mahomedane. El însuși, ca și poporul său, dar negreșit în grad mai înalt, avea porniri poetice, religioase și războinice.

Mahomed.—Născut în Meca, și rămas de mic fără părinți și sărac, *Mahomed*, ca să poată trăi, însoția caravanele negustorilor ce călătoriau în Asia pentru negoț, făcându-le diferite servicii. O văduvă bogată, vădindu-î deșteptăciunea, îl luă de bărbat. De-atunci Mahomed, ne mai ducînd nici-o lipsă, avu timp să trăiască liniștit la Meca și să se ocupe numai cu ideile cari îi ardeau sufletul. Cinci-spre-zece ani o duse într'o meditare continuă, căutînd să dea poporului o religie nouă. Se credea trimis de D-zeu pe pămînt numai pentru acest scop. Spunea hotărît că adesea, retras în peștera singuratică, unde sta adîncit în gînduri, vedea pe D-zeu și pe îngerii aveau înaintea lui, și-î auzia dictîndu-î articole de credință. Vedeniile lui nu s greu de explicat, cînd se știe că el suferea de epilepsie.

Cînd împlini 40 de ani, ieși în lume și spuse pe față că e trimis să aducă oamenilor o lege nouă, credința într'un singur D-zeu și în *unitatea* divină, spre deosebire

de *trinitatea* creștină. Articolul principal al credinței lui era: *D-zeu singur e D-zeu și Mahomed e profetul său*. Infățișarea lui măreață, vorba lui înflăcărată, pasiunea și căldura poetică ce punea în propagarea ideilor sale, cîștigă repede pe mulți și-î făcură să se ia după cuvîntul lui. Curînd, numărul adeptilor crescă așa de tare, încît partizanii puternici ai celorlalte credințe încercară să-l oprească de a mai propaga poporului, apoi voriră chiar să-l omoare. Atunci Mahomed fugi dela *Meca* la *Yatreb*, care luă în urmă numele de *Medina*, adică orașul profetului.

Din anul fugei, 622 d. Ch. sau al *egirei*, se începu pentru Musulmani o *eră nouă*. Precum creștinii își numără anii dela nașterea lui *Crist*, tot așa Mahomedanii îi numără dela *egiră*.

În orașul *Yatreb* cîștigă Mahomed și mai mulți proseliți. Cînd văzu că numărul credincioșilor săi ajunsese mare, își alcătui din ei o armată, cu care atacă *Meca* și făcu ast-fel ca și locuitorii din acest oraș să-l recunoască de profet. Rînd pe rînd, mai toate triburile trebuiră, de voie de nevoie, să se supună și se îmbrățișeze noua credință. Odată stăpîn pe atitea suflete, Mahomed făcu planul să meargă mai departe, și, cu sabia în mână, să întindă în toată lumea ideile din *Coranul* său, adică din «cartea cărților», cartea *adevărată*. Însă muri înainte de-ași pune planul în lucrare (632).

Ideile Coranului.—*Coranul* recomandă credincioșilor și multe lucruri bune, precum *milostenia*: fie-care musulman să dea săracilor cel puțin a zecea parte din venitul său; *curățenia*, spălări dese cu apă în fie-care zi; oprirea dela vin și dela unele feluri de cărnuri, prea grele

de mistuit, mai ales în niște ținuturi așa de călduroase ca acelea ale Arabiei și Asiei în genere. Afară de acestea recomandă *postul* o lună pe an, *rugăciuni* de cite cinci ori pe zi, și cel puțin odată în viață o călătorie sau *pelerinaj* la *Meca*. Dar Mahomed a făcut greșala de a îngăduit și *poligamia*, după care musulmanul avea voie să aibă mai multe femei *legitime*.

Cea mai însemnată parte din Coran, însă, este unde se tratează de *unitatea lui D-zeu*.

Una din ideile, care a făcut mult bine la început și mult rău în urmă Mahomedanilor, a fost ideia că omul nu e stăpîn pe faptele sale, nici răspunzător de ele or de soarta sa. Viața, cu toate întâmplările ei bune sau rele, ar fi de mult hotărîte, *predestinate*, de D-zeu, și cursul ei nu s-ar fi putînd schimba prin nimic. Or-ce ai face, trebuie să se întîmple ce a fost scris să și se întîmple. Credința asta, numită *islamism*, la un popor tînăr și viguros, cum a fost Arabii la început, face minuni. Poți să te-arunci în mijlocul spăngilor și al săbiilor; dacă ți-e scris să nu mori atunci, nu mori. Așa judeca la început poporul lui Mahomed.

În *Coran* mai sta scris că cea mai mare răsplată pe lumea cealaltă se va da aceluia care va muri luptînd cu sabia pentru întinderea *islamismului* sau mahomedismului.

De aceea, curînd după moartea lui Mahomed, Arabii pornesc în lume să cucerească popoarele și să le aducă la credința, care li se părea lor cea adevărată.

Cuceririle Arabilor.

Succesorii lui Mahomed.— Ca urmaș al lui Mahomed fu ales *Abubecru*. Mahomed nu avusese timp să hotărască însuși

cine să iea, după dînsul, cîrmuirea poporului. De aceea, la început, a trebuit însuși poporul să-și aleagă comandantul, și numiră pe Abubecru *calif*, adică vicar al profetului.

Vărul și ginerele lui Mahomed, *Ali*, credea că lui i se cuvenia cîrma, și că lui, nu lui Abubecru, i-ar fi încredințat-o de sigur Mahomed, dacă ar fi stat să-și aleagă însuși succesorul. De aceea era nemulțumit; însă nu izbucni nemulțumirea lui îndată.

Trei califi, unul după altul, luară, în scurt timp, frînele guvernului, și *Ali* aștepta în tăcere și cu răbdare. Sub acești trei califi (Abubecru, Omar și Otman), Arabii coprinseră, ca fulgerul de repede, *Egiptul*, *Siria* și *Persia*.

Separatiști. — Izbîndele acestea împăcău pe orice nemulțumit. Cînd însă, după al treilea calif, voi să se aleagă *Moaviah*, fiul unui inamic al profetului, atunci *Ali* se revoltă. El, cu partizanii săi, se ridică și declară că lui i se cădea să urmeze la cîrmă chiar îndată după Mahomed, și că, prin urmare, nu recunoaște pe cei trei califi de pînă acum ca legitimi, ci ca niște usurpatori; cu cel mai mare cuvînt nu poate admite ca fiul unui vrăjmaș al lui Mahomed să cîrmuiască pe Mahomedani.

Pentru-că nu recunoaște trecutul, partizanii lui se numiră *șiiți* adică *separatiști*.

Ali se alese, chipurile, calif; dar fu omorît de *Moaviah*, întemeietorul dinastiei *Omiazilor*.

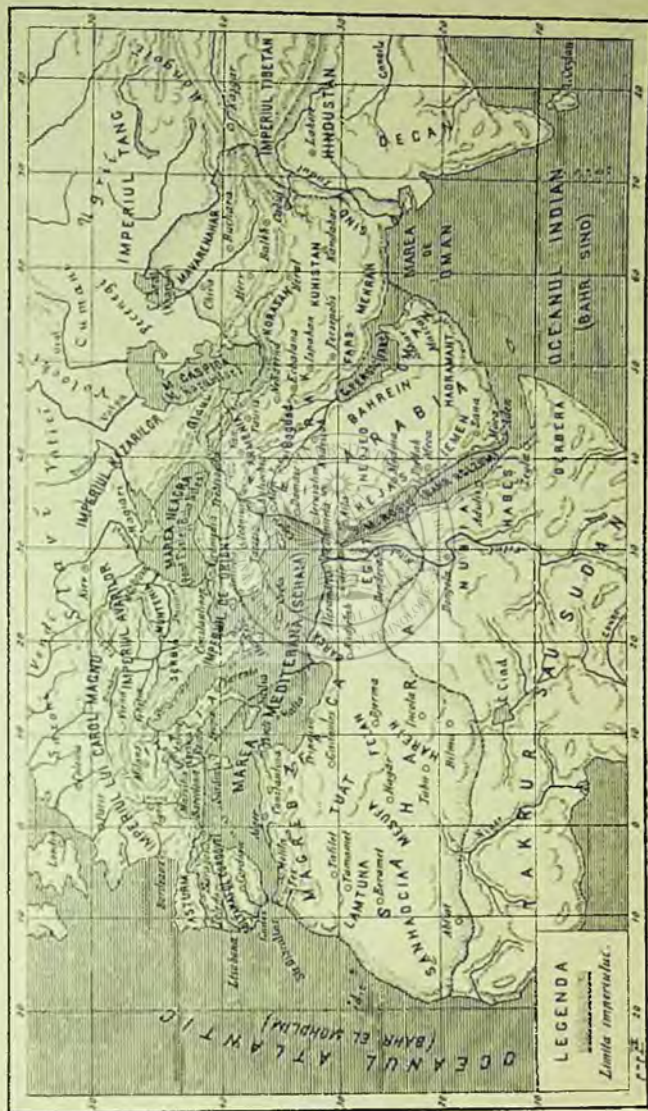
Dinastia Omiazilor. — Dinastia Omiazilor care domni 90 de ani (660—750), își alese de capitală *Damascul*. D-aci înainte Califi nu se mai aleg, ci urmează la tron, din tată în fiu, din familia lui Moaviah. Din *electiv*, califatul devine *ereditar*.

Omiazi întinseră imperul arab spre răsărit pînă la

Indu, spre nord pînă la *Ox*; apoi se îndreptară spre apus, coprinseră Asia mică, ocupară mai multe insule din Mediterana, și înconjurară Constantinopole. Ar fi căzut de atunci imperiul bizantin, dacă un grec *Calinicos* n-ar fi inventat un fel de substanță, care putea să ardă chiar în apă. Bizantini aruncară cu substanță de aceea, numită *foc grecesc*, în corăbiile inamicilor și le nimiciră șapte flote, una după alta. Arabii, deserați, se retraseră.

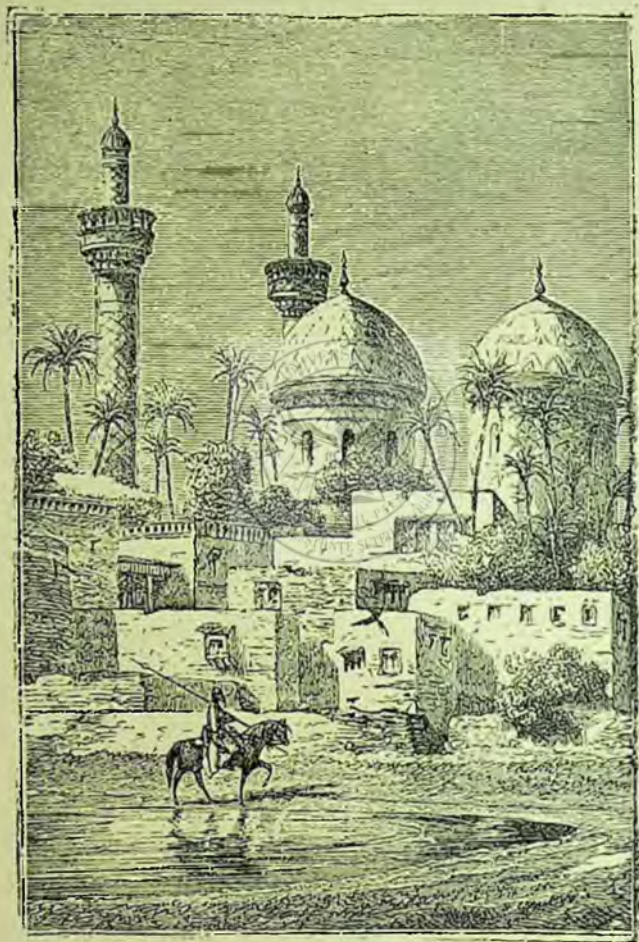
Furia lor căzu acum asupra Africeii. Tot nordul continentului african, tot țărmul Mediteranei, dela Egipt pînă la oceanul Atlantic, căzu sub stăpînirea lor. Nu se opriră aci. Ajunși în fața Spaniei, năvăliră în regatul Visigoților, pe care îl distruseră (în bătălia dela *Xeres*. 711). Visigoții, mulți-puținii cit mai rămaseră, se ascunseră în munții *Asturii*. Arabii coprinseră toată Spania, apoi voriră să facă același lucru și cu Galia. Setea lor de cuceriri nu mai avea margini. În Galia, însă, Francii nu-i lăsară să înainteze; îi bătură (la *Poitiers*, 732) și-i siliră să plece îndărăt peste Pirineii.

Impărțirea imperiului arab în califate. — *Civilizația arabă.* — Atîta deșirătură de imperiū, dela Ind pînă la Pirineii, nu putea să dureze, fără să se rupă în bucăți. Din el se făcură trei califate: unul al *Omiasilor*, cu capitala în *Cordova*; altul, în *Bagdad*, al *Abasisilor*, cari răsturnaseră pe *Omiazi* (750); și al treilea în Egipt, la *Cair*, al *Fatimișilor*, numiți astfel după *Fatima* fiica lui Mahomed căsătorită cu *Ali*. Mai tîrziu, după căderea califatului de *Cordova* (1038) și aceluși de *Bagdad* (1258), *Fatimișii* fură recunoscuți de califi aproape ai tuturor popoarelor

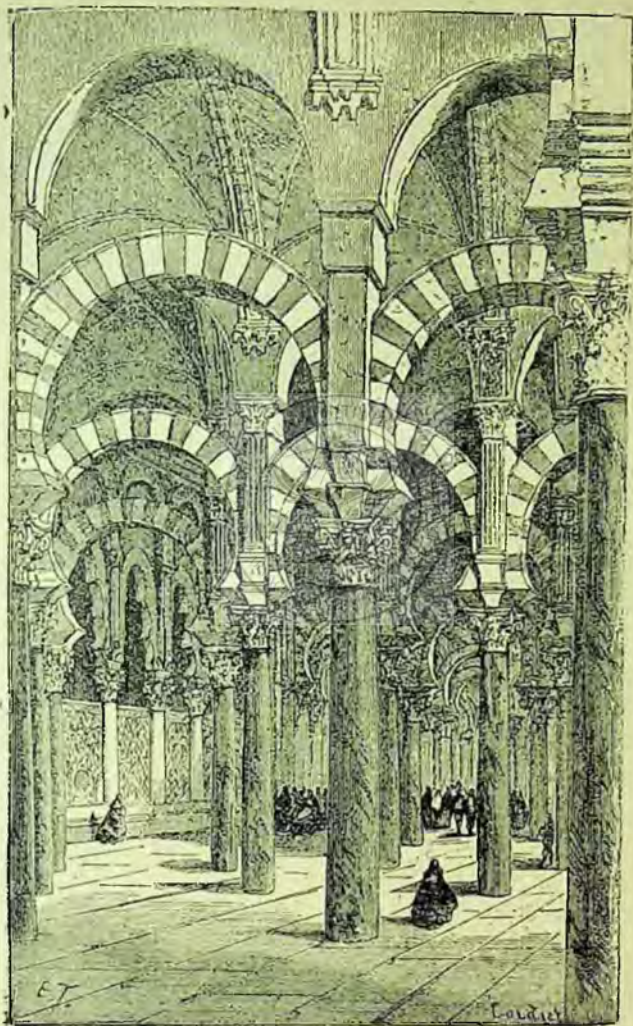

IMPERIUL ARABILOR.

musulmane, domnind pînă la începutul secolului al 16 lea (1517), cînd Egiptul căzu sub *Turci*.

Moscheia dela Bagdad.

Moschea diu Cordova.

D'aci încolo, mai ales după despărțirea imperiului, Arabii se liniștesc. Amestecându-se cu populațiunile supuse și trăind în pace cu ele și cu cele învecinate, se apucară, cu multă râvnă și tragere de inimă, de propășirea culturală. Atît în *Cordova* și în *Bagdad* cît și în *Cair*, înflori civilizația arabă. Monumentele mărețe, palatele bogate și moscheele pompoase, cari împodobiau aceste orașe, atrăgeau mirarea lumii întregi. Pe atunci, afară de imperiul bizantin și arab, domnia peste tot încă întunerecul barbariei. Popoarele și statele noi ale Europei abia se formaseră, și le va mai trebui timp pînă să se ridice la un grad mai însemnat de civilizație.

Cel mai celebru calif, din epoca de strălucire a Arabilor, este *Harun-al-Rașid* (sau *cel Drept*) din Bagdad. Renumele lui se duse în toată Europa.

Cel mai vestit om pe timpul lui, în Europa, era *Carolmangu*, regele Francilor. Amîndoi se puseră în relațiunii. Harun-al-Rașid trimise lui Carolmangu niște daruri scumpe: un ceasornic de mare preț și cheile Sfintului Mormînt, cari erau și mai prețioase decît toate darurile, pentru creștini.

IX.

IMPERIUL FRANCILOR.

Carolmagnu (768—814).

Carolmagnu este cel mai mare rege al Francilor, și cel dintîi rege barbar care iea titlu de *împărat*. După 50 și mai bine de răsboaie ce făcu în viața sa, își întinse domnia peste toate popoarele germane. Statul lui coprin-

dea: Galia, Germania pînă la Oder și Tisa, nordul Italiei și al Spaniei.

Pînă să ajungă la acest rezultat, avu a se răscolii: cu *Lombarzii* din Italia, cu *Saxonii* din Germania, cu *Arabi* din Spania, cu *Avarii* din Panonia și Dacia. Pretutindeni a fost victorios.

Pe *Lombarzii* îi supuse repede de tot și se proclamă regele lor.

Cele mai multe și înverșunate lupte le-a avut, cu *Saxonii*, pe cari voia să-i supună și să-i creștineze. *Trecezeci și trei* de ani se bătutu cu ei. În zadar le dărima cetățile și le sfărîma columna idolului lor național, numit *Herman* sau *Arminiū* (*Hermanseule*); în zadar îi silia să promită că se vor liniști și se vor boteza. Cum pleca el, *Saxonii* se ridicau din nou în picioare, răsvrătiți de energicul *Witiking*, un alt erou național, ca și *Arminiū* în vechime.

În sfîrșit, *Carolmangu* se jură să-i șteargă de pe fața pămîntului. Numai într'o zi puse de se tăie capul la patru mii de *Saxonii*. Pe mulți din ei îi luă și-i strămută în Galia. Cei rămași la locurile lor, speriați, primiră creștinismul. Chiar neînblînzitul *Witiking* fu dintre aceștia. *Carolmangu* umplu țara *Saxonilor* cu mănăstiri și cu călugări. Vai de acela care se abătea cituși de puțin dela regulele bisericești. Odată să fi mîncat dulce în post și era pepepsit cu moartea.

Carol se folosi de neînțelegerile dintre *Arabi* în Spania, trecu *Pirineii* și supuse părțile de nord, pînă la *Ebru*. La întoarcere, însă, postgarda sa fu prăpădită de vrăjmași. În ea se afla și vestitul *Roland*, despre care se

pomenește în o mulțime de povești populare din Evul mediu.

După-ce Carolmagnu bătu în mai multe rînduri și pe *Avari* și-î sfărîmă de nu se mai alese nimic de regatul lor, ajunse pe drept cuvînt să fie considerat ca cel mai mare și mai puternic stăpîni:or din Europa. Impărăția bizantină nu mai însemna nimic pe-lîngă regatul lui. Atunci, papa dela Roma (Leon III), ca să rupă de tot cu împărații dela Constantinopol, cari ridicaū adesea pretenții de supremație asupra lui, se gîndi să reînvieze ființa imperiului de Apus. In ziua de Crăciun a anului 800 d. Ch. el puse, fără veste, coroana de împărat pe capul lui Carolmagnu, în biserică la Roma. Toți rămaseră în uimire de acest fapt ne-așteptat, dar il primiră apoi cu bucurie mare.

Noul împărat, recunoscut în cele din urmă și de către cel din Răsărit, își alege capitala la *Aix-la-Chapelle*, în mijlocul imperiului, spre a putea păzi de-o potrivă și Galia și Germania.

Ca să poată governa întinsa lui împărăție, Carolmagnu o împărți în provincii, din cari, cele mărginașe, de lîngă hotare, se numeau *marce*, cîrmuite de *margrafi*; iar cele din năuntru *comitate*, cîrmuite de *comiți* (conți). Pe-lîngă comiți și margrafi se mai aflaū *duci*, niște șefi militari, cari puteau comanda armatele chiar mai multor comitate.

Una din dorințele mari ale lui Carolmagnu era ca toată lumea de sub stăpînirea lui să asculte *de aceleași* legi. In fie-care an el chema pe funcționarii înalți, pe nobilii sau magnații din tot imperiul, și le făcea cunoscut hotărîrile luate, la cari trebuia să se supună țara întregă. Aceste dispozițiuni erau împărțite în *capitole*, dictate de

însuși Carolmagnu; de aceea, totalitatea lor a luat numele de *capitulare*.

Ca să se încredințeze că legile lui sînt păzite în toate părțile, a înființat niște funcționari superiori, numiți *missi dominici*, sau trimiși domnești, un fel de inspectorii, cu însărcinarea d'a călători prin imperiū și a cerceta, la fața locului, cum sînt administrate provinciile, cum se aplică legile, și a îndrepta relele ce vor întîlni în cale. Acești funcționari aveau mare și deplină putere. Făceau și desfăcea toate, după-cum găseau de cuviință; reprezentau autoritatea regală, și dedeau seama numai regelui de faptele lor.

Carolmagnu, dictind capitularele.

Deși barbar, Carolmagnu admira civilizația romană și era însuși însetat de cultură. Ajungind *împărat al imperiului roman*, nu se mulțumi numai cu titlul ci căută

a face să semene și statul lui a imperiū și el a împărat. Pentru organizarea și cîrmuirea statului a dat *capitularele* și a înființat o mulțime de slujbași mari și mici cari cu toții ascultaū de el. Dar omul, de care asculta atita lume și care purta pe cap coroana Cesarilor, cu tot geniul său, se simția jenat, știindu-se cît de ignorant este.

Cea mai frumoasă și lăudabilă străduință a lui Carol a fost de a se civilisa pe el însuși și de a întinde cultura la supușii săi. Așa înaintat în vîrstă și împărat cum era, se puse pe învățatură. Chemă la curtea sa, din toate părțile, învățați și poeți, dintre cari cel mai renumit este *Alcuin* din Anglia, și deschise o școală, chiar în palat, *școala palatină*, sub direcția lui Alcuin,—un fel de *Academie*, unde urma regulat și studia regele cu fiii și consilierii săi și puține alte persoane, între cari și femei.

Pentru răspîndirea luminei între supușii săi, înființă o mulțime de școli, mai ales pe la mănăstiri; și preoții începură a da lecții gratis copiilor de prin sate și orașe. Carol magnu învățase așa de bine latinește, încît putea chiar să facă versuri în limba lui *Virgil* și a lui *Ciceron*, și decî prinsese gust și la producțiunile scriitorilor din anticitate. De aceea, îngriji să se caute și să se păstreze manuscriptele autorilor clasici. O mulțime de copişti nu făceau toată ziua decît să scrie și să prescrie ce se găsea din operele latinilor. Se căutară și se adunară asemenea și cîntecele și legendele poporului german.

Carol merită ast-fel, din toate privințele, numele de *mare*. Nu era numai general ăscusit și îndrăzneț, ci totodată și bun cîrmuitor, diplomat dibaciū, înțelept organizator. Om viu și neobosit, Carol și-a petrecut viața cînd în lupte, cînd în studii, cînd în combinațiuni po-

litice curagioase, cînd în liniștitele plăceri ale științei și literaturii.

Urmașii lui Carolmagnu.

Dacă după Carol ar fi urmat numai cîțiva oameni ca dînsul sau cel puțin ceva mai de seamă, cari să-î calce pe urme, repede s'ar fi împrăștiat întunericul ce domnia încă, destul de adînc, peste noile state întemeiate de barbari în Europa. Unite mai toate sub un singur sceptoru și cîrmuite cu înțelepciune de oameni energici și iubitori de cultură, ca marele Carol, ele ar fi pășit în pace și împreună spre același țel de civilizație.

Dar urmașii lui Carol au fost slabi, și popoarele din întinsul imperiū, ne mai simțindu-se ținute în friu de o mină de fier, căutară să se despartă unele de altele, mai ales că nici nu prea era ce să le țină la un loc, căci se deosebiau și prin limbă și prin obiceiuri și prin interese locale.

Carol avu mulți fii. Către finitul vieții crezu de cuviință să împartă însuși imperiul la trei dintre ei. Acela dintre fiii lui Carol, care ajunsese în curînd singur la cîrmă, fu blîndul dar slabul *Ludovic*, numit *cel Pios*. Acesta nu se simți însă în stare să domnească singur, și împărți la rîndul său imperiul între el și cei trei fii ai săi. De aci decurse nenorocirea lui. Mai tîrziu i se mai născu un fiu și voi să-î facă și acestuia o parte. Cei-l alți se supărară, se ridicară cu răsboiū în contra părintelui lor și îl detronară; apoi, după moartea lui, se luară între ei la bătaie, pînă ce se învoiră, prin tratatul dela *Verdun* (843), să iea unul din ei (Carol) *partea de apus a impe-*

riului și centrul *Galiiei*; altul (Lotar), *Italia cu regiunile de lângă Rin*, adică *Alsacia și Lotaringia*; iar al treilea (Ludovic), *Germania*.

Numai odată se mai uniră, pentru scurtă vreme, (sub *Carol Grosul*), aceste trei părți ale imperiului. După de-tronarea împăratului însă (887) nu numai că se despăr-țiră din nou, *Francia* de o parte, *Italia* de alta și *Ger-mania* de alta, dar încă și acestea se îmbucătățiră, și din ele se făcură opt state deosebite; apoi și aceste opt state mici (din cari, mai principale: *Burgundia, Lotaringia, Na-vara, Aragon și Castilia*), se sfărîmară cu timpul în al-tele și mai mărunțele.

Astfel că, pe toată întinderea fostului imperiū al lui *Carolmagnu* nu se mai găsiaū, prin secolul al X-lea, decît fărîmele de stătulețe, fie-care cu suveranul lor, cu-noscute sub numele de *state feudale*.

Popoarele noui nu erau încă deprinse să fie cîrmuite de acelaș om, cum se deprinseseră cele supuse imperi-ului roman. Fie-care familie mai bogată și mai puternică aspira, la Germani, să guverneze. Spiritul de neatîrnare individuală era, din vechime, foarte dezvoltat și înrădă-cinat la ei. Le venia, firește, peste mîna atîtor șefuleți și rudeniilor lor să se vază reduși la nimic și să fie si-liți să asculte de altul, iar de ei nimeni. Asta li se părea pe dos. Din îndemnul firei și al deprinderii lor, ar fi do-rit tocmai contrariul: de ei să asculte alții, iar ei de ni-meni.

Dorința asta a lor a fost înnăbușită în piept, cît timp a trăit un *Carolmagnu*, care știa să inspire respect și teamă, și putea să țină în miinele sale cu strășnicie frî-nele imperiului. Cum închise însă ochii marele cuceritor

și strașnicul cîrmuitor, toate poștele de domnie, ale micilor și marilor boierî, se deșteptară, și care cum apuca mai întîi își croia un stătuleț.

Ast-fel imperiul lui Carolmagnu se făcu numai fărîme. De una, și nevoia i-a silit pe seniorî la asta; n'au făcut'o ei numai de voie. Impărații și regîi erau cît se poate de slabî și nedestoinicî, și tocmai atunci se iviseră alte soiuri de barbarî, isbind imperiul în multe părți: unîi pela nord, precum *Nortmanî*: alții pe la sud, *Sarazinî*, niște Arabî și Maurî din Africa; alții despre răsărit, *Slaviî* și *Unguriî*. Ce era să facă bieții oameni? Mai răsturnară și schimbară și ei cite-un împărat; dar de geaba: cel nou nu era mai grozav decît cel vechiu. Atunci se văzură siliți să se apere singurî, cum putură. Fie-care boier, numit pe atunci *feudal*, își înjgheba, după puterî, armate din supușii de pe moșia sa, și se apăra în cetățuia sa și *castelul* său întărit.

Acum cădeaū barbarii pe niște foști barbarî, așezați de curînd în state.

XI.

N O R T M A N I I.

Sarazinî atacaū mai ales Italia, insulele din Mediterana, provinciile din nord-estul Spaniei și din sudul Franciei. *Slaviî* și *Unguriî* atacaū mai mult Germania. Dar cei mai periculoși năvălitori, de astă dată, fură *Nortmanî*, pentru statele germane.

Nortmanî, cari însemnează «oamenî de nord», erau tot germanî, dar rămași în barbarie, prin țările scandinave din nordul Europei: *Danemarca*, *Suedia* și *Norvegia*.

Or fi înțeles acum și Germanii stabiliți în sate și orașe ce au însemnat, pentru popoarele liniștite ale Daciei, Italiei și Galiei, năvălirile lor de altă dată. Și încă ei aveau acum a face tot cu niște frați; și, afară de asta, nici ei nu ieșiseră tocmai așa de mult din barbaric. Deosebirea

Vikimani.

dintre ei și Nortmanii nu putea să fie tot așa de mare ca aceea care fusese între ei odată și poporul romano-dac, italian, bizantin, galo-roman sau hiberoroman, peste cari se năpustiseră acum câte-va secole. Și cu toate acestea se speriară grozav de năvălitori. Ce ar fi făcut dacă ar fi fost în locul nostru, cari, fără să fi fost vre-o dată barbari, ne-am pomenit, rînd, pe rînd nu numai cu Goții, de neam germanic, cum s-au pomenit ei acum bu-nioară cu Nortmanii, dar și cu alte neamuri ca Hunii, Avarii, Bulgarii, Ungurii, etc., fără să avem nici o legătură de sînge cu dinsele, fără să fim așa mulți la un loc, cum erau acum Germanii, și fără să fi avut în capul nostru, de curînd, cum au avut ei, un om ca marele viteaz *Carol*, stăpîn al unui imperiu puternic. Supărătoare or fi fost, nu e vorba, și atacurile Nortmanilor; dar nu se puteau pune alături cu pîrjolul cotropitor al hoardelor năvălitoare de pela noi.

Nortmanii veniau mai mult în cete mici, ca niște bande de hoți. Pe unde se așezau, repede se contopiau însă cu populațiile locale, adoptînd religia, limba, obiceiurile acestora. Dar, orî-cum, fiind mulți, năvălirile lor nu mai încetau și făceau mult rău locuitorilor.

Erau foarte îndrăzneți. Intîia dată cînd s'au arătat, *Carolmagnu* trăia încă. El ședea la masă într-o casă pe marginea Mediteranei și-î văzu venind pe mare cu corăbiile lor, apropiindu-se de țarm și gata să debarce. De departe îi recunoscî și se așeză mîhnit la fereastră și privindu-î mereu, îl podidiră lacrimile. Nimeni nu îndrăsnea să-l întrebe de ce plînge. «Știți de ce plîng? zise el celor din prejur, arătînd pe fereastă corăbiile piraților Nortmanii. Nu plîng de teamă că cine știe ce

rău mi-ar face hoțiile lor ; dar mă doare cînd mă gîndesc ce aŭ să pată dela dînșii nepoții mei, dacă dînșii îndrăsnesc, chiar de pe acum, sub ochii mei, să se apropie de țarm».

Profeția lui Carol s-a realizat.

Nortmanii aŭ întemeiat, prin secolul al X-lea, și citeva state. Unii ocupară nordul Franciei, *Normandia*, de unde măi tîrziu, peste un secol, năvăliră în Anglia, și chiar în Italia de sud și în Sicilia ; alții ocupară *Irlanda* ; iar alții, anume *Varegii*, ocupară ținuturile dela răsărit de Baltica, supunînd pe Slavi.

Inceputul Rusiei.—Unul din capi ai acestor *Varegi*, *Ruric*, se așeză la *Novogorod* și înființă acolo un stat, ce se întinse treptat, dela Volga de sus pînă la Nipru, supunînd triburile slave cu cari Varegii se asimilă.

Acest stat fu inceputul Rusiei de azi. *Ruric* veni în partea locului în a doua jumătate a secl. 9-lea (862). De atunci se începe și istoria Rusiei.

De *Ruși* am măi pomenit măi sus, cînd am vorbit de dinastia *macedonică*, domnitoare în imperiul bizantin. Fiînd vecinii noștri apropiați astăzi, e drept să-i cunoaștem ceva măi bine.

Cel dintîi, care îndreptă pe Ruși către Constantinopole (907), fu chiar fratele și următorul lui *Ruric*, *Oleg*. Acesta întinse țara pînă la *Kiev*, «mama tuturor cetăților», cum o numea el, și aduse sub stăpînirea sa pe toți Rușii. Incercarea lui de a lua cetatea Constantinopole nu reuși, căci fu respins de împăratul din familia macedonică de pe atunci ; dar se întoarse a casă încăr-

cat de prăzi. Ca și țarii Bulgarilor, cătau căpeteniile Rușilor cu lăcomie și cu dor la Bizanțiul său Țarigrad.

Rușii cu Bulgarii erau tot de un neam, tot slavii. Cu toate acestea, chemați de Bizantinii, Rușii veniră (sub Sviatoslav) în contra Bulgarilor și-i bătură. Ba încă, văzându-le țara cit era de frumoasă, nu se mai îndurau să plece din dinsa; ar fi voit s'o aibă cu totul, și li se părură chiar că ar fi foarte potrivită capitala de pe atunci a Bulgariei, *Preslav*, pentru o capitală a imperiului rus; și încă și mai potrivit ca Bulgaria să devină tot una cu Rusia. De ce adică ar trăi Bulgaria viața ei deosebită, dacă e tot de un neam cu Rusia?—s-or fi gândit ei.

Dar nu și-au ajuns scopul Rușii, că Bizantinilor nu le venia deloc la socoteală să-i aibă așa vecinii de aproape. Dacă se coborau ei tocmai dela Novogorod, ca să atace Constantinopole, ce ar fi făcut cînd ar fi avut cartierul la Preslav, acolo în spatele imperiului! De aceea împăralul bizantin (*Ioan Zemisces*) făcu ce făcu și-i goni din părțile locului, și scăpă ast-fel nu numai Bizanțul, dar și țările dunărene de o mare primejdie.

Unul din cei dintii țari vestiți ai Rușilor a fost *Vladimir* (971—1015), despre care poporul și azi vorbește numindu-l «soarele cel Frumos». Vladimir se făcu creștin și sili pe tot poporul să se boteze în Nipru (990).

Tot așa de renumit fu și fiul său, *Iaroslav cel Mare* (1015—1054), care a fost poreclit «Carolmagnu al Rusiei», din cauza dragosteii lui pentru cultură. Iaroslav a luat dela Poloni, vecinii Rușilor și frați tot de un neam, mai multe cetăți.

XII.

Societatea feudală.

Feudele și feudali.—Imperiul lui Carolmagnu se desfăcuse în o mulțime de mici stătuțe. Fie-care *duce, comite* (conte), or *marcgraf*, etc., se declarase independent și stăpîn pe provincia sa. Nu numai atit; dar și boerii său *seniorii*, proprietari mari de pămînt, se făcuseră pe moșia lor domni stăpînitori, aproape ca și un rege în regatul lui. Toți oamenii de pe moșia boierului *feudal* erau supușii lui plecați.

Proprietarii de pămînt, sau nobilii (*segnorii*), căpătaseră moșiile lor ca dar din partea vr'unui rege. Regii aveau obiceiul a dăruia o sfoară de pămînt acelor care se distingeau în războaie sau prin alte servicii. Darul se numea *feudă* și se făcea său pe timp mărginit, său pe toată viața, său chiar de veci, cu dreptul de a fi stăpînit, din tată în fiu, de familia *feudalului*.

Țăranii și segnori.—Nu numai pămîntul, dar și oamenii ce se aflau pe ei erau ai feudalului. *Țăranii* erau *servi* legați de pămîntul unde se născuseră. Nu aveau voie să se mute de pe el în alt loc. Nicî nobilul nu putea să-î înstreineze, căci nu putea să-î vînză decît cu pămînt cu tot; încolo erau aproape ca robii din anticitate. Aveau, nu e vorbă, familie; unii din ei, prin muncă, ajungeau chiar să facă avere. Dar nu aveau nicî un fel de libertate. Dacă voiau să macine, trebuiau să meargă la moara feudalului; dacă voiau să coacă o piine, trebuiau s'o ducă la cuptorul feudalului; dacă voiau să-și cîntărească o marfă,

ceva, trebuiau să întrebuințeze cîntarul feudalului; și pentru toate plătia o taxă, cît cerea feudalul.

Feudalul era tare și mare pe feuda sa. El făcea legea, el judeca. Între senior și țaran nu era alt judecător decît D-zeu. Țăranul n'avea voie nici să vineze, nici să pescuiască. Tot vînatul și toate bunătățile pămîntului erau ale proprietarului. Nu era alt proprietar decît nobilul, și nu era nobil fără proprietate.

Vasalii și Suzeranii. — Vremurile acelea erau grele, nimeni nu era sigur de azi pînă mîine de viața și de avutul său. Bande de hoști cutreerau pămîntul, cete mari de barbari veneau și te jefuiau, cînd cu gîndul nu gîndeai. Feudalii mai mici căutau în cei mai mari un sprijin, se făceau și ei, cum am zice, «oameni de curte» ai altuia; sau, în limba de pe atunci, se făceau *vasali*. Boierul mai mare, care primea să apere, la nevoie, pe altul mai mic, se numea *suzeran*. Un suzeran putea, la rîndul său, să fie vasalul altui nobil și mai mare.

Legătura dintre vasal și suzeran se considera ca ceva temeinic și sfînt. Vasalul jura în genuchii că va fi credincios seniorului său, (jurămîntul de credință sau *omagiul*); seniorul promitea vasalului tot sprijinul său și îi făcea un dar, ca semn de legătură vecinică dintre ei. Aceasta se numea *învestitura*. Din acel moment al *învestiturii*, soarta lor era d-a trăi și muri unul pentru altul.

Cînd se întîmpla că vasalul nu se ținea de vorbă, și nu trimetea bunioară suzeranului numărul de oameni hotărîți ca ajutor de răsboi, or călca alte înțelegeri dintre ei, atunci era chemat la judecată înaintea nobililor de rangul lui, înaintea egalilor (*pairs*). Cînd seniorul își uita pro-

misiunile, vasalul se plîngea altui nobil mai mare, care era suzeranul vinovatului.

Judecata lui D-zeu. — Dar nobilii erau ambițioși și mîndri, nevoe mare Unde steteau ei să fie judecați de cineva? Numaî-decît recurgeau la «judecata lui D-zeu». Prin asta înțelegeau duel or răsboi. Prin bătaie să se arate dreptatea; cel vinovat va fi învins, credeau ei. Obiceiul barbar al duelului s'a păstrat d'atunci pînă azi în societățile europene Cel puțin atunci absurditatea lui mai era micșorată prin credința sinceră că D-zeu conduce brațul celui drept și că numai vinovatul cade învins. Astăzi, fără această credință, duelul rămîne și absurd și ridicul.

Felul de viață al seniorilor. — Astfel, nu era destul că hoții și barbarii turburau lumea. Mai veniau acum și ambițiile de tot felul ale nobililor, cari pentru lucru de nimic se apucau la bătaie. Nicî nu știau alta seniorii din Evul mediu, decît or să se bată și să benchetuiască, or să vineze. Munca cîmpului era treaba țăranilor; știința și literatura treaba preoților și a călugărilor. Ei, seniorii, se făceau chiar că nu știu nici să se iscălească. Dacă n-aveau cu cine să se bată, unii ieșiau cu ceata lor la drumul mare și prădau pe cine întilneau. Obiceiurile lor barbare de mai înainte nu pieriseră încă de tot.

În societatea feudală din acele timpuri, trăia omul ca într-o vecinică tabără de răsboi. Nobilii își clădeau palatele sau *castelele* pe înălțimi stîncose, le înconjurau de curți și de turnuri întărite; umblau călări, căptușiți în zale de fier, din cap pînă 'n picioare. Nicî fața nu le-o zărea. Dela coif, se lăsa în jos peste ochi o *visieră*, prin care călărețul putea să vadă pe vrăjmaș, dar vrăj-

mașul pe călăreț, nu. Unde ai fi dat cu sulița or cu sabia, loviai numai în fier. De aceea, scopul nici nu era tocmai a omori pe vrăjmaș, ci a-l prinde. Cu chipul acesta, cîștigul era și mai mare. Prinsul, ca să-și capete libertatea, trebuia să dea bani, să se rescumpere.

Castolul cu Donjon.

Cavalerismul. — Multe abuzuri și nedreptăți se săvîrșeau decî în acele timpuri. Cugetul omului însă nu se

Cavalerii din secolul XIV

întunecă de tot în nici o epocă; cu cit amortește mai tare în mulțime, cu atît tresare mai puternic în sufletul cîtor-va. Impotriva asupririlor de tot felul s-a ridicat în evul mediu o instituțiune, care a adus societății, la început, multe servicii însemnate: anume **cavalerismul**.

Cavalerul era un om, care se jurase că în toată viața

lui va lupta pentru dreptate și pentru onoare, va apăra pe cel slab și pe prigonit, va pedepsi pe cel nedrept și

Castel feudal și feudalul.

asupritor, or-cine ar fi. Nu putea or-cine să devină or-cînd, și așa de-o-dată, cavaler. Trebuia să fi trăit mai

întîi de mic copil la curtea unui senior mare; să fi servit ca băiat de încredere al casei, ca *paj*; să fi însoțit, dela vîrsta de pai-spre-zece ani pe boier în toate părțile, mai ales la primejdii; să-și fi întărit corpul prin fel de fel de exerciții, mai cu seamă să se fi deprins la luptă, la mînuirea armelor, la meșteșugurile duelului.

După-ce trecuse ast-fel prin o adevărată școală preparatoare, tînărul ajungea demn și capabil de a fi apărătorul dreptății și omenirei. Atunci se alegea o zi, în care seniorul îl declara, în fața lumii, de *cavaler*. Acea zi era o adevărată sărbătoare, Seniorul da tînărului semnele *cavalerismului*: pintenii de aur și armura. Tînărul cavaler jura că nu va vărsa nici-odată sînge nevinovat, nu va lovi nici-odată ajutat de alții pe un om singur, va lupta spre a păzi și apăra onoarea și viața orî-cărei ființe slabe, precum orfanii și femeii, mai ales văduve; și va căuta să facă a înceta din lume asuprirea, nedreptatea și tirania.

Oamenii «liberi».— Afară de *nobili*, de *cavalerii* și de *servii*, se mai afla, în societatea medievală, o clasă de oameni numiți *liberi*. Se deosebesc de servii mai mult prin asta, că nu erau legați de pămînt; puteau să se ducă unde voia; dar, or-unde se aflau, trebuiau și ei să se recunoască de supuși ai unui nobil, și decî să asculte de el ca și servul. La început, *liberii*, erau puțini la număr. Cu timpul, s'aun înmulțit și-aun căpătat tot mai multe drepturi, cînd cu parale, cumpărîndu-le dela nobili, cînd cu sila. Mai toți fugiră însă dela țară și se așezară la oraș, ocupîndu-se cu negoțul. Ei formară *clasa de mijloc*.

Orașele.— Multe din *orașe* erau scutite de îndatoririle la cari se supunea locuitorii dela sate, țaranii. Cu timpul, toate deveniră cu desăvîrșire libere, recunoscînd numai cu nu-

mele autoritatea vr'unui suveran. Incolo, erau de capul lor; singure se administrau, singure declarau războiul inamicilor, singure încheiau alianțe și făceau învoeli cu cine poșteau. Drepturile acestea, pe cari numai un rege sau un suveran le are, se numeau *drepturi regaliene*.

XIII.

Regalitatea.— Slăbiciunea ei.

Dar regele ce se făcuse? Regele ajunsese și el un senior ca toți seniorii, cu deosebire că nu putea fi vasalul nimănui și era mai presus în rang decit toți nobilii. Nimeni nu-l judeca pe el; dar el adesea era chemat să judece ne-înțelegerile dintre cei-alți, nu numai dintre vasalii săi direcți, dar și dintre alți seniori. De această situație, păstrată prin puterea obiceiului, s'au servit în parte regiile mai dibaci spre a reda coroanei cu încetul autoritatea desăvârșită și suveranitatea reală.

1. In Franța, după detronarea lui *Carol Grosul* (888), feudaliile aleseră de rege pe comitele de Paris; se mai alese din cînd în cînd și din familia lui Carolmangu, sau dintre *carlovingieni*, cite un rege, pînă la jumătatea a doua a secol. 10-lea (987), cînd *Hugo Capet*, ducele *Franciei*, întemeiea dinastia *Capetienilor*, care domni, cu ramificațiile ei, pînă în timpul nostru și avu destulă vreme și dibăcje să cîștige, cu încetul, toată autoritatea și puterea potrivită cu numele de rege, aducînd la supu-

nere pe toți nobilii feudali (1). Cel dintâi *Capet* însă era și el un feudal, ca toți feudații. Doar că avea titlul de *rege*, precum alții aveau numai pe cel de *duce*, bunioară; dar încolo, nici o putere. Dacă se temea el să călătorească dela un oraș la altul, de frică să nu fie prins de hoști! Și urmașii lui, timp de vre-o două secole, n'au fost mai puternici.

2. In Germania se schimbară mai multe dinastii. De aceea și puterea regilor n'a mers crescând continuu. Feudaliți, cari aveau grija să nu se întărească regalitatea, făceau toate chipurile și alegeau de rege pe un alt senior, din altă casă sau familie, îndată ce băgau de seamă că autoritatea și puterea unei dinastii devine prea mare. Cei mai însemnați nobili feudali erau ducii de *Saxonia*, de *Franconia*, de *Suabia*, de *Lorena*, de *Boemia* și de *Carintia*.

La începutul secolului 10-lea (919), titlul de rege trecu dela Carlovingieni, urmașii lui Carolmagnu și ai lui Carol Grosul, la *ducele Saxoniei* (Henric Păsărarul). Dinastia Saxonilor deținu regalitatea un secol (919—1024).

Cel mai renumit dintre ei a fost *Oton I cel Mare*. După Carolmagnu, el fu al doilea rege german, care se încoronă la Roma ca *împărat Roman*. Dar era departe de ce fusese Carolmagnu. Luase de luat, titlul, purtat pentru întâia oară de Marele Carol; dar puterea aceuia n'avea cum și de unde s'o iea. Ce e drept, supuse Italia de nord și chiar Roma; tot era și asta ceva, negre-

(1) Afară de ducele *Franciei* (provincia dintre Loire și Sena), care purta și titlu de rege, mai erau *trei* duci, și anume: al *Burgundiei*, al *Aquitaniei* și al *Normandiei*.

șit. Dar unde se compara împărăția lui cu a lui Carol-magnu? Statul întins al acestuia se mai potrivira să se cheme *imperiū roman*. Dar al lui Oton pentru ce? Doar pentru-că avea și *Roma*.

Gloria asta a lui Oton, de a fi supus Italia și Roma a adus mai multe ne-ajunsuri decît soloase. Urmașii lui, cari aū moștenit dela dînsul titlul de *Împărați ai Romanilor*, ca să nu se lase mai pe jos, aū căutat să păstreze mereu Italia sub stăpînirea lor. D'aci, lupte neîntrerupte, fără nici-un folos pentru omenire. Mai folosite aū fost luptele date de ei în contra *Ungurilor*, cari tocmai pe atuncî năvăliseră în Dacia, după-cum vom vedea îndată.

În prima jumătate a secolului 11-lea (1024), feudații se învoiră să aleagă de rege pe ducele *Franconiei*. Și dinastia acestuia ținu tot un secol (1024—1251). Cel mai însemnat dintre Franconi a fost *Enric al III cel Negru* (1039—1056), care știu să se impună cu tot dinadînsul, marilor feudați, și chiar papilor.

După el însă, nobili și schimbară dinastia regală și aleseră pe ducele *Suabiei* Conrad de *Hohenstaufen*. Și familia Hohenstaufen deținu regalitatea tot cam un secol (1138—1250), luptîndu-se mereu și cu desperare, pentru păstrarea și întinderea autorității regale față cu seniorii feudați, cu papii și cu Italia.

3. În Italia erau numai state mici feudale, stăpînite de marchizi și de duci, atît în nord cît și în centru. Multe deveniseră libere, guvernate de ele însele, cu întocmire *republicană*, precum orașele de pe țărmul mării: *Venetia*, *Genova*, *Pisa*, etc., și altele din nordul Italiei: *Milan*,

Pavia etc. Cel mai principal stat era, în Italia centrală, *statul papal*, coprinzând, afară de Roma, provincia *Romania*.

Prin urmare, de regi nici nu era vorba, în această țară. Abia se recunoștea autoritatea «*Impăratului Romanilor*,» adică mai bine zis, a regelui Germaniei.

Un singur regat s'a înființat în sudul Italiei, dar nu de Italiani, ci de *Nortmanii*, chemați în secolul al XI din nordul Franței, de împăratul bizantin, în contra *Sarasinilor*, cari năvăleau neconținți în aceste părți din sudul Italiei, supuse Bizanțului. *Nortmanii* venira (sub *Guilom, Braț-de-fer*), alungară pe *Sarasinii*; dar, neprimind pentru asta plata cuvenită, rămaseră în țara ce apăraseră, coprinsă cu încetul tot sudul Italiei apoi se întinseră asupra insulelor din prejur, și ocupară *Sicilia* dela Arabi.

Unul din șefii lor, *Roger II*, întemeia regatul *Neapolului și al Siciliei*, care, pela sfârșitul secolului XII, trecu sub stăpânirea împăraților din familia *Hohenstaufen*.

Regele *Neapolului și al Siciliei* avea însă mai multă autoritate asupra supușilor, decit ceilalți regi din Franța or din Germania. Regatul era tânăr, și feudalii de abia căpătaseră, din grația regelui, pământurile sau feudele, dăruite în urma cuceririi.

4.— În *Anglia* s'a întâmplat acelaș lucru, și tot din cauza unei cuceriri a *Nortmanilor* din nordul Franței. Ducele *Nortmaniei, Guilom*, trecu, pela jumătatea sec. XI, cu armata sa în *Angla*, ca să ocupe tronul ce i se promisese, ca moștenire, de un rege care tocmai murise. Englezii s'aū opus cu înverșunare, căci voiaū să aleagă rege pe unul de al lor. Dar *Guilom* îi învinse amarnic (la *Hastings*, 1066), ocupă toată *Anglia*, luă coroana de

rege, și d'atunci e cunoscut sub numele de *Guilom Cuceritorul*.

Guilom Cuceritorul luă dela locuitorii țării, toate pământurile și le împărți, ca feude, la Francezii săi normanți. Anglo-Saxonii rămaseră săraci și fără putere în miinile cuceritorilor, a căror limbă nici n'o pricepeau Dar, fiind mulți, temelia țării, isbutiră, după trei secole, a face pe nobilii francezi să-și uite limba lor și să învețe pe a țării cucerite. Astfel, limba engleză rămase tot germanică, dar împestrițată, negreșit, cu vorbe franțuzești, ca amintire din timpul cotropirii Normanzilor.

Nici aici feudații nu îndrăsneau să ridice capul în fața regelui, care abia îi făcuse să fie tot cea-ce erau, nobilii cu pământuri, îi pusese să-și jure credință și supunere, le luase dreptul d'a se bate între ei sau cu alt cine-va, cum făceau seniorii de pe continent, or-când le venea poftă.

După un secol dela *Guilom Cuceritorul*, unul din urmașii lui, *Henric Plantagenetul* ocupă și *Irlanda*, și în temeiă o dinastie, care domni pînă la sfîrșitul secolulu XV-lea (1485.)

5. — In Spania puterea regilor era tot așa de slabă ca și a celor din Franța. Se înjghebase, în a doua jumătate a secolului XI, două regate la sud de Pirinei: regatul *Castiliei* și al *Aragonului* cari au trăit și s'au desvoltat în vecinică luptă cu califatul arab din Cordova ajutat de Maurii din Africa. După mai multe victorii, isbutiră, prin secolul XIII, a slăbi cu totul puterile vrăjmașilor. După fie-care victorie, nobilii feudați ocupau pământuri, își măriau moșiile și deveneau tot mai neatârnați de rege.

În a doua jumătate a secolului XII se mai înființă un regat, în partea de apus a Spaniei, regatul *Portugaliel*.

XV.

Lupta papilor cu regii, pentru învestitură.

Slăbiciunea regilor din timpul acesta se arată și în luptele ce avură cu papa. Ei își luaseră, cu timpul, obiceiul de a *investi* singurii pe *episcopi*, considerându-i ca pe niște *vasali* ai lor, de oare-ce le dedeseră pământurile ca niște feude. Și, după-cum seniorul învestea pe feudalul său, dându-i un semn de legătură și primind *omagiul*, tot așa regii, când se alegea un episcop de către preoții din eparhia sa, îl întăria său îl *investea*, dându-i un inel și o cîrjă.

Papa Grigorie VII, (1073—1085), numit *Hildebrand* înainte de a fi papă, nu putea să mai îngăduie acest obicei, care i se părea o călcare a dreptului său; profită de niște plingeri ale Saxonilor în contra împăratului *Enric IV* din casa Franconiei, și trimise să cheme pe împărat la Roma, spre a se desvinovăți de toate greșelile și păcatele.

Enric IV nu știa cu cine are a face. Credea că și Grigorie VII o fi tot ca pații din naintea lui; i se păru o mare îndrăsneală din partea lui, să 'l cheme ca să 'l judece la Roma; strînse un sinod de episcopi devotați și hotări, împreună cu ei, că Grigore VII să nu mai fie papă, adică *il depuse*.

Grigore al VII nu era însă om de rînd, care se sperie de fie care lucru. Cunoștea el în ce sta tăria unui papă. Numai decît *escomunică*, adică afurisi și scoase afară din

rindul creștinilor, și pe împărat și pe toți episcopii, cari veniseră la sinod. Asta băgă o frică de moarte în toți.

Afurisenia sau *escomunicarea* se socotea pe atunci ca o pedeapsă îngrozitoare. Fugea lumea de omul *escomunicat*, ca de ciumă și de holeră.

Atita așteptau și seniorii din Germania. Cum era să mai asculte ei acum de un împărat «afurisit»? Se strinseră cu toții și trimiseră lui Enric vorbă, că, dacă nu s'o duce să-și ceară ertare de la papă, toți îl părăsesc și își aleg alt împărat.

Enric n'avu în cotro; plecă în miezul iernei (1076) în Italia, însoțit doar de nevastă-sa și de un servitor, merse la castelul papei (*Canossa* lângă Modena) și fu nevoit să stea el, împăratul, trei zile desculț la poarta castelului, rugindu-se să fie primit de papă. În sfârșit, după atita umilință și pocăință, papa Grigorie VII îl primi, și îl iertă.

Enric se plecase de nevoie, crezând că cel puțin o să-și scape tronul. Dar seniorii, ațîțați de papă, tot nu-l mai voiau. Atunci Enric trecu de astă dată cu armata și sili pe papă să fugă în regatul Neapol.

După moartea lui Grigorie lupta tot nu încetă. Enric avu un sfârșit trist, fiind resturnat chiar de fiii săi și nici mort nu scăpă de ura oamenilor: cadavrul lui rămase fără înmormîntare.

Următorii lui Grigorie al VII susținură mai departe pretențiile papalității de a investi pe episcopi. După mai multe lupte, se făcu între papă și împărat o învoială, numită *concordatul dela Worms*, după care episcopii aleși de clericii primiau numai pămînturile dela rege, iar investitura dela papă.

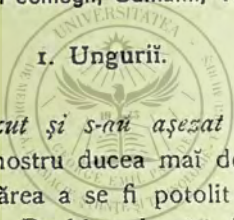
Asta este una din victoriile papilor în contra regilor. Mai târziu vor urma altele.

Să lăsăm acum lumea din apus, și să ne întoarcem spre a vedea ce s'a mai petrecut, în vremea asta, prin țările noastre și în Răsărit.

XV.

ALTE NAVALIRI ÎN ORIENT.

Ungurii, Pecinegii, Cumanii, Tătarii.

i. Ungurii.

Pe unde au trecut și s-au așezat întâi Ungurii.— În răsărit poporul nostru ducea mai departe lupta grea pentru existență. Părea a se fi potolit un moment turburările periculoase. De bine de rău, Rominii se stabiliseră în mici voievodate, împreună cu slavi și cu Bulgarii. Nu trecu mult, și liniștea se rupse de niște năvălitori, cari semănau la vorbă și la port cu îngrozitoarele hoarde ale lui Atila.

Ungurii sau *Maghiarii*, de aceeași viță cu Hunii, se arătară pela începutul secolului 9-lea, ocupară cît-va timp locurile dintre Nipru și Carpații moldovenești (numite *Ateluzu*), sub regele lor *Arpad*, de unde atacară imperiul Bulgarilor în unire cu Bizantinii. Bulgarii, la rîndul lor, pîndesc pînă cînd mulți dintre cei mai voinicî ai Ungurilor plecaseră după prăzi și jafuri prin Germania, și tabără și le pustiesc locuințele. La aceasta

s'aũ unit cu *Pecenegii*, un popor barbar ca și Ungurii și de același neam cu dinșii.

Ungurii, goniți din locuințele lor de către Bulgari și Pecenegi, fugiră în munți, în colțul de miază-zi și resărit al Carpaților și remaseră ocolo. Ei sunt *Secuii* de astăzi. Iar ceilalți, cari se duseseră după prăzi, când veniră și găsiră locuințele lor pustiite, se întoarseră îndărăt prin Galiția, îndreptându-se, pela nordul Carpaților, spre Panonia, unde se așezară, ca și strămoșii lor Hunii și Avarii.

De acolo, din *Fanonia*, își îndreptară ei privirile și se revărsară către Dacia. N'aũ trecut, dela început, de-a dreptul prin ea. Aũ ocolit'o mai întâi. Or-cît de barbari și de *huni* erau ei, n'aũ fost în stare să străbată poporul, care dela o vreme se coborise din munți și se așezase dela coastele și poalele munților pînă de vale jos în cimpie.

Așezarea Ungurilor în Dacia.—Cînd se îndreptară acum din Panonia către Dacia, avură de luptat greu și mult cu voevozii din partea locului. Ei aũ dat în Crișiana de voevodul *Menumorut*, în Banatul Temișoarei de *Glad*, în Transilvania de *Gelu*, mai în sudul Transilvaniei de *Kean*.

Toți erau *vasali* *Bulgarilor*; prin urmare, ar fi putut, la adică, să primească a asculta acum de Unguri, în loc să asculte de Bulgari. Dar nu s'aũ plecat așa ușor nici la armele, nici la făgăduințele noilor cotropitori. Tot ce aũ putut să le îngădue, a fost să-ı lase a se stabili și ei în pace în locurile frumoasei Dacii.

Lumea p'atunci era mai îngăduitoare. Era, de una, și plictisită de atitea lupte și năvăliri. Apoı nici nu-ı prindea de-loc mirarea că, după atîția barbarii, aũ mai ve-

nit un soiū nou. Cum primiseră ei pe Slavī și pe Bulgarī, de făcuseră chiar sat cu dînșii, de ce n'ar fi îngăduit și pe Ungurī? — mai ales că după chipul lor nu păreaū să rămīie multă vreme pe acolo pela ei. Semănaū prea mult cu Hunī și cu Avariī, cari nu putuseră să-și facă sălaș statornic într'un loc.

Și apoī cotropitorī nu păreaū la început tocmai așa pretențioși. Voiaū, negreșit, locuri, și căutaū, ca toți barbarī, ceartă, gilceavă și bătaie. Dar cīți li se supuseseră de bună voie, și-ī primiseră să trăiască în voevodatul lor, nu perduseră nimic alt decit că în loc să asculte de căpetenia Bulgarilor, ascultaū de a Ungurilor.

Raporturile Romīnilor cu Ungurī. — Puțin cīte puțin, mai cu sila, mai cu bună invoială, se întinseră Ungurī prin mai toate voevodatele de dincolo de Carpați. Dar nu îndrăsniră să iea nimic din drepturile Voevozilor și ale locuitorilor. Tot *voevozii* erau capiū micului lor stat, tot ei conduceau oastea la răsboiū, tot ei judecaū pe locuitorī în pricinile mai mari. După ei, veniaū *Knesii*, comandanți și judecători mai mici.

Romīnī își păstrasera decīșefī lor, boerimea lor, care īi judeca după vechile lor legī și obiceiuri; își păstrară pămīnturile lor, și dreptul de-a hotări asupra soartei și fericirei lor. Cīnd era vorba de a se lua hotăriri mari, fie pentru biruri or pentru alte interese generale, se adunaū cu toți, boierī Romīnilor alătura cu ai Secuilor și ai altor neamuri, și hotăraū. Cīnd nu le plăceaū faptele cutărui rege maghiar, voevozii se revoltaū; unī chiar își luaū supușii și plecaū dincoace de munți.

Prin urmare, Romīnī nu s'au dat cu mīinile legate dela început în mīinile Ungurilor. Și-au păstrat dreptu-

rile și în mare parte ne-atîrnarea. Dar, îngăduitori și răbdători cum sînt, au lăsat să li se iea, încetul cu încetul, drepturile unul cîte unul, pînă au devenit aproape robi; încit, mai tîrziu, cînd le-a ajuns cuțitul la os, au trebuit să facă răsvrătiri sîngeroase.

Și Unguri, ca și Bulgarii, au adus, prin năvălirea lor, un rău desvoltării și unității noastre naționale. Bulgarii au depărtat pe frații din sud, Unguri au încătușat pe cei din nord. Ceea-ce depărtarea și asuprirea desparte, unește însă gîndul și dorul inimei.

Dinastia lui *Arpad* a domnit peste Unguri vre-o patru secole, pînă la începutul secolului 14-lea. În anul 1000, unul din regi lor, *Ștefan*, se creștină în legea catolică, împreună cu supușii săi.

Multă vreme avură popoarele din Germania să sufere din partea Ungurilor; și unul din necazurile regilor germani era să respingă neconținut năvălirile lor.

2. Pecenegii, Cumanii și Tătarii.

Aceste popoare sunt tot de viță mongolică. *Pecenegii* sau *Facinații*, după-ce gonesc pe Unguri din *Ateluz*, le ocupă locurile, apoi d-acolo se revarsă peste Muntenia. Din cauză că făceau dese năvăliri peste Dunăre, pînă în imperiul bizantin, cînd împreună cu Rușii, cînd singuri, ei fură bătuti odată înfricoșat de armatele imperiale (sub împăratul *Isac Anghel*) și d'atunci se împrăștiară și dispărură din țările noastre: unii trecură în Ungaria, cerînd adăpost la frații lor Unguri; alții în imperiul bizantin, înrolindu-se ca soldați.

Aceasta s'a întâmplat pela sfârșitul secolului XI (intre 1083 și 1096).

Încă de pela jumătatea aceluï secol, însă, apăruseră și *Cumanii*, popor nomad ca și Pecenegii și de acelaș neam cu ei. Cumanii se întinseră peste Moldova și Muntenia. Deși au rămas în aceste locuri destulă vreme, tot n-am putut să-i civilisăm, ca să-și lase obiceiul de vagabondaj, și să se așeze în sate și orașe. Or-cum, șederea lor p'aici n'a fost zadarnică și fără folos pentru ei: s'au creștinat.

În prima jumătate a secolului 13 lea(1239—40); tabără peste ei alt neam de barbari, niște hoarde groaznice cari au speriat lumea, *Tătarii*, și Cumanii fug tot în părțile pe unde apucaseră și Pecenegii, anumne uni peste Dunăre, alții în Ungaria.

Tătarii veniți din Asia, dintre Tibet, China și Siberia, apar, sub șeful lor *Gingis-Kan*, la începutul secolului 13-lea, ca o vijelie sîngeroasă peste Europa; ard și prăpădesc tot în calea lor prin Rusia, Polonia; intră în Germania; d'acolo, după o bătălie înfricoșată cu Germanii, uni se întorc îndărăt în Asia, iar alții (sub *Batu Khan*) năvălesc în Ungaria.

Maiales Transilvania a suferit din pricina Tătarilor; dar nici Moldova și Muntenia n'au fost scutite de dinșii. Groaza domnia peste aceste locuri. Statele și orașele fumegaū, aprinse de hordele sălbatice, drumurile erau așternute cu cadavre-și pline de sînge. Micile state romîne, cari începuseră a se înjgheba și a se ridica, fură din nou cletinate din temelie. Însă, ca o ființă cu miî de vieți, destinată a învinge puterea timpului și a restriștilor poporul român și-a refăcut, după aceea, din nou,

urzeala rostului său de stat. Unde ar fi ajuns el, dacă ar fi fost nițel mai ajutat de împrejurări? Putem găsi răspunsul în mărimea strălucită la care ajunsese în timpul acesta *Românii din Balcani*.

Evenimente mari în Răsărit.—Mări întâmplări se petrec acum în Răsărit. *Turcii* popor de aceeași viță cu *Tătarii*, se întind tot mai mult în Asia, apropiindu-se de Europa, pun mâna pe Ierusalim și pe toate lucrurile sfinte; ocupă mai multe provincii din imperul bizantin. Asta face să se uite pentru un moment vechile dușmăni ascunse dintre Răsăritul și Apusul Europei. Mai tot Apusul, cu *crucea* înainte, pornește în contra vrăjmașului de lege musulmană. Expedițiile lui se numără *cruciate*.

Tot în acest timp, se ridică din Balcani, cu putere și cu avânt eroic, poporul român, și întemeiază o întinsă și vestită împărăție.

Vom povesti acum aceste însemnate evenimente: *Cruciatale și întemeierea imperiului român*.

XVI.

PRIMELE TREI CRUCIATE.

Causa cruciatelor.—Încă de-mult, din timpul lui Constantin cel Mare, credinciosul creștin simțise trebuința sufletească de a merge, or de unde s'ar fi aflat, măcar odată în viața lui, să vadă Ierusalimul, să viziteze locurile sfinte, unde trăise, învățase, pătimise și murise Christos.

Greu le-a venit peregrinilor, când Ierusalimul căzu în stăpânirea Arabilor. Dar, cu timpul, Arabii se mai îm-

blinziră, se civilisară. Creștinii puteau, în cele din urmă, chiar cu invoirea Arabilor, să meargă să se închine la Sfântul Mormînt și la toate locurile sfinte. Plăteau doar un tribut, și erau lăsați în pace să-și îngrijească de obiceiul lor religios și de mîntuirea sufletului.

Lucrurile s-au schimbat însă cu totul, cînd califatul din Bagdad căzu sub loviturile *Turcilor*.

Turcii se coborîră din pustiurile dela răsăritul mării Caspice, și după-ce, în secolul X, se făcură musulmani și ocupară Bucaria, sub șeful lor *Selgiuc*, se năpustiră asupra Arabilor, îi învinseseră și-i supuseră, în secolul al XI. Pe ruinele califatului din Bagdad se întemeieă un nou imperiū, care coprinseseră și Asia mică (sub *Maleh-Şah*, 1072—1092), luînd în stăpînire părți din imperiul bizantin.

În imperiul bizantin, după sfîrșirea destoiniceii dinastii *macedonice*, urmează un timp din cele mai tulburi. Împărații slabi se schimbă repede și fără folos, unul după altul. Cel mai de seamă este *Alexe Comnenul*, care (în 1081) întemeiază o nouă dinastie.

Alexe Comnenul, văzînd progresele Turcilor și simțîndu-se în neputință de a lupta singur cu ei, se gîndi să cheme în ajutor pe creștinii din Apus, și se adresă papei (Urban II). Numai ananghia imperiului bizantin n-ar fi înduplecat, de sigur, pe nimeni în Apus a lua crucea și spada și a pleca la răsboiū, peste atîția munți și văi, tocmai în Asia. Cu toate acestea, dela mic pînă la mare, s-au ridicat, cu toții, creștinii din Apus și-au plecat. Dar alt ceva îi însufleția, și-i mîna; nu dorul de a scăpa provinciile Bazanțului, ci d-a lua Ierusalimul și locurile sfinte din mîinile păgîne ale Turcilor.

1. Prima cruciată (1096—1099).

Ce înflăcărare și fierbere era atunci în toată lumea creștină! Un călugăr *Petre Eremitul*, care trăise mai mulți ani la Ierusalim, veni la papa și descrie halul în care aduseseră Turcii locurile sfinte, și cruzimile ce îndurau credincioșii, cari îndrăsneau să facă, după obicei, pelerinagiul sfânt pentru iertarea păcatelor. Descrierea călugărului era plină de foc, și cine l-asculta tresăria de groază, cu inima strinsă de durere. Papa îi dăde voie să meargă din oraș în oraș, din sat în sat, prin Franța, Italia, Germania și să spună lumii ce a văzut la Ierusalim.

Descult, cu capul gol, îmbrăcat în haine de lână și în manta lungă călugărească, *Petre Eremitul*, om hotărît, entusiast, neobosit, cutreieră cele trei țări în lung și în lat, și aprinse lumea cu vorba lui caldă, întărită inimile credincioșilor și făcu pe toți să se gândească numai la ziua cînd să plece mai de grabă spre a lua Ierusalimul dela Musulmani.

Papa strinse atunci (la Clermont, 1095) un sinod, la care curse lumea din toate părțile, fără deosebire de clasă—clericî, nobilî, orașeni, țărani—și îi îndemnă să se ridice în contra păgînilor. *Petre Eremitul* spunea mereu la toți ca i s-a arătat *Christos* în vis și i-a zis să cheme pe creștinî la luptă în potrive dușmanilor musulmani, cari își bat joc de legea creștină în Asia. Toată lumea strigă într'un glas: Să mergem! *D-zeu vooeste; asta e voința lui!*

Și plecară o mulțime de oameni din toate țările, sub conducerea mai ales a lui *Petre Eremitul*. N'aveau nici pregătire serioasă de luptă, nici merinde destule de drum. Mulți nici nu știau încotro este Ierusalimul. Cîți din ei

n'au plecat cu toată casa, luînd și copiii. Și mergea mereu înainte gloata omenească, împinsă de focul credinței, doritoare de lume nouă ; și cu cît mergea, se adăuga, pe cale, la Francezii, cari porniseră cruciata, mulțime de creștini din alte națiuni.

În inima omului sunt multe coarde, multe porniri felurite. Pe-lîngă credință, mai erau și alte gînduri, cari împingeau spre Ierusalim. Negustorul se mai gîndia că poate nu s'o întoarce cu mîna goală din bogatul Orient ; țăranul, care nu trăia pe florî, ba din contră, pe spinî,—spera și el să mai uite necazurile în expediția asta uriașă; mai rău nu putea să-i fie; cel puțin o să capete iertarea păcatelor și împărăția cerurilor. Nobilul visa pămînturi noi, luate dela Musulmani, cînd aceștia vor fi bătuiți și goniți din Palestina.

Cît timp călătoriră prin țări catolice, ca Germania, Ungaria, le merse bine *cruciărilor*. Populațiunile, supuse la cuvîntul sfîntului părinte dela Roma, primiau cu bucurie convoiul peregrinilor răsboinici, le dădeau provisiu și ajutoare, le înlesniau calea mai departe. La început, drumul le-a fost o plăcere. Par-că ar fi mers la o petrecere, sau la plimbare. Dar calea era lungă, nu se mai sfîrșia. Ierusalimul par-că fugea dinaintea lor. Or-ce oraș vedeau din depărtare, credeau că-i cetatea sfîntă. Ba e ici, ba e colea, și nu mai ajungeau la dînsa.

Cînd intrară apoi în Orientul Europei, în *peninsula balcanică*, obosiți, plictisiți, flămînzî, nenorocirea lor crescua și mai mult. Așteptau să le iasă și aci înainte oamenii cu daruri și cu ajutoare. Dar Bulgarii, Slaviî, Romîniî *ortodocși*, nici nu voiau să știe de păsurile unor catolici, aduși de un călugăr papistaș peste țarinile și ogoarele

HARTA EUROPE ÎN TIMPUL CRUCIATELOR.

Ior. Cruciații crezură să iea cu de a sila tot ce le trebuia. Atunci locuitorii au tăbărit pe dinșii, care cu ce au apucat, și i-au bătut și măcelărit. Bieții cruciați rămaseră morți cu zecile de mii pe câmpiile peninsulei balcanice. Dar nici ei nu mai semănau, acum în urmă, a oameni cu duhul lui D-zeu, plecați să se bată cu păgini. Semănau mai mult a cete de pradă, cari svîntau tot ce găsea în cale

Impăratul din Bizanț, care dorise atât de mult să-i vină creștinii din Apus în ajutor, când văzu cu cine are a face, nu știa cum să se scape de ei mai de grabă. Le făcu repede rost să treacă în Asia. Acolo, îi întâmpinără Turcii (la Nicea) și îi prăpădiră. Abia ciți-va mai scăpară cu fuga îndărăt la Constantinopole. Nici-unul din ei n'ajunse să vadă Ierusalimul.

Luarea Erusalimului. Creștinii nu se descurajară însă. Din rezultatul nenorocit al primei încercări se învățară minte, cum trebuie să procedeze spre a reuși. Regii ar fi trebuit să iea acum inițiativa și să pornească în contra dușmanului cu armata. Dar regii erau slabi. Ce puteau ei fără seniori? Pe când seniorii feudali puteau or ce fără de rege.

De acea, unii din seniori își aleseră de căpetenie conducătoare pe înțeleptul și onestul *Godfred de Buillon*, ducele Lotaringei, și plecară cu vasalii lor spre Ierusalim pe cale de uscat; iar alții, împreună cu Nortmanii din sudul Italiei și din Sicilia, plecară pe apă. Cu toții se întâlniră la Constantinopole, de unde trecură cu bună ordine în Asia.

De astă dată cruciații merseră din victorie în victorie. Stinseră armata Turcilor la Nicea, în Asia mică; și, după

ce străbătură Siria biruitori, se îndreptară spre Ierusalim. Când zăriră de departe albînd în lumină clădirile sfintei cetăți, Cruciatai căzură în genuchii și vărsară lacrimi de bucurie. Trei-zeci de zile apărară Musulmanii Ierusalimul și nu-î lăsară să pătrună într'insul. Dar, în sfîrșit, creștinii deteră un asalt desperat, și învinseră (1099). În beția bucuriei și în amețeala avîntului lor religios, nu mai cruțară deloc pe vrăjmași, uciseră pe or-cine le eșia înainte, chiar de nu se mai putea apăra.

U cruciată.

Regatul Ierusalimului. Locurile sfințite de memoria lui Christos erau acum ale Creștinilor. Cruciatai întemeiară aci un regat, *regatul Ierusalimului*, și voră să facă rege pe *Godfred de Buillon*. Dar meritosul și modestul duce nu primi să poarte coroana de rege, tocmai pe pămîntul unde Christos purtase coroana de spinii. Se mulțumi să se numească numai *baron și Apărător al sfîntului mormînt*. Mai ciștigă

o victorie în contra Califului din Egipt, (la Ascalon) și, după un an de domnie înțeleaptă, muri, încărcat de glorie. Următorii săi luară titlul de *regi al Ierusalimului* și își întinseră stăpînirea mai departe, asupra Siriei și porturilor Feniciei.

Ordinile Cavalerilor.—Acum putea veni creștinul în pace, or-cînd ar fi voit, să se închine la locurile sfînte. Și veniaū neconținut, ca de obiceiū. Drumurile erau însă grele; mulți din călători se rătăceaū, mulți se îmbolnăveaū, mulți erau atacați de vrăjmași. Spre a le veni în ajutor, s'aū format cu timpul niște societăți, numite *ordine*, menite a apăra pe pelerini, a îngriji de cei bolnavi, a ajuta pe cei săraci. Ordinele erau alcătuite din oameni devotați a servi ca niște soldați ai religiei creștine, un fel de călugări armați, recrutați adesea dintre nobili și numiți *cavaleri*.

Astfel a fost ordinul *Ospitalierilor* sau *Ioaniților*, întemeiat de Italieni (sec. XI), la început cu scopul de a îngriji de bolnavi și de săraci; ordinul *Templierilor*, întemeiat de Francezi (începutul sec. XII), cu scopul de a ocroti pe călătorii creștini; se numia așa, fiind-că se așezaseră în locul unde fusese templul lui Solomon în Ierusalim. Și ordinul *Teutonilor* sau nemților întemeiat de Germani (sfîrșitul sec. XII).

Ca să aibă mijloacele necesare la îndeplinirea scopurilor, toată lumea le făcea daruri, fie-care cît putea. Astfel ordinele ajunseră cu timpul foarte bogate. Numai ordinul *ospitalierilor* căpătase, pînă în secolul 13-lea, mai dela unul mai dela altul, vre-o 19 mii de castele, cu domenii întinse în Europa.

2. Cruciata a II și a III.

Cruciata a II (1147—1149) — Mulțumirea și liniștea creștinilor nu putea să dureze însă mult timp, în mijlocul atitor dușmani de altă lege. Musulmanii veniră de atacară din nou Ierusalimul (conduși de sultanul *Nuredin* din Mosul). Papa, înștiințat de pericolul în care se află apărătorii sfintului mormint, propagă o nouă cruciată. De astă dată se mișcă chiar regi, și anume regele Germaniei, (împăratul Conrad III de Hohenstaufen) și al Franței (Ludovic al VII). Regii nu făcură însă nici-o ispravă. În loc să plece împreună și să se lupte uniți, plecară deosebit, fie-care de capul său. Sosiră pe rând, unul după altul în Asia, și pe rând fură bătut, fie-care în parte de Turci. Abia reușiră să se întoarcă singuri îndrărat în Europa.

Cruciata a III (1189—1193). — După cit-va timp Ierusalimul fu cucerit de vestitul sultan *Saladin*, a cărui stăpânire se întindea peste Siria, luată dela creștin, și peste Egipt, luat dela califi Fatimiți. El bătut pe regele Ierusalimului la *lacul Tiberiadel* și intră învingător în cetatea sfântă. Vestea căderii Ierusalimului amări pînă în suflet pe toată lumea creștină. Ce e drept, Saladin avea un suflet bun și mărinimos, se purtă blind cu creștinii; le-a cerut numai să-î plătească un tribut, și-ncolo nu le turbură în nimic obiceiurile lor religioase. Dar asta nu mîngîia defel pe creștin, cită vreme Ierusalimul era tot în mina lui.

În Europa se începură din nou pregătiri pentru altă cruciată. Sub numele de *birul lui Saladin* credincioșii primiră să plătească o dare, ca să se adune mijloace mai multe pentru expediție. În capul noiei cruciate se

puseră acum *trei* regi: al Franței, *Filip II August*; al Germaniei, împăratul *Frederic Barbarosa*; și al Angliei, vestitul *Ricard Inimă-de-Leu*.

Regele său împăratul Germaniei plecă singur, apucind calea pe uscat, spre Constantinople. Ajungind în Asia, înaintă ce înaintă, cu multe greutate și lupte; dar, voinde să se scalde într'un riū, avu nenorocul să se înecă într'insul. Ricard Inimă-de-Leu, cu Filip August regele Franței, plecară împreună cu flotele pe mare, se opriră puțin în Sicilia, apoi se îndreptară spre Siria, unde merseră de înconjurare cetatea *Acra*.

Doi ani ținu asediul. Vitejia lui Ricard a uimit pe poarele Asiei, dar renumele lui a jignit așa de adinc pe ambițiosul rege al Franței, încit acesta părăsi cimpul de luptă și plecă îndărăt în țară. Ricard rămase singur în Asia. Dar toată munca și vitejia lui au fost de giaba. Nicăi astă cruciată n-a isbutit să ia Ierusalimul. Regatul creștinilor coprindea doar Fenicia, și acum în urmă Ricard îi mai adăogăse și insula Cipru.

Se mai făcură și alte încercări spre a alunga pe Musulmani din locurile sfinte, mai urmară încă alte cruciate timp de un secol de aci înainte. Toate fură zadarnice. A patra cruciată a fost stîrnită de papa *Inocențiu al III*, unul din cei mai mari și mai iluștri papi.

Maî înainte de a povesti însă cruciata a patra și spre a înlesni înțelegerea ei, să vedem ce s'a întîmplat în timpul acesta în imperul bizantin din Europa.

XVII.

IMPERIUL ROMINO-BULGAR ȘI A IV CRUCIATA

Imperiul Romîno-Bulgar.

Dela venirea Bulgarilor în peninsula balcanică, Romîniî din sudul Dunării se retraseră în munți. Acolo trăiau ei mai mult ca păstorî, liberi și nesupărați de nimeni, între piscurile stîncose și greu de urcat ale munților. Ascultaî însă de împărații din Bizanț, ca și Bulgariî, aș căror imperiū fusese distrus la începutul secolului XI-lea (1018).

Unul din împărații bizantini (Isac II Anghelul), voină să se căsătorească (cu fata regelui Ungariei) și fiind nevoit să facă cheltueli mari, spori birul locuitorilor. Romîniî, nemulțumiți, trimiseră pe doi din cei mai deștepți și mai ageri, să se plîngă împăratului. *Asan*, mai dirj, o fi vorbit poate cam aspru și cam în răspăr la curte, că primi o palmă, spre pedeapsă. Palma asta, dată solului său, nu putu s'o rabde poporul romîn. Pină la unul se ridicară vitejiî munților și căutară să-și răsbune.

Asan se declară de aci înainte de cap al lor, își puse coroana și titlul de rege al Romînilor, deșteptă și pe Bulgariî, amoriți de 160 de ani și mai bine, de-cînd cu căderea vestitului lor imperiū, își mai întări cetățuile, destul de întărite altfel prin poziția lor inaccesibilă, și începu lupta cu Bizantiniî.

După mai multe încăierări, în cari armatele imperiale saū fură învinse saū rămaseră fară isbîndă, plecă însuși împăratul în contra răsvrătiților Valahî. Dar cine să pătrunză

în îngustimile periculoase ale munților, cunosute bine numai de păstorii răsculați? Sau cine putea fi sigur că, pătrunzind, va scăpa cu viață din ele? Rominiî pîndiră trecerea armatei Bizantinului prin o strimtoare; și, din înălțimea ascunzătorilor, prăvăliră un torent prăpăditor de petroaie peste ea. Nicî praful nu se alese de dînsa.

Împăratul, desperat, se hotărește să lase de capul lor pe acești nesupuși. Rominiî ocupă atunci mai multe cetăți grecești, precum Filipopole, Adrianopole, și bat în cîmp deschis armatele a doi generali bizatinî. Nu mai rămînea alt mijloc de a descuraja pe răsculați, decît omorîndu-le căpetenia. *Asan* fu omorit.

Fratele său *Petru* îi luă locul. Fu omorit și *Petru*.

Atunci luă comanda fratele lor cel mai mic, agerul, inimosul și neobositul *Ioniță*. Oștile împărătești, conduse de însuși împăratul, sint bătute și Tracia invadată de noul rege.

Vestea despre numele lui *Ioniță* se duse pînă la Roma. Papa de pe atunci, celebrul *Inocențiu III*, auzind că un rege român, de viță latină, se ridicase la atita putere, îi trimete o scrisoare de felicitare (1199). *Ioniță*, în răspunsul său, promise papei că va trece la catolicism, ca să rupă or-ce fel de legături cu Grecii. Papa îi trimete atunci titlul de *împărat al Romînilor și Bulgarilor* (1204).

Toate acestea se întîmplău cam în acelaș timp cu a IV cruciată.

Cruciata IV (1202—1204).

Imperiul latin din răsărit, și Ioniță, împăratul Românilor și Bulgarilor.

După îndemnul lui Inocențiu III, se porni o nouă cruciată. Regii nu mai voră să ia parte la dînsa. Plecară numai seniorii, doritori de aventuri și de glorie. În capul lor se puseră comitele *Balduin de Flandra* și marchizul *Bonifaciu de Montferrat*.

Lacomii de isprăvi răsboinice și politice, nobilii cruciați se învoiră cu *dogele* din Veneția ca ei să se bată pentru republica Veneției, în Dalmația și să i supună orașul Zara; iar Veneția, în schimb, să le dea corăbii ca să-i ducă în Asia. Asta a fost prima abatere din cale. Perdură un an cu afacerile acestea.

În sfîrșit ajunseră la Constandinopole.

Aci se apucară de o aventură și mai mare, care-i făcu nu numai să se abată din cale, dar să-și uite cu totul de ținta călătoriei. Împăratul Isac Anghel fusese detronat și închis. Fiul său ceru ajutor dela cruciați, ca să redea tatălui său tronul. Cruciații fură gata, mai ales că nu era de geaba. Li se promisese o mare sumă de bani, care le-ar fi prins bine pe drum.

Coprinseră deci Constantinopole și ajutară pe Isac Anghel să-și reia tronul. Cînd fu vorba să-și primească plata promisă, se aleseră, însă, cu nimic. Atunci, se înfuriară; coprinseră din nou Constantinopole, și detronară pe împăratul care fugi în Asia, unde se așeză de aci înainte capitala imperului bizantin, la *Nicea*. Văzînd că lucrurile merg ușor pină'aci, puseră mina pe putere, luară în stăpînire tot imperiul.

Ce bucurie pe ei! Unde se așteptaū ei la așa noroc? Uitară și Ierusalim și locurile sfinte și tot și s-apucară să-și împartă imperiul, ce le eșise înainte, ca un dar căzut din cer.

Maî întâi, cum să se numească acum imperiul? *Bisantin* nu se maî potrivea. *Roman*, erea lucru vechiū. Il botezară «imperiul *latin* de răsărit» Împărat se alesc, firește, *Balduin de Flandra*.

Apoi nobiliī francezī și venețienī se apucară să-și împartă provinciile. Se putea să nu se aleagă fie-care cu ceva?

Chiar papa *Inocențiu al III*, cît erea el de cuminte și de înțelept, nu maî putea de bucurie auzind de isprava Cruciatiilor. Erea sigur că acu biserica de răsărit are să-l recunoască tot pe el de cap și să asculte de dînsul.

Firește că și lui *Ioniță* îi părea bine de ce se întîmplase. Maî întâi de toate, cît timp se petrecuseră acele încurcături și lupte în Constantinopole, el își văzuse înainte de planurile lui, netulburat de nimeni: își întărise puterea și numele de împărat. Și maî bine i-a părut, de sigur, cînd a auzit că împărăția greacă a perit, și că în locul ei s'a ridicat alta, *latină* după neam și după nume. Și el avea o împărăție, și el erea de neam latin, și acum de curînd, devenise și catolic. Spera, neapărat, să se înțelegea maî de grabă cu noiī vecinī.

Trimise dară soli la împăratul latin din răsărit, ca să-l felicite, în numele său, de izbîndă, și să-l asigure că e gata să-i dea și el, or-cînd, ajutor în contra Grecilor, dacă o fi nevoie. S-aștepta la un răspuns de mulțumire. Cînd colo, ce să vezi? Infumuratul împărat latin se simți ofensat de felicitare. Cum îndrăsnește *Ioniță* să-l felicite

pe dinsul, *Balduin de Flandra*, par-că ar fi amindoî tot-de-o seamă, rege și rege? Să înțeleagă Ioniță că, după cum datora supunere și ascultare împăratului bizantin, tot așa datorește și împăratului *latin*.

Asan nu suferise o palmă pe obraz; Ioniță nu putu suferi o muștrare ca asta, care nu erea mai puțin decît o palmă dată onoarei și ambiției lui imperiale. Curînd înțeleseră Cruciatiî rătăciți pe cine supăraseră.

Ioniță resculă mai multe orașe grecești în potrive Latinilor. Împăratul latin veni în contra lor și a lui Ioniță. Într'o luptă sîngeroasă, Latiniî fură învinși groaznic de armata lui Ioniță, în care se găsea și foarte mulți Cumanî. Balduin de Flandra cade prins în mîinile împăratului român, care-l duse în capitala sa *Tirnova*, și-l aruncă în închisoare (1205).

În zadar se rugă papa să-i dea drumul. Ioniță nu mai voia să știe nici de papa, nici de biserica lui catolică. În zadar fu amenințat că se va porni în potrive lui o adevărată cruciată. Ioniță voia să desființeze cu totul imperul latin, întîmple-se ce s'o întîmpla.

Puterea lui creștea mereu și stăpînirea i se întindea. Răsculă saŭ prădă și ruină o mulțime de cetăți. Latiniî fugeau care încotro apucau. Nu le mai rămăsese decît Constantinopole. Abia se mai țineau și în întăriturile celebrei cetăți.

Grecii, la început, priviseră bucuroși isbînzile lui Ioniță în contra Latinilor. Acum progresele lui le inspirară grijă. Vedeau cu ochii cum trece stăpînirea din mîinile Latinilor în a Romînilor. Cine știe unde s'ar fi oprit Ioniță cu planurile și succesele lui?

Se găsi și în contra acestui mare căpitan și politic

romin leacul obișnuit în contra oamenilor cu voință uriașă, cari incurcă socotelile celor ambițioși, dar lași. Fu omorât (1207).

După Ioniță, ocupă tronul un usurpator (Borila), pe care, după cîți-va ani, îl goni *Ioan Asan*, fiul lui Ioniță, care ajunsese tot așa de ilustru ca tatăl său (1218). Împărăția lui coprindea toată Moesia, toată Macedonia, mare parte din Serbia, Albania și Tracia. Cîrmuitor destoinic, înțelept și blind, *Ioan Asan* era și un om politic și diplomat isteț și prevăzător. Se puse bine cu statele cari îi puteau fi de vr'un folos. Se căsători cu fiica regelui Ungariei, *Andreiș II*. Pe fiica sa o mărita după fiul împăratului grecesc, din Nicea. Și Asan avea interes de împăratul grec, dar și împăratul grec de Asan. Fie-care se gîndea însă la acelaș folos: să gonească pe Latini și să ocupe Constantinopole. În scopul acesta făcură împreună cîte-va încercări. Asan, firește, voia să ocupe cetatea pentru sine. Cînd înțelese că și împăratul grec avea de gînd s'o ocupe, dar pentru Greci, rupse prietenia cu dînsul, nu-i mai dete ajutor.

După moartea lui Asan (1241), urmară un șir de domni, cari continuară *dinastia Asanilor* încă zece ani. Dela jumătatea secolului 13-lea domnia trecu la o familie de neam sîrbesc, care își luă numele de Asan, ca să păstreze coroanei strălucirea dată de întemeietorii imperiului Romîno-Bulgar.

Nu trecu mult dela stingerea familiei lui Asan, și căzu și imperul latin. *Mihail Paleologu*, împăratul grec din Nicea, isbuti să gonească pe Latini, a căror putere mersese tot scăzînd, și coprînse Constantinopole (1261). Ast-fel se sfîrși comedia «imperiului latin din răsărit»,

intemeiat de seniorii cari plecaseră în cruciata IV, să ia Ierusalimul din miinile Musulmanilor.

XVIII.

Ultimele cruciate și rezultatele cruciatelor.

1. Ultimele cruciate

S'aū mai făcut cîte-va încercări, în răstimpuri, spre a se lua Ierusalimul. Numai una reuși, dar nu prin armec, și pentru scurt timp. Mai întii, o încercare a făcut'o regele Ungariei *Andreiș II*, socrul lui *Ioan Asan*, și de așa zisul rege al Ierusalimului (*Ioan de Brienne*),—fără nici un rezultat (1217—1221). Aceasta fu a *V-a cruciată*.

Cruciata VI (1228—1229) a făcut'o împăratul Germaniei, *Frideric al II-lea*, cel mai ilustru din familia *Hohenstaufen*, om curagios și înzestrat cu multă înțelepciune și dibăcie. *Frideric II* nici n'avu nevoie să se bată, ca să ciștige aceea ce pricinuisie moartea atîtor oameni, în zadar. Sultanul din Egipt (*Malek-Kamel*) îi dete de bună-voe Ierusalimul. Lumea creștină ar fi trebuit să-î fie recunoscătoare pentru o isbîndă așa de mare și de neașteptată. Mai ales papa ar fi trebuit să-l ridice cu laude în slava cerului. In-loc de asta, *Frederic* fu escomunicat. Intre papa și împăratul se afla atunci una din cele mai înverșunate lupte, care începuse încă de pe timpul papei *Grigore VII*. Vom povesti îndată urmarea aceluî răsboiū dintre cele două puteri ale Evului mediū; puterea spirituală, — a papei, — și cea timporară, a monarhului.

Cruciata VII și VIII, ultimele, se făcură, după doă-zeci de ani dela a *VI*, de bunul și evlaviosul rege al Franței

Ludovic al IX-lea numit mai scurt, *Sfântul Ludovic*, pentru-că biserica l-a trecut în rîndul sfinților. Sfântul Ludovic făcu două încercări de a goni pe Musulmani din locurile sfinte, amîndoa nenorocite. El găsi cu cale a-î ataca în Egipt (1249—55) și coprinse orașul Damietta. Dar ce folos! că fu prins și trebui să plătească sume mari de bani spre a se rescumpăra din mîinele inamicilor. Tot ce putu să facă mai bun, fu să mai întărească cetățile stăpînite încă de creștinii în Asia; dar se legase să nu atace Ierusalimul.

Mai tîrziu peste vre-o 16 ani (1270), mai făcu o încercare—*a VIII cruciată*—și trecu în Africa, să ocupe Tunisul. Dar se încinse o mîlîmă grozavă în armata lui și soldații cădeau pilcuri-pilcuri de ciumă, care luă viața și sfîntului Ludovic.

D'aci încolo nu se mai porni nici o cruciată. Murise destulă lume, fără nici-un folos. Ba într'un rînd (pela 1212), ne mai știind ce să facă spre a reuși, se gîndiseră creștinii că pe semne unde sînt ei păcătoși inaintea lui D-zeu, de aceia nu isbutesc să ia cetatea sfîntă, și porniră spre Ierusalim o *cruciată de copii*. Copii sînt nevinovați, cu cugetul curat, bunî la D-zeu. Poate că or lua ei Ierusalimul, cu ajutorul Domnului. Și astfel plecară și periră pe drumuri miî de copii!

2. Resultatele cruciatelor.

Cu ce s'a folosit lumea din aceste expediții, cari au ținut vre-o două sute de ani (1096—1270)? Ierusalimul a rămas tot în mîinile Musulmanilor. In cele din urmă (pela 1290), creștinii perdură și puținele cetăți ce mai stăpîniau în Asia, precum *Acra* și *Tripoli*.

Atita mișcare de oameni nu putea să treacă însă fără să lase urme în viața omenirii. Schimbări însemnate s'au produs, din cauza cruciatelor, în societatea europeană.

Cine stăruise mai mult și mai cu foc să se pornească cruciate? *Papii*. Cine luaseră parte mai ales la înjghebarea și săvârșirea lor? *Seniorii*. De aceea, ne-îsbînda cruciatelor s'a resfrînt asupra acestor doi factori principali ai vieții sociale din evul mediu, asupra papilor și seniorilor, slăbindu-le treptat puterea.

Nobilii feudali, cari își cheltuiseră averile spre a înjgheba câte-o cruciată, scăpătară; și, odată cu bogăția, perdură neapărat și influența lor de mai nainte.

Din contră, *regii* începuseră a cîștiga din ce-în-ce mai multă autoritate. Cînd plecau în cruciată, de cine era să asculte mulțimea nobililor, dacă nu de rege? Cînd regele se afla între ei, putea să fie altul căpetenia expediției? Acasă, în țară, ascultau n'ascultau de el; dar pe drum către Ierusalim, și pe pămîntul vrăjmașilor, în Asia, regele era comandantul lor necontestat. Astfel se deprindeau seniorii a respecta și mai tîrziu glasul regilor.

A mai cîștigat, din expedițiile cruciate, și *poporul*. O-rășeni, negustorii, au făcut averi, înlesnind cruciaților cele trebuincioase pentru drum și traiu. Țăranii au mai uitat, în decursul lor, amarul vieții de rob, ce duceau pe moșiile boierilor feudali.

Apoi atita mulțime de norod, străbătînd țări cunoscute pînă atunci numai din nume, vedea o lume nouă, observa obiceiuri, auziau limbi deosebite de ale lor, își înmulțeau cunoștințele, se deșteptau. Din amestecul, din ciocnirea și frecarea Răsăritului cu Apusul, din întilni-

rea celor două lumī cu două civilizații diferite, se folosi spiritul omenesc, împlinindu-și lipsurile de pînă atunci.

XIX

LUPTELE DINTRE ÎMPĂRATUL GERMANIEI ȘI DINTRE PAPA ȘI STATELE ITALIEI.

Văzînd numai pe din afară Cruciatele — aceste mari expediții religioase ale creștinilor din Europa în contra Musulmanilor din Asia — cine ar fi crezut că în lumea creștină, tocmai în acest timp, se petreceau ferberī, dușmăni și lupte singeroase? Cine ar fi crezut, văzînd cum ascultau regiī de glasul papilor, cînd se propaga o nouă cruciată, că în același timp s'aprinde între ei ura unora în contra altora și creștea dorul de cîntropire și de răs-bunare și de o parte și de alta?

Cele mai inverșunate lupte s'au dat între regiī germani din familia *Hohenstaufen* și papi. Și mai înainte au fost lupte între regiī germani și papa. Causa lor s'a spus, și urmarea și sfirșitul lor s'a arătat mai sus. Dacă regiī germani au renunțat la pretenția de a «investi» ei pe episcopi, nu renunțaseră la pretențiile lor asupra Italiei. Nu de geaba se credea și se numeau ei *împărații romani*. Voiau să-și merite numele, aducînd la supunere desăvirșită orașele Italiei, dar mai ales *Roma*. Aci însă ambiția regilor germani se ciocnea de interesele papei, care știu să întrețină și să așite și în alte orașe ale Italiei spiritul de revoltă și de independență, față cu împăratul. Aceasta se întimplă, acum, mai întii sub *Frideric I Barbarosa* (1152—1190).

I. Frideric I Barbarosa.

Curind după suirea sa pe tron, *Frideric I* fu chemat în ajutor de papa în contra unui călugăr, *Arnold de Brescia*, care răsculase poporul în Roma, gonise pe papa și făcuse acolo o republică, după chipul vechei republici romane. Nu-î fu greu deloc împăratului să sfărâme opera învăpăiatului călugăr. Nu știu însă să-și dea drum puterilor cu măsură. Făcu și ce nu trebuia să facă: arse de viu pe bietul *Arnold de Brescia*. Apoi, odată fiind în Roma, se încoronă cu alaiū de *împărat al Romanilor*, ca să nu se uite preținsele lui drepturi asupra cetăților din Italia.

Poporul italian începu să murmure. Cum plecă împăratul, o partidă puternică se organizează în Italia, hotărîtă a lupta desperată în contra or-cărei influențe germane. În capul ei se afla cetatea *Milan*. Se mai formă însă o partidă, care ținea cu politica împăratului, și credea că e bine ca statele mici ale Italiei să asculte toate de un singur om, și anume de regele Germaniei. Intre orașele de această partidă a fost *Pavia*, și altele. Partida împăratului se numia a *Gibelinilor*, iar a Italianilor independenți, partida *Guelfilor*. Numele acesta de *gibelin* și *guelf* se luase dela numele partidelor politice din Germania. Și în Germania avea împăratul prietenși și vrăjmași. Vrăjmașii săi, în cap mai ales cu ducele Saxoniei, se numiau *Welfi*, după un nume vechiū dat ducilor Saxoniei; iar amicii împăratului se numeau *Weiblingi*, după numele vechiū (*Weibling*) dat ducilor Suabiei, din care făcea parte și familia Hohenstaufen. De aceea, și în Italia, prietenii împăratului s-au numit *gibellini*, cuvînt format dela *Wei-*

bling; iar inamicii *guelfi*, dela *Welf*. Partidul *guelfilor* era menit să triunfe în cele din urmă; în victoria lui sta înălțarea Italiei la viața de stat ne-atârnat.

Frideric I veni în Italia a doua oară și încercă mai întâi să aducă pe vrăjmași la supunere, convingându-i că are dreptate el, iar nu ei. Adună o mulțime de învățați, cari, cu cartea dreptului roman în mână, dovedea negru pe alb că împăratul are toată dreptatea să ceară ascultarea dela statele din Italia. Ereau de față, la discuția învățaților juriști, reprezentanții tuturor orașelor italiene. Gibelinii aprobară încheerea juriștilor, dar Guelfii nu. Împăratul voi să arate că are și alte mijloace de convingere pentru cei îndărătnici. Se îndreptă cu armata în contra *Milanului*, îl încojură, îl coprinse, îl dărîmă, și trase cu plugul peste ruinele lui, ca să nu se mai ridice, cum nu se mai ridicase odată Cartagina. Negreșit că, la priveliștea asta, celelalte orașe guelfe, văzînd ce le așteapta se supuseră. *Frideric*, mulțumit de atîta isbindă, se întoar-se acasă.

Un popor cu viață nu rabdă însă mult timp pe grumajii săi jugul străin. Din îndemnul papei (*Alexandru III*) orașele guelfe formară o *ligă de apărare* (1167), și re-clădiră din temelii *Milanul*.

Frideric trecu îndată cu armata Alpii, în contra răsculașilor. Dar, de astă dată, nu-i merse bine. Bătut îngrozitor (la *Legnano* lingă lacul Como, anul 1176), fu nevoit să-și ceară, în genunchi, ertare dela papa, și să admită, în urmă, condițiunile unui tractat de pace, ce se numi *pacea dela Constanța*. De aci încolo, după acel tractat, Împăratul n'avea să se mai amestece, de fapt,

cituși de puțin în cirmuirea orașelor italiene. Autoritatea lui să fie numai doar cu numele.

Astfel se încheiă, de-o-cam-dată, lupta pentru independența Italiei. Sfârșitul lui *Frederic I Barbarosa* îl cunoaștem, de-cînd cu povestirea cruciatelor.

După moartea lui *Frideric I*, lupta fu și mai crîncenă, din cauză că se încinse între oameni și mai dirji. O nouă cauză de ceartă se adăugase la ne-înțelegerile dintre împărat și papă. *Enric*, fiul lui *Frideric I*, se căsătorise cu fiica regelui din Neapol și Sicilia, moștenitoarea tronului. Regatul Neapolului și Siciliei ajunse deci sub coroana regilor germani, cînd fiul lui *Frideric I*, deveni împărat. Asta nu împăca de-fel pe papă. Lupta isbucni însă mai tîrziu, cînd ajunse pe tronul Germaniei *Frideric II*, cel mai mare rege din familia *Hohenstaufen*, crescut de mic copil în sfaturile celui mai mare om, care a ocupat scaunul papal dela *Grigore VII*, în sfaturile papei *Inocențiu al III*, pomenit deja în istoria *cruciatelor* și a *imperiului romino-bulgar*.

2. Papa Inocențiu (1197—1216)

N'a fost papă mai energic și mai puternic decît *Inocențiu III*, de-cînd e papalitatea. El a călcat pe urmele lui *Grigore VII*, dar a mers și mai departe decît acela; a realizat ce lui *Grigore VII* i se părea doar un ideal. Cine mai îndrăsnia să circnească măcar ceva încontra voinței capului religios al catolicismului? Cine mai îndrăsnia să gîndească ceva deosebit de spiritul dogmelor bisericești? Pe-loc era descoperit, judecat, osîndit, pedepsit. În toată Europa catolică se întin-

dea, ca o pînză uriașă de păianjen, mrejele papei dela Roma. N'avea omul să se cîrmească, or-cit de puțin, după gustul lui, că îndată cădea în lanțuri. Mulțimea preoților și a călugărilor mișunau ca un furnicar neobosit și ne-adormit. Unde nu-î cătaî, acolo îi găseaî. Și toți se mișcau și lucrau după semnele și poruncile date de «sfîntul părinte». Formaî un fel de armată îngrozitoare, care strîngea, de toate părțile, sufletele oamenilor în regulile dictate și hotărîte de un singur om.

Se alcătuisce un *tribunal bisericesc*, cunoscut cu numele de *inchisiție*. Înaintea lui se aduceau vinovații cari nesocotiseră autoritatea papei or se atinseseră de ideile religiei catolice. Cîte chinuri și ce pedepse îngrozitoare așteptaî acolo pe piriții, cari aveau or n'aveau păcate de mărturisit! Unora le putrezeau oasele în închisoare; alții erau aruncați de vii în flacări, și arși.

Inchisitia s'a desvoltat cu deosebire în *Spania*, unde ereticii deveniseră mai numeroși, prin influența culturii arabice.

Și îi era tot una papei dacă se perdea unul, o sută or o mie de eretici! Numai *erezii* să dispară, și toți oamenii rămași să creadă și să cugete la fel cu dînsul.

În sudul Franței, în comitatul *Tulusei*, se formase mai demult o sectă religioasă, secta *Albigensilor*, care se deosebia în ceva dela dogmele Bisericii creștine și nu voia să asculte voințele papei. Mai fuseseră ei și înainte persecutați, cu-toate că erau altminteri niște oameni așezați, liniștiți și retrași, încît le zicea lumea cînd *les bons hommes*, cînd *les hommes obscurs*. Dar Inocențiu al III se hotărî să-î desființeze cu totul de pe fața pămîntului. Porni în contra lor chiar o *cruciată*, alcătuită de cato-

licii din Franța ; și cruciata asta, îndreptată în contra unui fel de creștinii, reuși mult mai bine decât cele îndreptate în contra Musulmanilor. *Albigensii* fură bătuți, urmăriți și uciși fără milă.

A fost un moment când se credea că toată suflarea creștinească din Europa este într'un gând și cuget supusă credinței catolice și voinței papale. *Cruciata a IV* răsturnase imperiul bizantin, și deci autoritatea patriarhului dela Constantinopole se părea nimicită pentru totdeauna, și că papa va rămînea singur cap a întregii creștinătăți. *Ioniță*, regele Romînilor și al Bulgarilor, trecuse și el la catolicism și primise dela Inocențiu III titlul și coroana de împărat.

Inocențiu al III nu poruncea numai în chestii religioase, dar avea și autoritatea politică. În *Germania*, după moartea lui Henric, fiul lui Frideric I, se născu o ceartă mare între претенdenții la tron, de oare-ce fiul lui Enric era copil mic de patru ani, și încredințat chiar Papei spre a fi crescut. Inocențiu lăasă pe претенdenți să se bată în pace, ba chiar îi mai ajuta, când pe unul când pe altul, ca să țină bătaia mai mult și să se slăbească și mai tare puterea politică a Germaniei. Când însă unul din ei (Oton de Brunswick) reuși a lua tronul și voi să-și dea aere de împărat, numai-deci Inocențiu îl escomunică și numi împărat pe fiul lui Enric, pe Frideric II, tinăr de 18 ani, crescut de mic copil în casa lui, hrănit cu ideile și cu simțirile lui.

Va să zică, papa ajunsese să scoată și să pună împărații în *Germania*. Ba nu numai în *Germania*, ci și în alte părți ale Europei, pînă la noi în Răsărit. N-a trimis el regelui *Ioniță* titlul și coroana de împărat al Romînilor ?

Incaî regele *Angliei* era și mai supus decît al Germaniei. Singur se dedese ca *vasal* al papei și se obligase a-î plăti un tribut.

Dacă în afară de Italia era așa de tare Inocențiu, ce trebuia să fie chiar *în Italia*? Toate orașele din mijlocul și din miază-noaptea Italiei de el ascultaū. El era stăpînul lor adevărat. Ba chiar și sudul Italiei, regatul Neapolului și al Sicilieii, căzuse în mîinile lui. Cît timp a fost minor Frederic II, moștenitorul coroanei aceluî regat, după tatăl său Enric, cine era să cîrmuiască afacerile regatului, dacă nu tutorul lui Frideric, adică papa? *Inocențiu* făcuse apoi pe Frideric să-î promită că, după-ce o ajunge împărat și rege în Germania, va renunța cu totul la regatul Neapolului și Sicilieii.

Astfel, în toată Europa nu era nici-un om mai puternic, pe atunci, decît *papa Inocențiu al III-lea*, care se da drept «representantul lui D-zeu pe pămînt.» Regii și popoarele se supuneau la ordinele lui, ca niște turme de oi. Avea și autoritatea religioasă și cea politică. Intrunea în sine și puterea spirituală și pe cea timpurară sau materială. Mai sus și mai departe decît el n-avea cum și n-avea unde să mai ajungă un alt papă.

D-aci încolo, după el, papalitatea trebuia să înceapă a decădea, treptat-treptat.

Tot s-a mai ținut ea, de bine de rău, încă un secol, în poziția înaltă la care o ridicase Inocențiu III. Se întărise prea bine, cu tot felul de alcătuirii, și cu armatele ei devotate și agere de călugări și preoți. Loviturile primite dela regi n'au putut'o s-gudui de-o-dată; ea tot a fost încă în stare să le întîmpine și să le țină pept multă vreme.

Dar nu era cu putință să dureze, așa cum pretindea

dinsa, adică atotputernică. Regii și-au luat puțin cîte puțin autoritatea, față cu pații, precum și-au reluat-o și față cu seniorii.

La începutul evului mediu, purtarea regilor nu însemna nimic; de popor mai nu se vorbea. Totul erau *seniorii* și *papa*. Dela jumătatea evului mediu înainte, și către sfîrșitul lui, adică pe vremea unde am ajuns cu povestirea evenimentelor, începe să se schimbe cumpăna puterilor. Importanța seniorilor și a papei scade tot mai jos, a *regilor și poporului se ridică* tot mai sus, în oscilări destul de multe, nu e vorba, și îndoioase, la început, dar mereu în aceeași direcțiune.

3. Frideric II. (1210—1250).

Nici-odată n'a fost mai înverșunată lupta dintre papă și împărat, ca în timpul lui *Frideric II.*

Cînd s'a numit Frideric împărat n-avea nici 20 de ani. Fusese lăsat de mic în îngrijirea vestitului Inocențiu III. Învățase cu drag și cu pricepere, în luminatele orașe ale Italiei, mai de toate: matematici, științe naturale, astronomie, limbă; chiar și la chirurgie și la medicină se pricepea. Admira mult pe învățătorii arabi și se pusese în legătură cu dinșii. Cultura asta întinsă l'a făcut mai tîrziu să devină un protector inteligent și fără preget al oamenilor de știință și de litere.

Ce a învățat el însă mai cu deosebire, și anume din exemplul vieții lui Inocențiu III, a fost cum trebuie să fie și să se poarte un cîrmuitor de oameni, ca să ajungă tare și mare, și să isbutească a-și realiza planurile sale de stăpînire. El a voit să urce regalitatea la importanța

ce i se părea că merită să aibă, după-cum Inocențiu ridi-case papalitatea. Curajos și hotărît, diplomat și mlădios la nevoie, el a căutat prin toate mijloacele de cari dispunea inteligența și puterea lui, să reducă drepturile nobililor și ale bisericeii și să dea regelui și legilor lui autoritatea supremă în stat.

Cît a trăit Inocențiu al III, fostul său episcop, Frideric nu și-a prea arătat intențiile. Din contră, părea că n-are să iasă din cuvîntul papei. Curînd după moartea lui Inocențiu, însă, se arată ce era să fie: vrăjmaș neîmpăcat al papalității.

Papa Grigorie IX, văzîndu-l că începe a uita cele promise lui Inocențiu III, și că-și petrece timpul cînd prin Germania, cînd mai ales prin Italia, ocupîndu-se tot cu afaceri menite a întări puterea regală, îi aduse aminte că fusese vorba să facă o *cruciată* la Ierusalim. Voia să-l mai depărteze din Europa. Frideric amîna însă mereu plecarea. Papa recurse atunci la mijloace energice: îl es-comunică și resculă cetățile din nordul Italiei, cari forma- ră și de rîndul acesta o *ligă* în contra împăratului. Frideric știa să cedeze la timp. Plecă în Asia și isbuti fără greutate, și pe cale pașnică, să iea Ierusalimul.

Inimiciii lui abia îl văzură plecat, și începură uneltirile în toate părțile: și 'n regatul Neapolului și 'n cetățile Italiei de nord și chiar în Germania. Pretutindenii se plănuia resturnarea lui. A fost destul să se arate însă în Europa și toate răsvrătirile se potoliră. Chiar papa fu nevoit să se împace cu împăratul. Dar nu putea să țină mult pacea între două puteri cari voiau necotenit să se ridice una d'asupra alteia.

Maî ales după-ce se urcă pe scaunul papal *Inocențiu IV*,

lupta se începu din nou cu toată furia. Dar împăratul lupta numai cu armele soldatului ; papii mai aveau încă pe atunci la îndămină o armă, care lipsea cu totul puterii timporare : arma religioasă, credința și bigotismul lumii catolice. Când vedea papa că n'o scoate la capăt cu forța materială, în luptă dreaptă, numai decît ridica în contra împăratului blesteme și afurisenii de se cutremura sufletul creștinului ; îl *escomunica*. Ast fel făcu și Inocențiu IV cu Frideric II. Ba încă nu se mulțumi să-l escomunice numai el singur. Strînse un sinod întreg de episcopi (la Lyon, anul 1245), și acolo împăratul fu învinovățit de toate relele : că nu e creștin, că-i eretic, că-și bate joc de biserică, în sfîrșit că nu-i demn să fie împărat. Și-l detronară, deslegînd pe toți supușii lui Frideric de jurămîntul de credință, și amenințîndu-i cu afurisenie, dacă l-or mai asculta și l-or mai socoti de rege și de împărat.

Lui Frideric nu-i prea păsa de blestemele papei și ale episcopilor. Dar știa că mulți se vor speria de ele, și că d'aci încolo cu greu se va mai putea bizui cu siguranță pe sprijinul supușilor. Când auzi de hotărîrea sinodului, zise să i-se aducă coroanele și strigă hotărît : « Nicî papa, nicî sinoadele nu vor fi în stare să mi le smulgă, fără vărsare de sînge. »

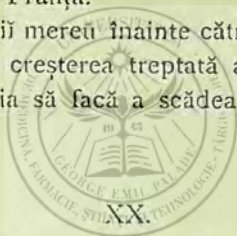
Atunci se încinse luptă desperată. În adevăr, singele curse șiroaie pretutindenî, și în Germania și în Italia, mai ales în sud. Dar răsvrătiri peste răsvrătiri, trădări peste trădări urmăreau pe Frideric din loc în loc și-l oboseau. Nu mai știa în cine să se mai încrează. Ceî mai sinceri și devotați din prejurul său, doi fii iubiți, care îl însoțeau și-l ajutau în răsboaie, căzură în mîinele vrăjmașilor. Descurajat, se retrase în Sicilia, unde muri (1250).

Moartea lui Frideric II aduse din nou slăbiciunea puterii regale în Germania. *Seniorii*, scăpați de sub mîna lui de fier, răsufară în libertate, și nu mai voră să recunoască nici un rege, timp de aproape *un sfert de secol* (1250--1273).

Timpul, cît rămase tronul Germaniei vacant, se numi *interregnul cel mare*.

Papii asemenea se crezură mîntuiți de orî-ce pericol. Ce e drept, în sudul Italiei, mai ales, scăpară de frica împăraților Germani. Regatul Neapolului și Siciliei, după moartea lui Frideric, trecu sub conducerea prinților din casa *d'Anjou* din Franța.

Dar mersul lumii mereu înainte către lumină, deșteptarea popoarelor și creșterea treptată a puterii regale în toate țările, trebuia să facă a scădea cu timpul autoritatea papilor.

PRINCIPATELE ROMÎNE ȘI ȚARILE DIN PREJURUL LOR

1. Intemeierea Statelor Romîne.

Influența papilor nu s'a mărginit numai asupra popoarelor din Apus, ci a căutat să se întindă și în Răsărit, asupra popoarelor de credință ortodoxă. *Papa Inocențiu III* isbutise a face pe împăratul Ioniță al Romînilor să treacă la catolicism. Asta n'a durat însă mult timp. Ioniță, supărat de purtarea lui Balduin de Flandra și de pretențiile papei, n'a voit să mai știe de autoritatea sfîntului scaun dela Roma. Graba lui Inocențiu III

d'a-și arăta puterea și asupra Românilor și Bulgarilor, a stricat tot ce se câștigase pînă atunci cu binele.

Papa *Grigorie IX* și urmașii lui s'aun silit să întoarcă la catolicism și pe Români din Dacia. Regii Ungariei mereu primiau invitări să nu mai rabde în ținuturile lor și prin prejur, în cîmpia de sud a Carpaților, pe *schismatici*. Acei *schismatici* erau Români ortodocși. S'aun făcut deci multe încercări în sensul acesta; dar încercările n'aun reușit decît să revolte pe Români și să-i facă să fugă din ținuturile cirmuite de Unguri.

Așa a făcut, după-cum spune tradiția, unul din Voevozii Românilor din Transilvania, *Negru Vodă* din *Almaș* și *Făgăraș*. Nemulțumit, poate, de pretențiile guvernului maghiar și supărat de siluirile făcute asupra credincioșilor ortodocși, s'a ridicat, cum povestesc cronicarii noștri, cu toată casa și cu supușii lui și a părăsit țara Ardealului, ca să caute viață mai liniștită și adăpost dincoace de Carpați, și să-și facă altă țară în *Valahia*.

Încă mai demult se aflau în țara rominească, numită *Valahia*, apoi *Muntenia*, voevodate mici, ne-unite între ele decît la mare nevoie. Cunoaștem mai vechi, dincolo de Olt: banatul *Severinului*, voevodatul lui *Linioiu* și al țării *Lotrului*; iar dincoace de Olt, voevodatul lui *Seneslaă*, cu capitala în *Tirgoviște*. Toate ascultaă, la început, de țarul Bulgarilor; iar după-ce împărăția Bulgarilor s'a sfărîmat, aă rămas libere și în luptă cu Ungurii

Negru-Vodă al tradiției, cunoscut în istorie și sub numele de *Tugomir Basarab* (1290—1320), își așeză capitala în *Cîmpulung* său în *Tirgoviște*, și de aci își întinse apoi stăpînirea peste cele-lalte voevodate, unindu-le pentru întîia oară sub un singur sceptru.

DUCATELE ȘI VOEVODATELE
 BULGARE ȘI ROMÎNE
 DINTRE VEACURILE
 al IX-lea și al XIII-lea

Astfel se întemeieă *Principatul Munteniei*, adică principatul oamenilor cari au trăit atita vreme în munți, întemeiat de un voevod venit tot de peste munți; dec statul *Munteniei*.

După o jumătate de secol se începu și întemeierea *principatului Moldovei*. Veni tot de peste munți, și a-nume din Maramureș, mai întâiu *Dragoș*, care se așeză în nordul vechei țări a Moldovei, adică în *Bucovina*, pela anul 1342. Apoi, curînd după *Dragoș*, pela anul 1349, veni, tot din Maramureș, *Bogdan*, urmat de o mulțime de oameni.

Bogdan își întinse stăpînirea peste întreaga Moldovă, supunînd toate micile state înființate pînă atunci în partea locului. Dintre cele mai cunoscute, afară de voevodatul lui *Dragoș*, este *principatul Iașului*, și vechiul *principat al Birladului*. Bogdan (1349—1359), unind toată Moldova, pentru întia dată, sub un singur sceptru, este întemeietorul *principatului Moldovei*.

Causele luptelor cu Ungurii.—Amîndouă principatele, atit al Munteniei cit și al Moldovei, fiind întemeiate de oameni veniți din statele regelui ungar, acesta a crezut multă vreme—cu paguba sa, negreșit—că domniî principatelor romine sunt datorî să se considere ca supuși ai Ungariei. Pe de altă parte, domniî Munteniei nu voiaū să admită că, dacă și au mutat capitala dincoace de munți, au renunțat cu totul la dreptul lor de voevozî ai *Almașului* și *Făgărașului*, pe cari le stăpîniseră înainte, și din moși strămoși. D'aci lupte fără număr între Ungurî și Romini.

Nu mai departe: chiar sub urmașul și fiul lui *Negru-Vo-*

dă Basarab, adică sub *Alecsandru Basarab* (1320—1360), se încercară Ungurii, conduși de regele lor *Carol Robert*, să-și afirme stăpînirea asupra Munteniei. Au fost însă zdro-

Dragoș-Vodă

biți și nimiciți de Romîni în strîmtorile munților (1330). Ca și Romîniul lui Ioniță, din Balcani, au prăvălit stîncile, au pornit asupra dușmanului puterile munților, ocrotitorii

firești ai neamului nostru. Trei-zeci de ani, cit a mai domnit *Alecsandru Basarab* de aci înainte, n-a mai fost supărat de Unguri.

În Moldova chiar dela început, avu Bogdan a se lupta cu Ungurii. Regele maghiar nu isbuti nici aici să-și asigure supremația; dar nu perdu speranța că va putea *odată*. Acea dată n'a sosit însă *nici-o-dată*. Singurul rezultat al pretenției lui a fost vrăjmășii îndelungate și lupte peste lupte.

Niște state așa de frumoase, ca principatele romine, stabilite de curind—nici prea mari, ca să sperie de o dată pe dușmani; nici prea mici, ca să rămie nebagate în seamă,—a deșteptat, și în alți vecini, când gelosia, când pofta de cucerire. Moldova avu de lucru, mai întâi de toate în privința asta, cu *Polonia*. Muntenia avu, de o-cam-dată, la început cu *Serbia*; amîndoa țările romine însă cu *Ungaria*, apoi curind cu *Turcia*, și mai tirziu și cu *Rusia*.

2. Serbia.

Serbi, o parte din slavii meridionali, se așezaseră dela început, în Serbia de azi, în Munte-Negru, Herzegovina și pe țărmul mării Adriatice, împărțiți în mai multe mici principate cirmuite de *jupani*. Abia în secolul XI se uniră toate sub un singur domn, anume sub *Mihail*, (1050—1080), care luă titlu de rege sau *crain*. Soarta Serbiei pînă la Mihail a fost de a se lupta cînd cu Avarii, cînd cu Bizantini, cînd cu Bulgarii. Ea a stat mai întâi sub autoritatea Bizanțului, apoi a Bulgarilor pînă la căderea imperiului bulgar; apoi ajunse iar sub Bizantini

pînă la suirea pe tron a lui *Ștefan Nemania*, care, în a doua jumătate a secolului XII (la 1165), declară din nou independența Serbiei, și întemeiează o dinastie glorioasă, *dinastia Niemanizilor*.

Cel mai ilustru din această dinastie și dintre toți domnii Serbilor este *Ștefan Dușan* (1336—1356), care nu se mulțumește numai cu numele de *craiu* (rege), ci ia pe cel de *țar* (împărat). *Ștefan Dușan* își întinde stăpînirea peste *Macedonia* și *Albania* pînă în Tesalia, ba chiar și peste o parte din Bulgaria.

Cu acest viteaz și vestit împărat al Serbilor avură și Romîniî a face, sub domnul *Alexandru Basarab*. Ștefan Dușan voia să se întinză și în Muntenia, trecu în Oltenia și ocupă Craiova. Dar fu alungat de oștile lui Alexandru Basarab, și înțelese că e mai cu minte, cu ast-fel de vecinî, să fie cineva amic decît inamic. De aceea intră chiar în legătură de rudenie cu domnul Munteniei, căsătorind pe fiul său cu fata lui Alexandru Basarab.

3. Polonia.

Cel d'întîi domn de care se pomenește în istoria Poloniei este *Piast*, care a întemeiat dinastia *Piastilor*. Polonia se creștină în a doua jumătate a sec. 10-lea. Dar adevăratul întemeietor al statului polon este *Boleslav*, cunoscut sub numele de *Boleslav cel Viteaz* (992—1025), care își întinse pînă departe stăpînirea. Sub el Polonia ajunsese un stat mare. Se întindea dela Carpați pînă la Baltica; supusese Moravia, Pomerania, și silise cît-va timp chiar pe Cehi și pe cîțî-va principî ruși să-i dea ascultare.

Pentru Polonia a fost o mare nenorocire că urmașii

lui Boleslav nu aŭ semănat viteazului întemeietor al monarhiei. Și mai mare nenorocire a fost vecinătatea cu Germania, de care a trebuit să se apere neconținut, precum și chiar vecinătatea cu Rusia.

Un noroc a fost, din contră că a înbrățișat *religia catolică* și a știut să cîștige simpatia și ocrotirea părintească a papilor. Din cite nevoi și pericole nu i-a scăpat pe ei papa.

Dar răul cel mai mare al unui popor vine tot-d'auna chiar dela el însuși, nu din afară. După *Boleslav cel Viteaz* a mai avut Polonia, nu e vorbă, și alt rege însemnat, dacă nu *mai* însemnat chiar decit dînsul, precum *Boleslav Gură-strîmbă*, bunioară (1102—1188). Dar tocmai acest vestit rege, sub care orașele înfloresc, școalele se înmulțesc, biserica se înalță, cultura sporește, și autoritatea statului s-a păstrat nestrîbită și respectată în afară, tocmai sub el se pune germenul boalei de care va peri Polonia. *Boleslav Gură-strîmbă* introduse feudalitatea în Polonia, dete nobililor privilegii, cari cu timpul cresc mereu pînă ajung de întrec, ca în Apus, puterea regilor. Prin aceasta s'a sădit grăuntele anarhiei.

Altă greșală mare a fost că *Boleslav Gură-strîmbă* a împărțit, la moartea sa, regatul Poloniei între fiii săi. Asta dete naștere la lupte interne; decî altă cauză de anarhie.

La aceste nenorociri din năuntru s'aŭ adăugat altele venite din afară. Una mare, dar trecătoare, ca o furie diabolică, a fost *năvălirea Tătarilor*, cari aŭ pustiit și aŭ ars mai toate cetățile Poloniei (1241).

Altă nenorocire și mai mare, dar care a venit mai cu încetul, nu de-o dată, și a descompus viața Poloniei ca o otravă ce ucide puțin cite puțin, pe nesimțite,—a fost:

invasiunea Germanilor. Germanii intrară, îngăduiți de autoritățile polone, de regi și de nobili, și se așezară în locurile mai puțin populate ale Poloniei. Treptat, se germanizară o mulțime de orașe, precum și provinciile întregi.

N'a fost destul atîta. S'a u mai dăruit locuri și cavalerilor germani din *ordinul teutonic*, cari, văzînd că numai au nici un rost în Asia, veniseră să-și caute ocupație în Europa.

În astfel de împrejurări, firește, profitînd și de intrigiile din năuntru, nu i-a fost greu de loc Germaniei să-și întinză stăpînirea peste țările din dreapta Oderului și peste Pomerania; ba chiar să devină suzerană față cu Polonia.

Unirea micilor principate ale Poloniei sub un singur sceptru se face din nou sub *Vladislaŭ I* (1306—1333), care își reia și titlul de rege. Decî reîntemeierea statului polonez, sub *Vladislaŭ I*, se face cu puțin înainte de întemeierea statului moldovean, sub *Bogdan II*.

După *Vladislaŭ* urmă *Casimir I*, care mai mărește încă regatul, luînd Galiția, și se îngrijește mai ales de întinderea culturii în Polonia. El a făcut *Universitatea* din Cracovia (1364)

4. Ungaria.

Am spus mai înainte că cel dintîi și mai însemnat rege al Ungurilor, pînă în timpul de care vorbirăm, a fost *Ștefan* (997—1038). Fiînd-că a contribuit mult la desăvîrșita creștinare a Maghiarilor, a fost pus de papa în rîndul sfinților; de aceea îi mai zice și *Sfîntul Ștefan*.

După dînsul, merită să se amintească *Geiza II*, care, pela jumătatea secolului XII, aduce în Transilvania niște

coloniile germane din *Saxonia*, ca să înmulțească populația locului. Din acei Saxoni se trag *Sașii* de azi.

Mai merită a fi amintit *Andreiș II*, care se încearcă să facă o cruciată, pe la începutul secolului XIII, și voind să mai sporească numărul coloniștilor germani, dăruiește *cavalerilor teutoni* niște locuri, pe cari însă, după terminarea cruciatei, li le ia îndărăt. Atunci cavalerii trec în Polonia, după-cum s'a arătat. *Andreiș II* e silit de nobilime să le acorde mari privilegii prin vestita *Bulă de aur*.

La începutul secolului XIV, adică tocmai cînd statul român era deja întemeiat, se stinge vechea dinastie a lui *Arpad*. Pe tronul Ungariei se urcă atunci oameni din familie străină, nu pămînteană. Domnia străină ține în Ungaria pînă tîrziu în secolul XV. Cea dintîi familie streină, care își pune pe cap coroana S-tului Ștefan, este casa *d'Anjou* din Neapole, care domni pînă către sfîrșitul secolului XIV. Intemeietorul acestei dinastii noi este *Carol Robert Neapolitanul*, acela pe care *Alexandru Basarab* l-a bătut de l-a stins în strîmtorile munților Carpați

5. Turcii.

Pe-cînd domnia în Muntenia *Alexandru Basarab*, și pe-cînd se întemeia principatul Moldovei, se întimplă în Orient începutul unui eveniment, dela desfășurarea căruia mai departe atîrnă nu numai soarta țărilor romine, dar pacea Europei întregi și viața și siguranța multor state mari. În anul 1344 trec *Turcii*, pentru prima oară, în Europa, sub sultanul *Orcan*.

Turcii locuiau mai întîi pe la sudul mării Caspice; d'aci fură luați de sultanii *Selgiucizilor* ca soldați cu plată

său mercenari; iar cînd sultanatul Selgiucizilor a fost sfărîmat de Mongoli, pela sfîrșitul secolului 13-lea, *Turcii*, devenind independenți, întemeiară, sub *Osman*, un stat în Asia mică. Dela întemeetorul său, statul își luă și numele de *otoman*.

Orcan, fiul și succesorul lui *Osman*, făcu din *Brusa* capitala împărăției sale, împărăție ce se întindea peste toată *Asia mică* și devenise deci vecină cu împărăția bizantină. Certurile din imperiul bizantin, acum îmbătrînit și decăzut cu totul, înlesniră *Turcilor* ocazia de a se întinde și în Europa.

Unul din urmașii *Paleologului*, care alungase pe *Latini* din Constantinople, anume *Ion Paleologul*, fusese răsturnat din domnie de un usurpator, numit *Ion Cantacuzen*. Ca să și recapete tronul, *Ion Paleologul* ceru ajutor dela *Turci*.

Turcii, cu această ocazie, văzură ce putred era imperiul bizantin. Peste cîțiva ani, oastea lui *Orcan*, condusă de viteazul și ambițiosul lui fiu, de *Soliman*, ocupă *Galipoli*, în timpul unui cutremur de pămînt. Cînd văzură locuitorii pe *Turci* intrînd în cetate, nu știa care încotro să fugă și să se ascunză. Zăpăciți de spaima cutremurului de pămînt, ziceau că vine minia lui D-zeu asupra lor.

Prin luarea orașului *Galipoli*, la 1356, *Turcii* puseră piciorul în Europa. Aspirațiile lor mergeau departe. Ele sunt coprinse în vestitul vis al lui *Soliman*, povestit de istoricii turci. Înainte de a fi trecut *Turcii* Bosforul, *Soliman* a avut un fel de vedenie sau vis ciudat. Ședea într-o noapte pe ruinele unui oraș luminat de razele lunii și privea înaintea lui valurile mării de Marmara. I se păru că umbrele ruinelor se ridică, se înalță și se măresc ne-

conținut, pînă trecură de pe un mal pe celalt al mării, ca un pod uriaș peste Bosfor. Totodată niște voci misterioase îi spuneau că neamul lui va domni peste lumea întreagă.

«Să domnească peste lumea întreagă», era visul neamului turcesc, nu numai al lui Soliman.

Dar nici Orcan, bătrînul, nici Soliman n-avură parte să-și vadă isvodit aievea visul. Nu putură nici măcar să-l apropie mai mult de realizare. Soliman muri de tînăr; Orcan era slăbit de bătrînețe. Lui Orcan se datorește însă înființarea viteazului corp de armată al *lenicerilor*, compus din *ghiaurii* sau din copii luați de pe la creștinii și creșcuți de micii numai ca soldați.

Amurat I. — Un alt fiu al lui Orcan, *Amurat*, făcu un pas mai departe spre a realiza visul Turcilor. Lăsă capitala imperiului bizantin în pace, dar începu a cuceri prin prejurul ei tot ce putu. Mai întîi luă *Adrianopole* (1369) și își așază capitala imperiului său întreg în această cetate. Alegerea *Adrianopolei* de capitală era cu plan: fiind capitala imperiului în Europa, Turcii vor pune mai multă inimă și mai mult zel ca să păstreze cuceririle făcute în acest continent, ba încă să-și lățească puterea lor în astă parte a lumii.

Ce era mai trist și umilitor, dar și comic, din partea împăraților bizantini, era că ei, ca să fie lăsați să domnească în pace în Constantinopole, nu numai că dedeau un tribut sultanului, dar le înlesneau și ajutor de oști cu care Turcii apoi se serveau la supunerea provinciilor bizantine din Asia mică, sau a cetăților din Europa. Im-

periul bizantin, stricat și ramolit, își vira singur pumnul în inimă.

Popoarele dintre Balcani și Carpați în contra Turcilor.— Puterile, cari s'aũ opus invasiunii năbușitoare a Turcilor, s'aũ ridicat din partea popoarelor mici, puse în drumul lor către centrul Europei. Piciorul Turcilor n'a călcat peste ele nepedepsit, fără să fie sîngerat și adinc rănit. Pină în cele din urmă, luptele îndelungate și crin-cene ale Otomanilor cu popoarele dintre Balcani și Carpați aũ fost în stare a mistui energia cumplită cu care porniseră din Asia supușii lui Orcan. Pedica cea mai ne-infrînată, care a ținut în loc valurile înecătoare ale neamului turcesc, obosindu-le, sfărămîndu-le și făcîndu-le să spumeze de minie, a fost bărbăția vitează a poporului romin.

Pe timpul lui *Amurat* domnia în Muntenia *Vladislav*, fiul lui Alexandru Basarab (1360—1372); în Serbia era *Uroș*; în imperiul romîno-bulgar,—a căruî coroană trecuse în cele din urmă dela dinastia romînă, întemeiată de *Asan*, la una de neam bulgar—domnia țarul *Șișman*, avînd capitala tot în *Tirnova*; iar în Ungaria, *Ludovic* numit *cel Mare*, succesorul lui Carol Robert.

Cînd vîzură pericolul, toți se uniră și plecară în contra Turcilor, să-î întîmpine în apropiere de *Adrianopole*, lîngă riul *Marița*. Amurat sfărîmă armatele lor și băgă frica în inima îngrijată a Europei întregi. Țăriî Bulgariei și ai Serbiei trebuiră să se plece și să plătească, de aci încolo, tribut Turcilor. Ba încă, *Șișman* al Bulgariei fu nevoit să treacă în unire cu Turciî chiar în Oltenia. *Vladislav*, însă, putu să facă singur, ce nu făcuse împre-

ună cu aliații: respinse prin țara sa pe Turci și pe Bulgari, urmărindu-i pînă dincolo de Dunăre.

Din nenorocire, căpeteniile statelor creștine nu trăiau în armonie. Ungurii, bunioară, nu încetară nici acum, în fața primejdiei, 'să supere pe Romîni cu pretențiile lor că au drept de supremație asupra principatului nostru. *Ludovic* încercă și el, ca și *Carol Robert*, să-și realizeze visul vechiu al Maghiarilor; dar și el păți o înfringere teribilă și rușinoasă, ca și predecesorul său. Resultatul acestei lupte a fost că Munteni, după-ce primiră pacea propusă de Unguri, se aleseră cu întărirea stăpînirii lor asupra *Amlașului* și *Făgărașului*.

Nici în contra domnului *Moldovei* n'a fost mai fericit *Ludovic*. De cite ori a trecut în contra lui *Bogdan*, ca să-l siliască a-l recunoaște de suveran, mereu a fost respins.

În timpul acesta, Turcii, cari înaintaseră în Europa pînă la Dunăre, erau ocupați cu niște turburări în Asia. Creștinii profitară de încurcătura lor și încercară să organizeze o nouă alianță de luptă desperată. Se uniră deci Bulgarii și Sirbi, resculați, cu Ungurii și cu Romîni. Acum domnea peste Romîni *Mircea*, iar peste Unguri *Sigismund* de Luxemburg, urcați amîndoi pe tron în același an, 1386.

Amurat, cum auzi, se întoarse repede în Europa și, în *Cîmpia Merlei* la *Cosova*, (îngă riul *Drinul* superior, în *Serbia*), întîmpină armatele creștine și din nou le zdrobi (1389). Un serb (*Miloș Cobilovic*) prefăcîndu-se că-i fugar, îl ucise, însă, intrînd în cortul lui.

Lui Amurat îi urmă *Bajazed*, numit *Iliderim* sau *Ful-*

gerul. Sub el, luptele cu Turcii devin și mai înverșunate. Toate piedicele pînă la Dunăre erau răsturnate. Acum puterea Osmanilor venia direct, pept la pept, cu a Romînilor. Grea și hotărîtoare luptă! Hotărîtoare nu numai pentru viitorul Romînilor, ci și pentru liniștea și cultura întregii Europi.

6. Sultanul Bajazet Fulgerul și Mircea-cel-Mare Domnul Munteniei (1386—1418).—Tratatul lui Mircea cu Mahomed.

Ochiî tutulor erau acum ațintiți asupra Voevodului Munteniei. Ce va face el? Va rezista? Se va supune? Va ști el să se apere, ca să nu lase pe Turci să treacă mai departe? Isbînda lui era așteptată cu nerăbdare, înfrîngerea lui cu neliniște și teamă. Soarta adusese în grele timpuri pe Mircea, și-l încredințase în mîinile lui cum-păna viitorului.

Succesul cîștigat de Mircea singur, îndată după înfrîngerea dela *Cosova*, arată Creștinătății că are un apărător curagios și destoinic. Baiazed trimesese armata în Muntenia, s'o bată și s'o cuprindă. Mircea, nu numai că o goni, dar, trecînd Dunărea, supuse *el* acum, ținuturile pînă la Adrianopole, capitala Turcilor; astfel că ajunse, după-cum se întitula singur, *domn al ambelor țăr-muri ale Dunării pînă la Marea Neagră, al Dobrogei și al cetății Silistra, al Tutulor țărilor și orașelor pînă la Adrianopole și al Amlașului și Făgărașului*.

În curînd dete Mircea o dovadă și mai convingătoare că speranțele, puse într'însul de atîta lume, erau întemeiate. Baiazed plecă însuși cu armata în contra lui, trecu Du-

nărea pe la Severin, intră în Oltenia și pătrunse pînă la *Craiova*. Acolo, în niște locuri băltoase numite din cauza asta *Rovine*, îl întîmpină Mircea. Ingrozitoare fu

Mircea-cel-Mare, Domnul Munteniei.

lupta ce se dete aci! «Așa de se vărsă sînge mult, spune cronicarul *Mihail Moxa*, cît erau văile crunte!» Mircea

învînse. Baiazet Fulgerul fugi rușinat peste Dunăre (1394 (1)).

Creștinii prinseră curaj. Se organiză de astă dată o adevărată cruciată în contra Turcilor. Regele Ungurilor, Sigismund, se puse în capul ei. Veniră și din Germania și din Franța mulți cavaleri vestiți, cu oastea lor.

Mircea, comandînd armata Munteniei și a Moldovei, merse de se uni cu aliații la *Nicopoli*, lângă Balcani. Cunoscînd mai bine decît toți felul de resboire al Turcilor, el propuse un plan de luptă și ceru să înceapă întii el bătaia. Francezii, nerăbdători, ambițioși și iuți, declarară că, dacă nu-î lasă pe ei întii, se retrag cu totul de la răsboi. Pripa Francezilor d'a începe lupta, chiar mai înainte d'a se da semnalul, făcu să se piardă bătaia (1396). Francezii fura măcelăriți, Ungurii fugiră; iar Mircea, știind obiceiul Turcilor d'a se năpusti asupra Țării Românești îndată după vre-o victorie mare, ca cea dela Adrianopole, se retrase cu armata, ca să-și apere mai bine țara, decît să se bată singur cu Turcii pe pămînt strein.

Infrîngerea dela *Nicopoli* aduse spaima și descurajarea în sufletul creștinilor. Rămăsese iar Mircea singur: «stîlp al lumoi apusane!» El prevăzuse bine că Turcii îi vor ataca în curînd țara. După doi ani de repaus și de întărire *Baiazed* trece Dunărea pela Călărași, în fruntea unei armate uriașe. A fost scris, pe semne, ca Romîni să nu piarză decît bătăile cari le dedeau împreună cu alții în contra Turcilor. De-cîte ori s'aუ bătut, pînă acum, singurii, fără ajutorul nimănu, mai tot-d'auna aū învins. Așa se întîmplă și de astă dată. La un alt *Rovine* de pe

(1) Să se citească aici partea din *Satira III* a lui *Eminescu*, relativă la întîlnirea lui Mircea cu *Baiazed* și la descrierea luptei de la *Rovine*.

Ialomița, Mircea bate de stinge pe Baiazed, și-l gonește peste Dunăre, luînd din nou în stăpînire Dobrogea și orașele de pe celalt mal al Dunării.

Turburări în imperiul turc.—Turcii nu mai putură să facă, pentru cît-va timp, nici-o încercare serioasă d'a merge mai departe cu atacul în contra creștinilor. Mari pericole se ridicau din Asia în contra imperiului lor. *Mongolii* năvăliseră în ținuturile turcești (sub conducerea lui *Timur-Lenk*). Baiazed fu nevoit să meargă în contra lor, dar fu bătut și prins, și după un an muri.

După moartea lui Baiazed, se născură lupte între fiii lui pentru ocuparea tronului. Mircea voi să profite din aceste neînțelegeri, și dete ajutor prietenului său *Musa*, unul din pretendenți, ca să se facă sultan. Ce de foloase aștepta el, pe drept cuvînt, dela un sultan pus pe tron cu ajutorul său! Mai puseze Mircea și în Moldova un domn, pe *Alexandru*, care e cunoscut sub numele de *cel Bun*. Dar nu era de comparat folosul de a avea un domn devotat pe tronul Moldovei cu acela de a avea un *sultan* devotat pe tronul Turciei. *Musa* isbuti.

Bucuria succesului nu ținu însă mult. *Mahomed*, fratele lui *Musa*, veni din Asia, unde domnea peste o parte din împărăție, și răsturnă pe amicul lui Mircea

Tractatul lui Mircea cu Mahomed.—Viteazul voevod al Munteniei era acum bătrîn. Obosit de atitea lupte și îngrijat de ziua de mîine; neștiind pe ce fel de mîini are să vină cîrma țării după dînsul, și văzînd că pe tronul Turciei s'a urcat acum un vrăjmaș al lui personal, care negreșit nu putea să-l ierte, că a dat ajutor lui *Musa*,—s'a gîndit să asigure, cum o putea mai bine, pacea cu Turcii, încheind cu dînșii un *tractat*.

De aceea, trimese solî la Mahomed să-î spună, că se învoește să-î dea pe an o sumă de bani, cu condiție: ca țara romînească să se cîrmuiască, și l-acî înainte, de legile ei și de Domnul ei pămîntean și creștin, ales de mitropolitul și de boierii țării; ca numai Domnul țării să fie stăpîn pe viața și pe soarta supușilor săi; ca drepturile Domnului d-a încheia legături de orî-ce fel cu vecinii și d-a purta răsboiul cu dinșii să rămîie ne-atinse; ca Turcii să nu se așeze în țara romînească și să n'aibă voe a-și face în ea geami.

Mahomed primi toate aceste condiții.

7. Politica lui Mircea față cu țările vecine.—Alexandru cel Bun al Moldovei.

Dinspre partea puterii turcești, Mircea asigură astfel liniștea țării, de nevoie, prin o sumă de bani. Cu alți vecini întrebuiță mijloace diplomatice, spre a-și atinge acelaș scop.

Vecinii, dela cari avea dreptul să aștepte că vor mai căuta, cînd cu gîndul nu gîndești, să tulbure pe Romîni, erau Ungurii. Mircea sta, nu e vorbă, în bune relații cu *Sigismund*, regele Ungariei; și Sigismund n'a prea îndrăsnit să privească de sus, ca suzeran, pe un Mircea. Dar prevăzătorul Domn al țării romînești era un om politic de seamă, și decî înțelegea natura oamenilor politici. Știa că numai nevoia făcea pe Sigismund să i se arate prieten. Lucrurile omenești sînt însă schimbătoare, nevoile trec, vin altele în loc, de altă natură. Ca să fie mai sigur, pentru or-ce întîmplare, Mircea trimese în Polonia solî,

ca să încheie cu dinsa o învoială de ajutor reciproc în contra Ungurilor. La astă învoială se unî și Moldova.

Toate aceste trei țări aveaū cuvînt să stea mereū gata de apărare în contra Ungurilor. Muntenia și Moldova știaū vechile pretenții ne întemeiate ale Ungariei la suveranitate asupra lor.

Polonia avea, de curînd asemenea o cauză de îngrijire despre Ungaria. Causa era următoarea: După stingerea dinastiei *Piastilor*, se dedese coroana Poloniei lui *Ludovic*, regele Ungariei. După moartea lui *Ludovic*, însă, Polonezii nu mai primiră să fie cîrmuiți de *Sigismund*, următorul lui *Ludovic*, fiind-că *Sigismund de Luxemburg* era german, și ei se temeau de influența Germanilor. De aceea aleseră de rege pe *Vladislav Jagelon*, ducele Lituaniei (1386). *Sigismund*, regele Ungariei, credea însă că are drept și la coroana Poloniei, de oare-ce moștenia pe *Ludovic cel Mare*, care fusese rege la Ungariei și al Poloniei.

Știa, prin urmare, *Mircea* destul de bine că solii săi vor fi primiți cu brațele deschise, cînd va propune, din partea sa, lui *Vladislav*, regele Poloniei, o alianță în po-triva Ungariei.

Dar nu-î convenia lui *Mircea* nici să se strice cu *Sigismund*, or-cînd, pe ne-așteptate, numai pentru gustul lui *Vladislav* al Poloniei. El avea acum alte griji mult mai serioase despre partea Turcilor. Nu se putea lega decî că va da ajutor lui *Vladislav* or-cînd i-o veni gust acestuia să atace pe *Sigismund*. Dar avea interes să fie asigurat, cu-toate-acestea, că, la cas cînd *Sigismund* o voi să-și arate vechile pretenții către țara romînească,

atunci o să sară și Polonia pe Ungaria, în ajutorul Românilor.

Mircea făcu ce făcu și isbuzi să iea dela Vladislav promisiunea că Polonia, despre partea sa, nu va începe războiul cu regele Ungariei, pînă nu va fi încuviințată la aceasta de Mircea. Așa știa să întoarcă de bine lucrurile Mircea, că totd'auna interesele țării lui erau respectate mai întîiu de toate.

În *Moldova*, la începutul secolului XV, domnia *Alexandru cel Bun* (1401—1433), pus în domnie de Mircea. Și Alexandru-Vodă se învoi cu regele Poloniei, Vladislav, să fie ajutat, cînd va fi supărat de Unguri.

Lunga domnie a lui Alexandru Vodă s'a însemnat prin o cîrmuire bună, dreaptă și părintească a țării. El a fost însă așa de bun, cîte-o-dată, că parcă-ți vine să-l numești mai de grabă *îngăduitorul*. În timpul lui s'au așezat în *Moldova* o mulțime de străini de toate neamurile. A îngăduit să se formeze sate întregi de *Tătari*; a îngăduit să se așeze vre-o trei mii de familii de *Armeni* veniți din *Asia*; a îngăduit să intre *Țigani* în țară; și mai cu seamă a îngăduit să vină din *Ungaria* *Sașii*, cari s'au așezat pe-lîngă riul *Moldova*, și *Secuții*, numiți de *Romîni* *Ciangăi*, cari s'au așezat pe-lîngă *Trotuș*, *Siret* și *Prut*, formînd, ca și *Sașii*, sate întregi. Unii din acești străini au rămas și pînă astăzi tot străini de țara în care locuesc.

Astfel, în timpul acesta, prin năvălirea și cuceririle *Turcilor*, se petreceau în Răsăritul Europei evenimente mari, dela desfășurarea cărora atîrna soarta multor

popoare și viitorul Europei întregi. Din cauza tulburărilor din imperiul turc. se produse o liniște relativă de aproape 50 de ani. Cînd se sui pe tron sultanul *Amurat II.* reîncepură din nou luptele desparate.

Să lăsăm de-o-cam-dată Răsăritul, în care, mai ales, brațul armat al poporului român a oprit în loc. primejdia generală, și să vedem ce se petrece în apusul Europei.

LUPTELE DINTRE FRANȚA ȘI ANGLIA.

1. Luptele pentru provinciile din Franța.

Guilom Cuceritorul, mai înainte de a fi cucerit Anglia, era Duce al Normandiei, din nordul Franței. El și urmașii săi, devenind regi ai Angliei, n'au renunțat la stăpînirile lor din Franța. Stăpînind pămînturi în Franța, însă, erau socotiți ca niște nobili feudali francezi, și, prin urmare, ca niște inferiori ai regelui Franței.

Pretențiile regilor Franței la supremație asupra regilor Angliei, și, pe de altă parte, pretențiile regilor Angliei la stăpînirea unor pămînturi întinse din Franța, au dat naștere la mai multe lupte între aceste două state. Relațiunea lor se aseamăna, în multe privințe, cu aceia dintre Ungaria și statele romine. Regii unguri au așteptat multă vreme supunere din partea domnilor romini, fiind că întemeietorii statelor romine fuseseră odată vasali ai regelui ungar și trecuseră din Ungaria peste munți, în Muntenia și Moldova, unde înființaseră principate noi, statele lor proprii.

a. Filip August al Franței și Ioan-Fără-Țară al Angliei.

Dela jumătatea secolului 12-lea domnia în Anglia dinastia *Flatagneților*; iar în Franța, dela sfârșitul sec. X-lea, dinastia *Capetienilor*. Cel d'întîi care s'a distins mai mult dintre regi *capetli* a fost *Filip II August* (1180—1223), acela care, împreună cu Ricard Inimă-de-Leu al Angliei, luase parte la cruciata II. El dede primul atac în contra Angliei.

Succesorul lui Ricard Inimă-de-Leu, în Anglia, fu un rege fără chibzuială și fără inimă numit: *Ioan-Fără-Țară*. Toți au profitat de slăbăciunile și de neroziile lui. El a fost acel rege al Angliei, care s'a umilit atît în fața papei Inocențiu III, încît s'a declarat de vasal al lui și a primit să-i plătească un tribut anual. Tot în contra lui și-a îndreptat lovitura și Filip August al Franței. Pe lîngă cele l'alte toate, *Ioan-Fără-Țară* făcuse și o crimă: ucisese pe un nepot al său, ca să fie mai sigur de domnie. Regele Franței, în calitate de suzeran față de vasalul său, îl chemă în judecată pentru acea crimă. *Ioan-Fără-Țară* nu veni. Atunci Filip-August îl pedepsi cu luarea tutulor posesiunilor lui din Franța, între cari, mai principală era provincia *Normandia*. Nu-i lăsă decît *Guiana*.

Pe-cît era de destoinic Filip August, pe atît era de nemernic *Ioan-Fără-Țară*. Regele Franței cîștiga autoritate într'o țară unde *feudalitatea* fusese tare și mare; *Ioan* perde autoritate într'o țară, unde *regalitatea* fusese tare și mare.

Seniorii din Anglia, văzînd cu ce fel de rege au a face, siliră pe *Ion* să le dea lor și poporului întreg drepturi însemnate, mărginindu-se puterile regale, anume: *regele să*

nu mai poată hotări nimic în privința impozitelor sau a birului fără învoirea unui consiliu de 25 de baroni și să nu poată aresta pe nici-un cetățean, fără judecata și învoirea a 12 oameni liberi de seama pîrîtului. Actul regal, prin care s'aû asigurat aceste drepturi și libertăți ale poporului englez, se cunoaște sub numele de *Carta cea mare* (dată în anul 1215). Această *cartă mare* e foarte însemnată. Prin ea se pune începutul a două mari instituții menite a juca un rol capital nu numai în Anglia, dar cu timpul în toate statele Europei. Din consiliul celor 25 de baroni se naște *camera lorzilor* sau a nobililor, primul germen al parlamentului modern; din adunarea celor 12 judecători iese instituția *juraților*.

b. S-tul Ludovic (Ludovic X) al Franței (1226—1270) și Enric III al Angliei (1266—1272).

Deosebirea dintre acești doi regi este aproape tot așa de mare ca și deosebirea dintre Filip August și Ion Fără-Țară.

Regelui Angliei îi mai rămăsese în Franța, ca posesiune, numai Guiana. Fiind bătut de S-tul Ludovic, e nevoit să recunoască dreptul de suzeranitate al regelui Franței și asupra acestei provincii.

Pe de altă parte, pe-cînd autoritatea regelui Franței creștea în Franța, autoritatea regelui Angliei scădea mereu în Anglia.

S-tul Ludovic știu să mărească, prin mijloace chibzuite și înțelepte, puterea regală. Era foarte respectat de toată lumea pentru viața lui curată, virtuoaasă; și era foarte ascultat și de Francezi și de străini, din cauza adîncei lui iubiri de dreptate. La judecata lui se supunea, cu

încredere și fără murmur, orî-cine avea o pricină, fie că se plîngea, fie că era pîrit. Nu numai seniorii, dar chiar papa și episcopii, nu îndrăsneaŭ să cîrtească împotriva hotărîrilor acestuî om cu natură superioară și aleasă, pus de creștinii chiar în rîndul sfinților, și despre care se șie că a întreprins singur *doă cruciate*.

Maî prin învoeli, maî prin înrudirî, el a întins domeniile regatuluî peste posesiunile maî multor seniori, și a pregătît ridicarea puterii regale la treptata și deplina cî autoritate.

Lucrurile se petreceau din potrivă în *Anglia*. Regalitatea perdea mereu din putererea ce avusese odată. Nu e vorba, la început avusese prea multă putere, fusese chiar despotică. Dar își găsiseră acum seniorii regî destul de slabî, spre a putea să-și capete libertăți și drepturi, pe cari nu le aveau înainte; pe-cînd în Franța seniorii tocmaî perdeaŭ din multele, prea multele lor drepturi și libertăți, pe cari le avuseseră odată.

Ion-Fără-Țară înființase, prin *Carta mare*, camera *lorzilor*; *Enric al III* fu nevoit să întemeieze, prin *Statutele dela Oxford* (date în 1259), camera *comunelor*.

În camera *lorzilor* nu putea să intre, afară de Episcopi, decît fruntașii nobililor, într-un număr hotărît, și nu după alegere, ci cu drept de moștenire, din tată în fiu. Primul născut al unuî *lord* din cameră avea dreptul să facă parte din camera *lorzilor*. Membrii din camera *comunelor*, pe care o înființă, de nevoe, regele *Enric III*, se *alegeau* de către orașe, sau *comune*, și de către baronii maî micî. Regele fu silit a promite că numai cu învoirea acesteî camere va maî hotărî, de aci în colo, punerea de nouî biruri.

Camera *lorzilor* împreună cu a *comunelor* alcătuiesc

parlamentul englez, care a fost imitat mai târziu și de alte state din Europa.

c. Filip cel Frumos (sau Filip IV, 1285—1314).

Sub acest rege al Franței și sub doi din următorii lui Enric al Angliei, lupta se mai potoli între cele două mari țări vecine. A fost la început, îndată după suirea lui Filip pe tron, câte-va ciocniri. Dar curînd s'a încheiat pace. Fie-care din regiile rivali era mult ocupat cu alte afaceri din năuntru sau privitoare la alte interese urgente.

Mai ales în Franța, regele *Filip* a dus o luptă din cele mai încordate cu cele două puteri mari din evul mediu—cu *papii* și cu *seniorii*. Pe amîndouă le-a învins și le-a îngenuchiat. Filip nu-și bătea capul să aleagă numai mijloace bune, blajine și drepte, ca S-tul Ludovic, spre a-și ajunge scopul. Nu se da îndărăt dela nimic, cînd era vorba să facă a triumfa autoritatea sa. A comis chiar crime, spre a-și atinge ținta.

Pentru întreprinderi publice mai îndrăsnețe, fiind totdeauna trebuință de bani, *Filip* n'a cruțat nici un mijloc ca să stringă cît mai mulți. A pus biruri grele pe locuitori, a cerut dela toți să se înarmeze cu cheltuiala lor proprie.

Unde vedea apoi că se adună averi mai mari, acolo își îndrepta loviturile, ca să distrugă pe posesori și să pună el mîna pe bogățiile grămădite de alții. Așa a făcut mai ales cu *Ovreii*. Îi storcea regulat de bani, cum îi vedea că se îmbogățesc, jefuindu-i fără scrupul și fără milă. Apoi iar îi lăsa în pace, pînă strîngeau din nou bani, și atunci iar începea în contra lor goana și jaful.

N'a procedat așa crud numai cu Ovreii, dar și cu creștinii. Ordinul *Templierilor* avea bogății nemăsurat de mari. Filip, sub pretextul unor svonuri răutăcioase despre viața și purtarea cavalerilor din acel ordin, porni o groaznică persecuție în contra lor. Cavalerii fură prinși, supuși la torturi infernale, pînă i-a făcut să mărturisească și ce știa și ce nu știa. Unii aș fost aruncați în închisoare, unde aș zăcut în lanțuri cîte zece ani, alții arși de vii. Toate averile lor aș fost confiscate. Ordinul *Templierilor* atuncî se desființă din toate țările, cu învoirea papei.

Lupta dintre Filip-cel-Frumos și papa Bonifaciu al VIII.

Dar lupta cea mai vestită este aceea, pe care a dus-o Filip cu papa.

Pe scaunul pontifical se afla atuncî *Bonifaciu VIII*. Bizuindu-se pe autoritatea și puterea moștenită dela predecesorii săi, și împins de pornirile naturei sale mîndre și ambițioase, Bonifaciu VIII voi să-și impună în Franța voința sa, precum ceilalți papi, dinaintea lui, și-o impuseseră în Italia, în Germania și chiar în Anglia. Voia să joace și el, cel puțin în Franța, rolul marelui Inocențiu III. Dar întilni în calea sa un om, care nu știa ce va să zică nici frică, nici scrupul.

Cearta dintre papă și rege se încinse din faptul următor. Papa numi ca episcop în Franța pe un om, care știa că nu-î place regelui. Filip, ca să lovească în omul papei, puse bir pe toți episcopii. Papa, ca să înfrunte pe rege, dete o bulă, prin care se oprea episcopii și toți clericii de a plăti bir regelui. Atuncî Filip, știind ce venituri mari avea papa din Franța, și cîți bani se du-

ceaŭ din regatul său la Roma, dete și el un ordin prin care se oprea, în genere, esportul banilor din Franța.

Ambițiosul Bonifaciū VIII se înfuriă, dar n'avea ce să zică. Voi să facă însă, și el, singe rău lui Filip și numi în Franța, ca delegat al său, tocmai pe episcopul nesuferit de regele. Filip atunci, nici una nici două, arestă pe delegatul papei. Asta era o mare ofensă publică adusă papalității. Cum se poate, delegatul papei să fie *arestat*? Asta însemna că însuși papa era arestat, delegatul fiind reprezentantul lui.

Furia scoase pe Bonifaciū din fire. Trimise numai-decît o *bulă papală*, prin care încercă să demonstreze regelui că papa e mai mare decît regele. «După Evanghelie, zicea el, sînt două spade: cea lumească și cea spirituală. Biserica se servește de cea din urmă, prin papa și de cealaltă prin regi, sub ordinele papei». Adică nu e în lume decît o putere, *biserica*, susținută de reprezentantul lui D-zeu pe pămînt, adică de papa, prin două spade: mai întîi, prin cea spirituală, dar apoi și prin cea lumească, sau a regilor. Cu alte cuvinte, regiî sînt numai niște instrumente ale papilor, în interesele bisericeî.

Ideia asta o aveau și aŭ mai spus-o înainte și alți papi. Ba încă Inocențiu al III-lea nu numai a spus-o, dar a și realizat-o. De atunci însă trecuse vreme. Lumea parcă se arăta că începe să nu mai înțeleagă lucrurile tot la fel cu strămoșii lor. Devenise mai nedomerită asupra acestor vechi pretenții papale.

Cum primi cartea papei, Filip strînse pe reprezentanții țării: adică ai clerului, ai nobililor și ai comunelor din Franța și le spuse ce zice și ce pretinde papa, cerîndu-le părerea și ajutor în lupta pentru autonomia regatului. *Statele*

generale — așa se numi adunarea reprezentanților țării — hotărîră că pații n'au drept să se considere mai mari decît regele în ce privește conducerea afacerilor din năuntru ale statului lor (anul 1302).

Papa, și mai indignat, își perdu cu totul răbdarea și cumpătul, afurisi și pe regele Franței și pe Franța întreagă și aruncă escomunicarea asupra lor.

Asta era prea mult. De durut, n'a durut escomunicarea lui pe nimeni. Mijlocul acesta de intimidare și de pedeapsă își perduse tăria, se cam trezise. Dar regele Filip, care nu prea știa multe, înfuriat acum peste măsură, arată unei puteri spirituale nechibzuite, ca a papei, puterea sa materială de rege, dar într'un chip necumpănit de violent. Trimese la Roma pe cancelarul său, un cavaler bătaios, care, mai luînd cu sine și pe alți vrăjmași ai papei, merse drept la Bonifaciū, îl insultă, îl batjocori, chiar îl lovi, se zice, cu mînușa de fier în față și îl arestă în numele regelui. Bietul papă scăpă, nu e vorbă, cu ajutorul poporului: dar cum era el ambițios și mîndru, atîta rușine îl răpuse. Curînd după aceea muri de mîhnire și de ciudă.

Filip cel frumos nu se opri cu isbînda numai aci; nu se mulțumi cu umilirea papei, voia să pună toată papalitatea la ordinele sale, și s'o îngenucheze.

Făcu toate chipurile și isbuti să se aleagă de papă un arhiepiscop din Franța, un favorit al său (care luă numele de *Clement al V*). Noul papă nu ieșea din cuvîntul regelui. Din îndemnul lui Filip, mută reședința scaunului papal dela Roma în Franța, la *Avignon*, susținu pe rege în persecuția îndreptată în contra Templierilor și afurisi memoria lui Bonifaciū VIII, ca să facă pe placul lui Filip.

Astfel isbuti energicul și ambițiosul Filip cel Frumos

și în luptele lui cu papa, dând papalității o lovitură puternică.

2. Luptele pentru coroana Franței, sau războiul de o sută de ani.

a) Eduard III al Angliei, Carol V de Valois, regele Franței și generalul Duguesclin.

Luptele dintre Anglia și Franța fuseseră date pînă acum pentru provinciile posedate de regiile englezi în Franța. Acum se ivește altă cauză.

Stingîndu-se ramura directă a familiei *Capetilor*, Francișii aleseră rege pe o rudă mai depărtată a lui Filip cel Frumos, anume pe un *Filip* din familia *de Valois*. Regele Angliei, *Eduard III*, ca nepot de fică al lui Filip cel Frumos, se ridică și ceru să i se dea lui coroana Franței, că lui i se cuvine să o moștenească, fiind rudă mai de aproape a familiei *Capetilor* decît *Filip de Valois*.

Eduard al III făcu mult rău Francezilor, dar nu aduse nici un folos Angliei, prin războaiele sale. În două rînduri trecu în Franța cu armata și în amîndoa rîndurile învinse armarnic pe Francezi, și anume întîi pe regele Filip de Valois, apoi pe următorul acestuia (Ioan cel Bun), pe care nu numai că-l bătu, dar îl prinse și-l duse la Londra unde îl ținu pînă căpătă dela dînsul promisiunea (înscrisă în tratatul dela *Brétigny*), că va da Angliei provinciile Aquitania, orașul Calais, încă alte locuri din Franța, precum și o sumă de mai bine de 300 milioane de lei. Dar na s'a ales decît cu promisiunea.

La ciți-va ani după întoarcerea sa din captivitate, re-

gele Franței muri și îi urmă pe tron fiul său *Carol*, un tânăr ager și mintos, numit de Francezi *Carol cel Înțelept* (*Carol V*, 1364 — 1380).

Slăbiciunea bătrînetelor și nenorocirile ce isbiră pe *Eduard III*, îl împedică d'a mai trece în Franța. Pe de altă parte, tocmai atunci se ivi în Franța, alături de *Carol Înțeleptul* și un general destoinic și viteaz, *Duguesclin*, care, ridicat la rangul de comandant suprem (*conestabil*), isbuti să ia cu încetul, cu multă tactică și stăruință, toate posesiunile Englezilor, și să curețe țara de străini. Îi rămase Angliei doar cîte-va orașe maritime (precum *Calais*, *Bordeaux*, *Brest*). Ba încă, după moartea lui *Eduard al III*, Francezii, sub *Carol Înțeleptul*, îndreptaseră atacurile lor chiar asupra Angliei. Și cine știe ce isbînză ar fi cîștigat acolo, dacă nu muria fără veste curajosul lor rege (1380).

Enric al V, regele Angliei. — Eroina franceză Jeanne d'Arc.

După moartea lui *Carol Înțeleptul*, fu liniște între cele două state, aproape vre o 35 de ani. În timpul acesta, și în Anglia și în Franța se întimplară tulburări și nenorociri interne, sub guvernul unor regi minori și incapabili.

În Anglia, următorul lui *Eduard III* fu răsturnat din domnie de vărul său, *Enric de Lancaster* (1399—1413), a cărui familie cîrmui apoi Anglia aproape un secol.

În Franța, *Carol VI* (1380—1422), următorul lui *Carol Înțeleptul*, se poate zice că nici n'a domnit mai deloc, căci la început a fost minor, — și atunci, în locul lui, a domnit unchiul său; apoi, cînd s'a făcut mare, a innebui-

nit. Din nenorocire, n'a fost pe lingă el nici un om mai de seamă, care să conducă interesele țării cu pricepere și cu tragere de inimă. Nici chiar nevasta lui, *Isabela de Bavaria*, care de altminteri se amesteca în afacerile regatului, nu era vre-o femeie capabilă sau cel puțin patrioată.

În această tristă stare se afla Franța, când se urcă pe tronul Angliei fiul lui Enric de Lancaster, anume *Enric al V-lea*, un om războinic și îndrăzneț. Dorind a se ilustra în lupte glorioase, *Enric V* trecu în Franța cu armata, supuse Normandia, bătău groaznic pe Francezi la satul *Asincourt* (în Ponthieu, 1415). Înfrângerea fuse atit de zdrobitoare încit zăpăci toate capetele în Franța. Enric nici nu mai avu nevoie să meargă asupra Parisului spre a supune cu desăvârșirea țara. Profită de slăbiciunea nobililor, de lipsa de patriotism a reginei, de nebunia regelui, și făcu pe toată lumea să-l recunoască pe el de rege al Franței. Ba încă se încheie și un tratat scris (tractatul dela *Troyes*, 1420), prin care sârmanul Carol VI, care nu știa ce face, fu pus a iscăli că, după el, coroana Franței nu va trece la moștenitorul legitim al tronului, ci la Enric V al Angliei.

După doi ani dela acest tractat nenorocit, muriră și Enric V și Carol VI; dar restriștea Franței nu se sfârși. Copilul lui Enric V (adică Enric VI) fu proclamat de *rege și al Angliei și al Franței*. Numaî Francezii dela sudul Loirei recunoscură pe fiul lui Carol VI, (pe Carol VII), de rege al Franței; pe când, la nord de Loire, numaî orașul *Orléans* nu voise să deschidă porțile sale Englezilor și păstrase credința regelui adevărat al Francezilor. De aceea Englezii îl înconjurară, ca să-l supună și pe el.

În grea cumpănă se afla acum soarta regatului francez. Și ce era mai trist, descurajarea coprinsese așa de mult sufletul armatelor lui Carol VII, încît nimeni nu îndrăsnea să meargă în contra Englezilor victorioși, spre a-i goni din prejurul cetății *Orléans*. Și dacă ar fi căzut și acest oraș, totul era pierdut.

Se vede că națiunile au cîte-un geniū apărător care se arată în minute desperate, ca să le scape de peire.

Franța scăpă de astă dată prin o minune.

În satul Domrémy (din ducatul Bar, dintre Lorrain și Champagne), o țărăncuță de vre-o 18 ani, din familie săracă, dar cinstită și muncitoare; o fetiță cu chipul blind, cu sufletul delicat și peste măsură de simțitor, văzînd rușinea ce cădea peste țara ei, văzînd pe regele Franței în dureroasă strîmtoare, văzînd nenorocirea umilitoare ce aștepta pe tot neamul său, se sculă, chemată de un glas tainic, și alergă să scape Franța din prăpastie și să gonească pe vrăjmași din țară. Și isbuti! Adevărată minune.

Acea țărăncuță se numia *Jeanne d'Arc*.

Ce nu poate omul, cînd voește ceva din tot sufletul lui; cînd își pune la mijloc ființa lui întreagă, cu toate avînturile iubirii devotate, nesocotind durerea, desprețuind moartea, trăind numai pentru un ideal! Voința neștrămutată a acelei fetițe d'a 'și scăpa țara, a trezit și împuternicit curagiul în toate inimile, a dat suflet armatelor, a vîrît grija și spaima în dușmani.

La început, mai nimeni nu voia s'o asculte. Ea spuse hotărît, că e chemată să-și mîntuie țara, și ceru să fie dusă înaintea regelui. Ofițerii și oamenii dela curte o crezură nebună, unii o luară în ris. Ea nu-și perdu cum-

pățul, și ceru cu stăruință blajină și hotărîtă s'o lase să vază pe rege.

Maî de curiositate, maî de înduioșare, o lăsară. Regele, care n'avea ce perde încercînd curajul unei copile înflăcărare de patriotism, îi dete voie să meargă în contra Englezilor. Insoțită de o mică trupă de soldați și de ciți-va căpitanî distinși, cari începuseră a se minuna de extraordinara ei fire, ba chiar credeau în puterea sufletului ei, *Jeanne d'Arc*, îmbrăcată și înarmată bărbătește, se îndreptă către Orléans. Mergea călare voinicește pe un cal mare negru, și purta un steag alb, împodobit cu chipul lui Christos și cu flori de crin.

Se dusesse vestea de viteaza fecioară în toată țara. Se aștepta dela ea minuni. Mulțimea credea că-i trimisă de D-zeu în ajutorul Franței. Englezii nu maî știaū ce să crează. O frică ne-nțeleasă îi coprinsese. Presimțiau o nenorocire. Vedeau că e ceva ne maî văzut pînă atunci: o țară întreagă pusă în picioare de glasul unei fete de 18 ani. Asta putea să fie numai fapta unei fermecătoare; și, în evul mediū, lumea se temea groasnic de fermecătoare. Se credea că ele, cu ajutorul necuratului, sint în stare să aducă toate relele pe capul omului.

Cînd văzură Englezii pe *Ioana d'Arc*, îmbrăcată în alb, călare pe marele ei cal negru, purtînd steagul alb și înaintînd spre cetate în capul unei miini de oameni, se deteră în lături ca din fapta unei vedenii de pe altă lume și o lăsară să intre netulburată în cetate. Cetățenii din Orléans o primiră ca p'o sfîntă, îi sărutaū hainele, se aruncaū în genuchi la picioarele ei. *Joana d'Arc* îi îmbărbătă la luptă; și, după cite-va zile de ciocniri biruitoare, goni pe Englezii și despresură orașul.

Jeanne d'Arc.

Acum eroina triumfătoare voia să mai facă una și apoi să se întoarcă acasă: voia să vadă pe *Carol VII* uns ca rege al Franței, la *Reims*. Asta era greu. Până la *Reims* trebuia să treci prin mai multe provincii ocupate de vrăjmași. Nu face nimic. Ea duse după sine armata printre Englezi, cari fugeau când o zăria, ca de-o vrăjitoare. *Carol* fu uns ca rege al Franței la *Reims*.

Atunci *Ioana d'Arc* spuse că nu mai are ce face și că se duce a casă, să-și vadă de oi. Dar acum regele n'o mai lăsa să plece, o opri și o trimise în alt loc în contra Englezilor. Aci fu prinsă de vrăjmași, cari, după-ce o supuseră la o judecată de popi, o condamnară să fie arsă de vie, ca o fermecătoare. La judecată, fu întrebată: «Ce crezi tu? Urăște D-zeu pe Englezi?» — «Nu știu dacă-i urăște or îi iubește, răspunse ea. Dar ce știu e că vor fi dați afară din Franța.» Cînd auzi sentința de moarte și că va fi arsă de vie, exclamă: «Sărmanul meu trup nevinovat, cum ai să te faci cenușă! N'o să rabde D-zeu cruzimile voastre!» Suferi cu tărie arsura flăcărilor.

Omorirea *Ioanei d'Arc* aprinse de minie inimele Francezilor. Jertfa sufletului curat al «Fecioarei dela *Orléans*» umplu sufletele de durere și de jale, dar și de ură și de răsbunare în contra Englezilor.

Francezii, îndirjiți, nu mai conteniră lupta pînă nu învinseseră pe vrăjmași și intrară în *Paris*. *Carol* știu să împace spiritele, iertă pe toți nobilii cei rătăciți, cari trecuseră la Englezi, și, rînd pe rînd, feudații se întoarseră sub steagul adevăratului lor rege. Englezii, cîți mai rămăseseră, fură nevoiți să părăsească Franța, renunțînd pentru totdeauna la posesiunile lor din această țară. Nu păstrară decît *Calais*.

Acest război, care ținu o sută de ani, se termină tocmai în anul când *Turcii* luară *Constantinopole*, la 1453.

XXII.

CELELALTE STATE DIN APUSUL ȘI NORDUL EUROPEI.

1. Spania și Portugalia. — Din cele trei regate întemeiate în Spania, *Navara* trecu, la sfârșitul secol. 13-lea (1284), la casa domnitoare în Franța, prin alianța de căsătorie a lui *Filip cel Frumos* cu moștenitoarea tronului Navarei.

Regatul *Aragonului* și al *Castiliei* luptară mult timp cu succes în contra Arabilor sau Maurilor, cucerind mereu provinciile lor din Spania, pînă îi siliră să se restrîngă numai în *Grenada*, și respingînd năvălirile hoardelor africane ale *Almoravizilor* și *Almohazilor*, cari veniau în ajutorul Maurilor.

Regatul Spaniei, însă, se întemeieă tocmai în a doua jumătate a secolului XV, cînd *Ferdinand Catholicul*, moștenitorul regatului Aragon, se căsătorii cu *Isabela*, moștenitoarea tronului Castiliei (1469). Atunci nu trecu mult și căzu și *Grenada* în stăpînirea Spaniolilor, iar Arabii fură nevoiți să fugă în Africa.

Portugalia luase de asemenea parte la luptele cu Maurii. Cînd aceste lupte se potoliră, Portugesii, așezați cu țara în fața Oceanului fără margini, ispitiți de măreția călătoriilor îndrăznețe pe vasta întindere a valurilor, și doritori de a descoperi o cale pe apă, mai scurtă, către India, pentru înlesnirea negoțului, începură a străbate Oceanul și descoperiră mai întii insulele de pe coastele apusene

ale Africeii, apoi, pela sfirșitul secolului XV, descoperiră Capul Bunei-Speranțe, care le arată în sfirșit calea către India.

2. **Italia.** — După stingerea familiei *Hohenstaufen* și în timpul *marelui interregnu* din Germania, Italia fu liniștită, din afară. Incepură însă tulburările din năuntru. După cum știm, în această țară nu era nici un stat mai de seamă, prin întindere și putere, decît regatul Neapolului și Siciliei, din Sud și statul papal din centru. Incolo erau numai republici mici și mărunte, precum republicele orașelor din nordul Italiei.

În *regatul Neapolului*, tulburările se născură din cauza cirmuirii ne-înțelepte a regilor din casa *d'Anjou*. Populațiunea se revoltă și ucise pe toți Francezii diu Sicilia, apoi își alese regi din casa de *Aragon*. Pretențiile Francezilor asupra regatului nu încetară însă; de aci urmară lupte numeroase.

În *statul papal*, asemenea, nu stăteau lucrurile mai bine, mai ales decînd papa nu mai ședea la Roma, ci se mutase la *Avignon*.

În cetățile din *nordul Italiei* tulburările interne erau de altă natură. Cetățenii se certau cari să ajungă mai mari în republică, și cetățile se bateau între ele care să fie mai de seamă. Sfișierile dintre cetățeni au făcut că cetățile s'au prefăcut, în cele din urmă, din republici în *principate*. Așa în *Milan* luă domnia familia *Visconti*, care aduse sub stăpînirea sa și pe cele-l-alte orașe din Lombardia și le cirmui pînă la jumătatea sec XV. În *Florența*, din Toscana, luă cirma statului celebra familie *de Medicis*, care asemenea își întinse stăpînirea peste

toată Toscana. Florența deveni cel mai strălucit oraș din Europa de pe atunci, prin artele, prin știința și prin literile cultivate de o pleiadă de oameni de seamă, puși sub protecția și îndemnați de încurajarea familiei domnitoare *Medicis*.

Dintre cetățile cari s'aū bătut mai mult între ele, mai însemnate sînt *Veneția* și *Genova*, amîndouă niște republice, preocupate înainte de toate de comerț. *Venețienii*, cu ocazia cruciadei IV, ocupaseră o parte din imperiul bizantin. *Genovezii* isbutiseră și ei a-și întinde neagațul în orient, mergînd cu corăbiile pînă și pe Marea Neagră. D'aci rivalitate și cauză de ceartă și de bătaie între cele două republici comerciale.

3. În Germania se sfîrși *interregnumul cel mare* prin alegerea lui *Rudolf*, din familia de *Habsburg*, ca împărat (1273). Chiar nobilii înțeleseră, în timpul acesta, că, fără o căpetenie mai mare peste ei toți, nu merge.

Liga hanseatică. — În anarhia *interregnumului* se înmulțiseră bandele de hoți, încit nimeni nu mai era sigur de nimic. Chiar nobilii se apucaseră de această meserie rușinoasă. Mai ales din Alsacia și din Pădurea-Neagră, se coborău baronii din castelele lor și se năpusteau, ca niște păsări de pradă, asupra trecătorilor.

Pe mare, ca și pe uscat, acelaș jaf și nesiguranță. Or-ce relații între oameni și or-ce negoț s'ar fi stins, dacă nu s'ar fi unit seniorii între ei și orașele comerciale între ele, să formeze o ligă de apărare.

O ligă vestită a orașelor comerciale este *Hansa teutonică*, în care intrau, în cele din urmă (în veacul 15-lea). vre-o 80 cetăți. Cele mai principale sînt *Lubeck*, *Colonia*,

Brunswisk și *Dantzig*. Tot nordul Europei, dela Londra pînă la Novgorod, făcea comerț prin această *Hansă*, sigur de protecția ligei.

Rudolf de Habsburg. — Trebuia totuși o cîrmuire generală, care să n'aibă altă grijă decît paza liniștei și a ordinei în țară, și să asigure viața, averea și libertatea cetățenilor. De aceea nobilii, în cele din urmă, au ales de împărat pe Rudolf. Au îngrijit ei însă, natural, să nu dea coroana unui om prea puternic. Au știut ei pe cine aleg.

Rudolf de Habsburg a stîrpit bandele de hoți, formate cîte odată chiar de seniori. Ca să pună capăt luptelor nesfîrșite și nefolositoare cu Italia, renunță la pretențiile predecesorilor săi. Dar, în schimb, își îndreaptă ochii în altă parte, spre *Boemia*, dela care răpi provinciile *Austria*, *Carniolia* și *Stiria*. Aceste provincii le dăruie fiului său *Albert*. De atunci se întemeiează *casa de Austria* (1282), ramură din familia de *Habsburg*, care înființă cu timpul statul *Austriei*.

Cînd văzură seniorii că familia *Habsburg* se întărește așa de mult, nu mai voră, la moartea lui *Rudolf*, să aleagă de împărat al Germaniei pe *Albert* din *Austria*.

Dar *Albert* tot reuși să ocupe tronul (1291 — 1298); nu reuși să-și întinză însă stăpînirea asupra *Boemiei* și asupra *Elveției*, cum ar fi dorit.

Elveția, mai ales, își apără independența vitejește. Eroul luptelor ei pentru ne-atîrnare este *Vilhelm Tell*.

Se zice că tiranul (*Gesler*), care fusese trimis de *Albert* să cîrmuiască trei cantoane din prejurul lacului *Lucerna*, voind să-și bată joc de locuitorii și să-și încerce tot-o-dată cît sunt de supuși atîrnase o șapcă într-o prăjină și dăduse ordin că, toți cîți or trece

pe dinaintea ei, s'o salute. Păstorul *Vilhelm Tell* nu voi să se supună la așa batjocură. Cîrmuitorul îi porunci atunci, spre pedeapsă, să tragă cu săgeata într'un măr așezat chiar pe capul lui fiu-său.

Tell, vestit vînător, trase și innemeri numai mărul; dar se băgă de seamă că el mai ținea ascunsă o săgetă. Cu asta era hotărît *Tell* să tragă chiar în cîrmuitor, în cazul cînd și-ar fi ucis copilul. Descoperindu-i-se gîndul, *Tell* fu arestat; dar scăpă din închisoare, ucise pe tiranul guvernator și revoltă țara în contra Nemților.

În zadar se încearcă și *Albert* și urmașii lui să aducă pe Elvețieni la supunere. Toată Elveția își cîștigă, prin lupte eroice, neatîrnarea.

După moartea lui *Albert*, Germanii isbutiră, în sfîrșit, să înlăture casa de Habsburg dela tron pentru mult timp (130 de ani). Deteră coroana *Casii de Luxemburg*.

Cel mai însemnat din această casă este *Sigismund*, care mai înainte de a fi fost împărat, era rege al Ungariei. *Sigismund* luă și coroana Boemiei, astfel că el domnia peste trei țări.

Acesta era *Sigismund*, care, împreună cu *Mircea cel Mare*, s'a bătut cu Turcii la *Nicopol*. El avu să lupte cu revolte sîngeroase în Boemia, provocate din pricina omoririi unui reformator religios, *Ion Huss*.

XXIII.

DECĂDEREA PAPALITĂȚII

Marea schismă din Apus și ereziile. — *Wiclef* și *Ion Huss*.

1. «Sclavia babilonică» a papilor. — Mare rău făcu bisericăi catolice *Filip August*, silind pe *Papa* (*Clement V*) să se mute dela *Roma* la *Avignon*.

Cît timp a fost scaunul papal în acest oraş francez, corupţia şi degradarea s'a încuibat şi s'a întins în clerul catolic. Oraşul Avignon se bucura de-o proastă reputaţie, în ce priveşte curăţenia moravurilor. Era poreclit *Babilonul Apusului*. Tot ce era mai stricat din Franţa şi din Italia, acolo se adunase. De aceea şederea papilor într'insul s'a comparat cu sclavia babilonică. Şi n'a durat mai puţin acea sclavie: *şapte-zeci de ani!* Destrăbălarea a avut timp să pătrunză adînc în viaţa oamenilor bisericeii, dela cel mai de jos pînă la Papa.

2. Mai mulţi papi de-odată. — In fine, după 70 de ani de traiu în «Babilonia apusului,» unde şi-a înveninat sîngele în aerul stricat al unei corupţii ucigătoare, papii se întorc la Roma, mai ales spre a potoli, prin prezenţa lor, tulburările poporului şi a-şi întări din nou autoritatea din vechiul lor stat papal. Primul care se întoarce este Grigore XI (1377). Dar, abia la doi ani după întoarcere, moare Papa.

Atunci se produse în viaţa papalităţii o nenorocire, din care se putea vedea cît era de putredă. Se aleseră doi papi, unul la Roma, de cardinalii italieni; altul la Avignon, de cardinalii francezi. Şi să fi văzut cum se tratau aceşti doi papi între ei, cum se batjocoriau şi se afurisiau, făcîndu-se unul pe altul eretic şi şarlatan, — îţi venea să te roşestii de ruşine, pentru ei. Ce respect mai putea să aibă lumea de aşa capi de lege, cari îşi aruncau unul altuia în obraz tot felul de insulte?

Despărţirea papalităţii în două, se numi *marea schismă*. Dar n'are a face această schismă a bisericii *catolice* cu adevărat *marea schismă* a bisericii *creştine*, cînd s'a desfăcut biserica în *ortodoxă* şi *catolică*. Cel puţin aceasta

din urmă pornea dela ne-înțelegeri asupra unui articol de credință. Motivul era mult mai înalt. Acum, pricina schismei erau numai ambiții și răutăți personale.

Cînd se văzu în lumea catolică monstruositatea că biserica avea două capete înloc de unul, se adună un sinod (la Pisa) unde se hotări că nici unul din cei doi papă nu e demn să represinte pe S-tul Petre, — și se alese altul. Dar cei doi papă nici nu voiau să știe de hotăririle sinodului; așa că biserica avea acum trei papă, trei capete, înloc de unul. Cînd auzi Spania că și Franța și Italia și-a ales cîte un papă al ei, voi numai-decît să-și aleagă și ea unul, pentru ea.

3. Ion Huss. — Ar fi fost și de mirare, dacă în halul în care ajunsese papalitatea și clerul înalt, ar mai fi avut credincioșii v-un respect și v-o teamă de biserică. Ce era mai rău, era că, din cauza asta, scădea și credința. Oamenii cumiți, cu frica lui D-zeu, cu dragoste pentru legea lui Christos, și îngrijiți de soarta morală a omenirii, s-au gîndit să reformeze biserica. Ce e putred să se lepede, și să se dea o vieață nouă ideilor cari merită să trăiască. După cum o floare, gata să se oflească, o ridică din pămîntul învechit și o muți într'altul proaspăt, ca să se învioreze, tot așa voiau unele spirite gînditoare să iea cîrmuirea credinței din mîinele papalității decăzute și ale clerului bogat și stricat, ca să nu piară și credința odată cu papalitatea.

Cel dintîi care a îndrăsnit să ceară și să încerce această reformă, a fost *Ion Wiclef* în Anglia, în a doua jumătate a secolului 14-lea. Nu ne trebuie papă, zicea el, nici atîția episcopi, nici atîta teatru în biserică. Se poate ruga omul lui D-zeu și fără toată această paradă, ba încă

mai bine și mai liniștit. Afară de asta, de ce să se incline catolicul în o limbă pe care n-o vorbește și n-o înțelege? De-ce în limba latină? Să se roage fie-care în limba lui maternă.

Ideile lui *Ion Wiclef* le-a împărtășit și *Ion Huss*, profesor în *Praga*. Cînd susținea *Ion Huss* aceste idei, — cînd tuna în contra destrăbălării clerului înalt, cînd cerea să iea statul averile episcopilor și biserica să revină la simplitatea primitivă a cultului creștin, iar rugăciunile să se facă în limba vie a poporului, — vorbea cu atita căldură, încit mișca și convingea pe toți, mai ales pe tinerimea care asculta învățăturile lui. În curînd tot poporul *Boemiei* se înflăcăra de curajul sufletesc al profesorului din *Praga*, și începu a vedea în el nu numai un reformator al bisericeii, dar un erou național, care îl va mintui și de stăpînirea străniă a Germanilor.

4. *Sinodul dela Constanța*. — Episcopii se alarmară. Toate ca toate, dar să le iea moșiile și bogățiile colosale! Era prea mult. Cînd împăratul *Sigismund* convocă un sinod la *Constanța* (1414), ca să facă a înceta schisma cu toate mizeriile ei, episcopii primiră bucuros să se adune la sfat. Vedea și ei că pericolul era prea mare. Sinodul se ocupă mai întii cu schisma. Depuse pe cei trei papi, și alese pe *Martin V*, un om bine văzut pentru viața lui onestă. Din fericire, tot clerul se uni cu această dispoziție, chiar papii depuși. Toți voiau să înceteze desbinarea, care-î adusese lingă prăpastie. Nenorocita schismă încetă, în fine; cel puțin de-o-camdată.

Dar papii își perduseră autoritatea. Ce să facă sinodul ca să păstreze puterea bisericeii? Hotărî că cea mai înaltă autoritate bisericească sînt de acum înainte *sinoadele*; că

sinoadele sînt mai presus de papa; că ele țin puterea imediat dela Isus Cristos; și că orî-cine ar îndrăsni să se opună voinței sinoadelor, fie acela chiar papa, va fi pedepsit.

Atunci se chemă la judecată ereticul *Ion Huss*, ca să-și dea seama de propaganda lui în contra clerului și cultului catolic. Împăratul Sigismund asigură pe învățatul și inimosul profesor că nu i se va întîmpla nici-un rău. *Ion Huss* veni înaintea sinodului. Dar, episcopiî, furioși, cum îl văzură, tăbărîră pe el cu tot felul de vorbe aspre și de acuzări; abia îi deteră de parigorie puțin timp să vorbească, să-și susțină ideile, să se apere, să demonstreze că e bine a se lăsa omului libertatea de cercetare și dreptul de a crede după convingerea lui. Fu osîndit numai-decît să fie ars de viu. Împăratul, care-i promisesese că n'are să i se întîmple nici-un rău, sta acum și se uita cum popiî aruncau în foc mai întîiu cărțile lui *Ion Huss*, și apoi pe însuși mintosul și curagiosul lor autor, pe însuși iubitul profesor al Boemiei. *Ion Huss* fu ars de viu. Cenușa lui fu aruncată în apele Rinului, ca să n'o mai găsească fanaticii lui admiratori (1415).

5. **Revolta Boemiei. Răsboiul cu Husiți.** — Moartea lui *Ion Huss* revoltă întreaga Boemie. Poporul căzu într'o furie îngrozitoare. O vijelie de blesteme și de ură se ridică din peptul lui lovit în tot ce avea mai scump: patrie și credință. Patria era sub jugul Germanilor; credința, era apăsată de Sinod prin arderea lui *Huss*. Desperați, Boemiî *Hussiți*, adică partizanî ai lui *Huss*, se năpustiră și pustiiră tot ce întîlniau în cale.

Împăratul fu nevoit să trimită în contra lor armata. Dar focul se încinsese temeinic. Cîte armate imperiale

veniaŭ, pe toate le mistuia revoluția bohemă. Rășboiul cu *Hussiții* ținu vre-o 11 ani. Nu mai știa nimeni cum să-î astîmpere. Ajunseseră cu devastările lor răsbunătoare pînă la Baltica. Pretutindenî erau biruitoare armatele boheme, comandate mai ales de *Ion Zisca*.

Sigismund, ca să liniștească lucrurile, făcu pace cu reșculații și biserica fu nevoită, în cele din urmă, să le acorde cererile de reformă pentru biserica lor. Jertfa lui Huss aduse victoria Boemieî, după-cum a Ioanei d'Arc adusese pe a Franței.

XXIV.

CADEREA CONSTANTINOPOLEI.

Pe-cînd în Germania Sigismund era ocupat cu rășboiul Husiților din Boemia; pe-cînd în Franța se urma încă «rășboiul de o sută de ani» cu Anglia, —pe tronul imperiului turc se urcă *Amurat II* (1421—1451), la trei ani după moartea lui Mircea.

Ce era pe aturci în țara romînească?

Șapte domni se schimbară numai în vr-o 35 de ani. Fiii și nepoții lui Mircea și ai lui Dan, fratele lui Mircea, se certau și se băteau pentru domnie. Unii veneau cu ajutorul Turcilor, alții cu al Ungurilor: abia apuca unul să se urce pe tron, și venea altul de-l răsturna. Și nici-unul din ei n'a fost mai de seamă, tocmai într'un timp așa de furtunos, ca cel stîrnit de sultaniî *Amurat II* și de succesorul său *Mohomed II*. Numai cînd veni *Vlad Țepeș* la domnie în Muntenia (1456), și mai ales *Ștefan cel Mare* în Moldova, se simți că au pus mîna niște oa-

menī sdravenī pe cīrma țării. Dar pīnă să vină Ștefan, marī întīmplări și rele nelecuibile se săvīrșesc în Răsărit din partea Turcilor.

Numai din două părți a întīmpinat *Amurat II* opunere viguroasă și voinică : din partea Albanezilor, conduși de *Ion Castriotul* și apoi de renumitul său fiū, *Scanderbeg*; și din partea Ungurilor, conduși de *Ion Corvin de Uniad*, un romīn viteaz, din familia Dăneștilor.

Amurat tocmai înconjurase Constantinopole, cīnd aude că Albanezii, Serbiī și Romīniī, îmbărbătați de îndemnul și exemplul lui *Ion Corvin*, ridicaseră armele în contra Turcilor. Lasă Constantinopole, trece în Epir, bate pe Albanezi și cere ostatic pe fiul lui *Ion Castriotul*, domnul Albanezilor, anume pe *George*, pe care îl turci și-ī puse numele *Scanderbeg*. Apoi trece în contra Serbilor, cari se supun repede. Dar e nevoit să alerge de grabă în Asia, unde se începuseră răsvrătiri. În lipsa lui, creștiniī ar fi avut timp să se pregătească de răsboiū. Mai pretutindenī însă erau turburări și certe interne. *Amurat* liniștește răscoala din Asia, și acum vedea lumea cum cetele turcești se ridicaū tot mai sus în Europa, ca apa într'o corabie gata să se înece. Spaima era mare. Acum trebuia să mai vină un Mircea. Creștinătatea găsi ca apărător tot un romīn, pe *Ion Corvin*, pe care îl ajunsese rindul să fie «stīlp al lumeī apusane.»

Ion Corvin bate pe Turci, într'un singur an, în trei rīnduri: odată la Sibiū, odată la Ialomița de sus și altă dată la Porțile de Fier (1442). Turciī începură să dea îndărăt. O nouă răscoală se naște în Asia. Creștiniī, incurajați de isbīnzile lui *Corvin*, se pregătesc de luptă. *Ion Corvin* și *Vlad Dracul*, domnul Munteniei, se unesc

cu Serbia și cu Bosnia, mai primesc ajutor și îndemnuri de luptă și din Apus, și pornesc în contra Turcilor, trec Balcanii și, *lingă Filipopoli*, întâmpină armatele turcești, pe cari le înving. Amurat se întoarce repede din Asia și cere pace. Creștinii i-o dau.

Dar în Apus grija intrase adînc în sufletul oamenilor. Unde o să-și oprească Turcii cuceririle? Papa proiectase chiar o cruciată, în toată regula, în contra lor. Cînd se auzi acum că Creștinii din răsărit fac pace cu Turcii după o bătălie, în care tot ei au fost biruitori, vestea nu făcu bine nimănuî în Apus. De aceea Papa stăruie din răsputeri să se rupă pacea și să se reînceapă războiul. Creștinii se înduplecară. Cum auzi Amurat de una ca asta, își strînse oastea și alergă spre Dunăre. La *Varna* se dete o luptă desperată, în care armata creștinilor, comandată de Ion Corvin, fu învinsă (1444).

Dacă Amurat ar fi urmărit atunci cu energie lupta mai departe, cine știe unde ar fi ajuns. Dar el se săturase și de domnie și de atîtea răsboaie, ba în Europa, ba în Asia. Voia să se retragă dela cirna statului turc. Mai încercase odată să se retragă și nu se îndurase de țară, din cauza multelor turburări și treburi. Acum, cînd credea că a doborît curajul creștinilor la *Varna* și că se poate odihni în pace, iată că se ridică ne-astîmpăratul și ne-înfrîntul *George Castriotul* sau *Scanderbeg*, fugit îndărăt dela Turci în patria lui, *Albania*; iată că *Ieniceri* se răscoală, că în Pelopones se face domn *Constantin Paleologul*, fiul împăratului bizantin, și că și *Ion Corvin* plănuiește o nouă expediție. Amurat fu nevoit atunci să mai rămână pe tron.

Armatele creștine, conduse tot de Ion Corvin, se în-

tilnesc cu cele turcești iar la *Cosova*. Locul acesta le-a fost se vede cu piață rea. Creștinii fură din nou bătuți rău de tot (1448). *George Castriotul*, sosind mai târziu cu oasta sa, fu nevoit să dea singur pept cu armata turcească. Nu învinse de învins, dar fu o curată minune că n'a rămas cu oaste cu tot pe cîmpul de luptă. Din potrivă, a știut să se apere și să se retragă fără mari pagube în muntoasa lui țară, unde, cu toate silințele Turcilor, rămase neplecat, domn nebiruit și liber.

A doa înfringere a creștinilor la *Cosova* făcuse să îngălbinească toate fețele de grijă și frică. Valurile popului turcesc cerșeau mereu, se urcau tot mai sus.

Se apropiase un moment solemn în viața omenirii. Sunase ceasul imperiului de Răsărit. O lume învechită, bolnavă și bătrână trăgea să moară.

După-ce închise ochii Amurat, care par-că își cîștiga victoriile în silă, se urcă pe tronul sultanilor nerăbdătorul și iutele *Mahomed II* (1451 — 1481). Acesta își puse în gând să ia numai-decit Constantinopole, cu or-ce chip. Făcu pregătiri serioase în acest scop; puse de se turnară niște tunuri uriașe, și înconjură cetatea pe apă și pe uscat.

Constantin Dracoses, ultimul împărat bizantin, ne mai știind unde să găsească scăparea, căutase să se împace cu papa, și să unească biserica de răsărit cu cea de apus, doar o vrea D-zeu să se indure de imperiū și să-l minuiască de primejdia ce-l amenința.

Dar asta, în-loc să aducă bine, aduse mai mult rău; căci nu era destul să vrea împăratul unirea bisericeii, mai trebuia să primească și episcopii și poporul. Aceștia însă nici nu voiau să auză de unirea cu Papa. Desbinarea și ura intră deci în cetate.

În zadar făcu împăratul apel la patriotismul Bizantinilor, în zadar îi rugă să fie uniți în momentul din urmă al statului lor. În zadar mai trimese și Papa un ajutor de cîte-va sute de oameni la Constantinople. Puterile lui Mahomed erau covârșitoare, slăbăciunea fizică și sufletească a imperiului bizantin prea mare. Nu le rămăsese decît să se roage lui D-zeu, poporul în biserica grecească, împăratul în cea catolică.

La 29 Mai, anul 1453, în ceasul cînd se îngîna ziua cu noaptea, soldații lui Mahomed, după un asalt inverșunat, se urcară pe zidurile cetății lui Constantin cel Mare. Pînă ce se luminează bine de ziuă, jumătate orașul era copleșit. Împăratul *Constantin Dracoses* muri în luptă. Cel puțin n-a dat de rușine coroana vechiului imperiu roman de răsărit prin o fugă rușinosă. Măcelul se întinse prin toate mahalalele și stradele capitalei. Pela nămezi, intră și Sultanul călare în ilustra cetate, unde avea să-și așeze d-aci încolo scaunul său. În fața frumoasei biserici *S-ta Sofia*, descălecă, porunci să se iea crucea, să se pună în locul ei semiluna, apoi intră în mărirea biserica prefăcută acum în gîmie; și, căzînd cu fața la pămînt, aduse laudă lui Alah pentru izbîndă.

Lumea rămase încremenită, ca în fața unui omor, unei crime groaznice. Apoi o ferebure generală se produse în Apus. Alergău călugării în toate părțile trimiși de papa, să propăvăduiască o cruciată în contra Turcilor. Cruciată nu s'a făcut însă. Lumea era sătulă de astfel de espe-

diții zadarnice. Rămase deci ca tot popoarele dela Dunăre, adică mai ales *Romîni*, să țină pept Turcilor.

Povestirea acestor lupte se va face în anul viitor.

Căderea Constantinopolei aduce sfîrșitul evului mediu.

S F Î R Ș I T .

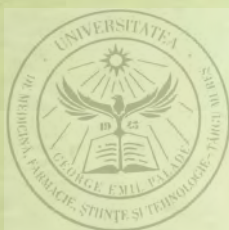

TABLA DE MATERII

	<u>Pagina</u>	
I. Idei pregătitoare.		
1. Lungimea timpului istoric	1	
2. Aplicarea pe linia timpurilor a datelor istorice deja cunoscute.	6	
3. Legătura istoriei patriei noastre cu istoria omenirii.	8	
4. Evul mediū în istoria Romînilor și a omenirii.	10	
II. Formarea poporului Romîn.		
1. Trebuința Romanilor de a cucerii Dacia	13	
2. Locuitorii Daciei înainte de Romani	16	
3. Alte elemente străine, aduse în Dacia.	20	
III. Invasiunea barbarilor.		
<i>Inainte de părăsirea Daciei.</i>		
Goții	25	
Germanii	27	
Hunii	29	
Mișcarea barbarilor stîrnită de Huni.	31	
Atila	33	
Influența barbarilor asupra ființei Romînilor	36	
IV. Romîni în munți		37
V. Statele întemeiate de barbari în apus.		
1. În Italia	41	
2. În Galia.	46	
3. În Spania, Africa și Britania	49	
VI. Alte năvăliri în Dacia		
1. Avarii	50	
2. Slavii.	52	
3. Bulgarii.	57	
4. Influența Bulgarilor asupra Romînilor	58	

	<u>Pagina</u>
a) Despărțirea poporului romin în trei ramuri	60
b) Influența politică și religioasă a Bulgarilor	62
5. Bulgarii și imperiul bizantin	65

VII. Imperiul de răsărit saă bizantin.

Grecisarea imperiului de răsărit	66
Justinian și Belisariu	68
Dinastia Eraclizilor. Dinastia isaurică și cea macedonică	73

VIII. Biserica Creștină.	76
----------------------------------	----

IX. Arabii	81
----------------------	----

X. Imperial Francilor.

Carol magnu (768—814)	91
Urmașii lui Carol magnu	96

XI. Nortmanii	99
-------------------------	----

XII. Societatea feudală	103
-----------------------------------	-----

XIII. Regalitatea.—Slăbiciunea ei	109
---	-----

XIV. Lupta papilor cu regii pentru învestitură	113
--	-----

XV. Alte năvăliri în orient.

Ungurii, Pecinegii, Cumanii, Tătarii.

1. Ungurii	116
2. Pecinegii, Cumanii și Tătarii	119

XVI. Primele trei cruciate	121
--------------------------------------	-----

1. Prima cruciată (1096—1099)	122
2. Cruciată a II și a III	128

XVII. Imperiul Romîno-Bulgar și a IV cruciată.

1. Imperiul Romîno-Bulgar	130
2. Cruciată IV (1202—1204). Imperiul latin din răsărit și Ioniță împăratul Romînilor și Bulgarilor	132

XVIII. Ultimile cruciate și rezultatele cruciatelor.

1. Ultimile Cruciate	136
2. Rezultatele cruciatelor	138

XIX. Luptele dintre Împărații Germaniei și dintre Papi și statele Italiei 139

1. Frideric I Barbarosa	140
2. Papa Inocențiu III (1197—1216)	142
3. Frideric II (1210—1250)	146

XX. Principatele române și țările din prejurul lor.

1. Intemeierea Statelor Române	149
2. Serbia	153
3. Polonia	154
4. Ungaria	156
5. Turcii	157
6. Sultanul Bajazet Fulgerul și Mircea-cel-Mare, Domnul Munteniei (1386—1418). Tractatul lui Mircea cu Mahomed . .	162
7. Politica lui Mircea față cu țările vecine. — Alexandru cel Bun al Moldovei	166

XXI. Luptele dintre Franța și Anglia.

1. Luptele pentru provinciile din Franța	169
a) Filip August al Franței și Ioan-Fără-țară al Angliei . .	169
b) S-tul Ludovic (Ludovic IX) al Franței (1226—1270) și Enric III al Angliei (1266—1272)	171
c) Filip cel Frumos [sau Filip IV, 1285—1314)	172
Lupta dintre Filip-cel-Frumos și papa Bonifaciu al VIII . .	174
2. Luptele pentru coroana Franței, sau războiul de o sută de ani.	176
(a) Eduard III al Angliei, Carol V de Valois, regele Franței, și generalul Duguesclin	176
Enric al V regele Angliei,—Eroina franceză Jeanne d'Arc .	178

XXII. Celelalte state din apusul și nordul Europei. . . 183

XXIII. Decăderea papalității.

Marea schismă din Apus și ereziile. —Wiclef și Ion Huss .	188

XXIV Căderea Constantinoplei. 192

DE ACELASĂ AUTOR :

1. *Psihologia*, pentru clasa VI liceală, ediția III.
 2. *Etica*, pentru clasa VII liceală, ediția II.
 3. *Istoria evului antic*, pentru cl. I secundară.
 4. *Istoria evului modern*, pentru cl. III secundară.
 5. *Declinările în limba română*.
 6. *Existența acțiunilor desinteresate*, studiu etic psihologic.
 7. *Meditațiile poetului Gr. Al. I. Alexandrescu*.
 8. *Carte de citire*, bucăți în prosă și în versuri, din autori Români vechi și moderni, pentru uzul liceelor, gimnasiilor, externatelor secundare și școlilor normale, în colaborare cu d-l Lupu-Antonescu.
-